

Grunnlovsfiendtlig eller grunnlovsstridig?

*Die Republikaner under Franz
Schönhuber i perioden 1983-1995*

Jonas Berg Reffhaug

Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi,
konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2020

Førord

Arbeidet med denne oppgaven har bydd på så vel utfordringer som glede og forlystelse. Skrivningen tok til for snaut ett og halvt år siden, og i løpet av prosessen er det noen personer som har bidratt i såpass høy grad, at de fortjener en ekstra dose oppmerksomhet. Først og fremst må min veileder og mentor, førsteamanuensis i historie Elisabetta Cassina Wolff, nevnes i store ordelag. Ikke bare var du en sokratisk jordmor bak hele oppgavens tema, men du har også gjennom hele perioden gitt meg særdeles god oppfølging, konstruktive tilbakemeldinger og ledet meg tilbake på den rette sti når jeg har gått meg vill. En aller hjerteligst takk! Når det tyske språket har vist seg fra sin mer umedgjørige side, har Jonna Wangen stilt uforbeholdent opp med sine uttømmelige språkkunnskaper. Mange takk skal du ha. Mitt opphold på Revefarmen kost og losji under “koronaens tid” må selvsagt trekkes fram. Jeg setter umåtelig stor pris deres gjestfrihet i form av alle kaffekopper, gourmetmiddager og drikke av ypperste kvalitet. Det var definitivt ikke forgjeves. Alle mine gode venner fortjener også en spesiell takk, og særlig må Olav Strømmen navngis. Takk for at du alltid finner tid til ablegøyer og sprell, og la oss for alltid fortsette å dyrke den gode samtalen sammen. Sist, men ikke minst, min kjære Hanna! Ikke bare unnlater du å la sjalusien ta overhånd om jeg skulle komme til å lytte i overkant mye til mine “deutsche Divas”, men du støtter meg alltid i tykt og tynt gjennom din endeløse raushet, omtanke og humor som bare du kan. Jeg kunne ikke ha ønsket meg mer.

Drammen, 28. mai 2020

Sammendrag

Etter at Forbundsrepublikken Tyskland ble opprettet i 1949 med minnene om den mislykkede Weimarrepublikken og nazistenes diktatur frisk i minne, ønsket man for alt det var verdt å forhindre at noe liknende skulle kunne skje igjen. For å beskytte grunnloven mot potensielle krefter som søkte å undergrave demokratiet, ble sikkerhetstjenesten Forfatningsvernet opprettet. I 1989 rykket protestpartiet Die Republikaner inn i delstatsforsamlingen i Vest-Berlin og Europaparlamentet, og rystet dermed det vest-tyske politiske landskapet. Partiet hevdet selv at de var tro mot grunnloven og demokratiets spilleregler, men mistroen omkring partiet var likevel stor. I 1992 ble partiet lagt under overvåking med fordekte midler i etterretningsmessig hensikt av Det føderale kontoret for Forfatningsvern, for deretter å bli klassifisert som et høyreekstremt parti i 1994. Dette skyldtes først og fremst eksterne faktorer, og ikke en ideologisk endring innad partiet. Denne masteroppgaven vil undersøke nærmere hva som var årsakene bak Forfatningsvernets beslutning om å overvåke Republikanerne i 1992, og hvorfor de to år senere ble klassifisert som et høyreekstremt parti.

Innholdsfortegnelse

Forord	ii
Sammendrag	iii
Liste over forkortelser	vii
Aktualisering av temaet	1
DEL 1 – Teori og metode	5
1.1 Tema og problemstilling	5
1.2 Historiografi og tidligere forskning	7
<i>Den tredje bølgen</i>	7
<i>Ekstremisme, radikalisme eller populisme?</i>	8
<i>Gammelt eller nytt fenomen?</i>	10
1.3 Teori	12
1.4 Metode	14
1.5 Kilder	14
DEL 2 – Historisk bakgrunn	15
2.1 Høyreekstremisme i den tyske konteksten	15
<i>Ekstremisme</i>	15
<i>Høyreekstremismens fellestrekk og forskjeller</i>	16
<i>Demokratifjendtlighet</i>	19
<i>“Nasjonalt spørsmål” og “nasjonal opposisjon”</i>	20
<i>Gammel og ny nasjonalisme</i>	22
<i>Historierevisjonisme</i>	22
2.2 Det militante demokratiet og opprettelsen av Forfatningsvernet	25
<i>Oppsplitting og nyetablering (1945-1949)</i>	25
<i>Grunnloven, Forfatningsdomstolen og militant demokrati</i>	26
<i>Forfatningsvernet (BfV og LfV)</i>	29
2.3 Forholdet mellom ekstremisme, radikalisme og “den frie demokratiske grunnordningen”	32
<i>Den frie demokratiske grunnordningen</i>	32
<i>Radikalisme vs. Ekstremisme</i>	34
2.4 Ytre høyre i Vest-Tyskland (1945-1980)	35
<i>NPD</i>	36
<i>DVU</i>	37

2.5 1980-tallet og den tredje bølgen	38
<i>Samarbeidet mellom NPD og DVU</i>	39
DEL 3 - Die Republikaner under Franz Schönhuber (1983-1995)	42
3.1 Franz Schönhuber	42
3.2 Opprettelsen av REP og utmeislingen av et partiprogram (1983-1985)	43
<i>Franz Schönhuber blir partileder</i>	45
<i>Siegburg-manifestet</i>	46
3.3 Motstand og oppoverbakke (1986-1988)	47
<i>Politikk og ideologi</i>	48
3.4 Miraklenes år (1989)	51
<i>REPs framgang fører til debatt over partiets "grunnlovslojalitet"</i>	52
<i>Europavalget</i>	54
<i>REP entrer Europaparlamentet</i>	55
<i>Schönhuber på toppen</i>	56
<i>Delstatsmyndighetenes forfatningsvern innleder overvåking av REP</i>	57
<i>Berlinmuren faller</i>	58
3.5 Øst og vest gjenforenes- Republikanerne splittes (1990)	59
<i>REP faller</i>	60
<i>Interne maktkamper mellom moderate og ekstreme</i>	60
<i>Delstatsvalg i Bayern og Forbundsvalg</i>	63
3.6 Innvandringen står igjen som REPs viktigste sak (1991)	63
3.7 Brakvalg i Baden-Württemberg, terror og føderal overvåking (1992)	64
DEL 4 - Analyse	67
4.1 Republikanerne stevner Forfatningsvernet for retten (1993)	67
<i>Optimisme og nytt partiprogram</i>	69
4.2 Forfatningsvernet kritiseres for å være del av en politisk strategi	70
<i>Utfallet av rettsaken i Niedersachsen</i>	72
4.3 Samarbeid med DVU og klassifisering av BfV som høyreekstremt (1994)	74
<i>Forfatningsvernrapporten 1994</i>	75
<i>Rolf Schlierer tar over som partileder</i>	77
4.4 Schönhuber trer av for godt (1995)	78
<i>Forfatningsvernets holdepunkter mot REP styrker seg</i>	80
<i>Post Schönhuber</i>	82
DEL 5 - Konklusjon	83

Kilder og Litteratur	86
<i>Rapporter .....</i>	86
<i>Partiprogrammer .....</i>	86
<i>Aviser og magasiner .....</i>	86
Litteratur.....	87
Tillegg.....	89
Tabeller	89
<i>Tabell 1: NPD/DVU-alliansens valgresultater 1986-1990 .....</i>	89
<i>Tabell 2: Republikanernes valgresultater 1986-1989 .....</i>	89
<i>Tabell 3: Republikanernes valgresultater 1990-1991 .....</i>	90
<i>Tabell 4: Republikanernes valgresultater 1992-1995 .....</i>	90
Karthenvisninger	91
<i>Kart 1 Kart over Det tyske keiserrike (1871-1918). De blå feltene er Preußen. ....</i>	91
<i>Kart 2 Tyskland 1945. Områdene øst for elven Oder-Neiße ble gitt til Polen eller USSR .....</i>	92
<i>Kart 3 Tyskland anno 1957 etter at delstaten Saarland ble en del av BRD i 1957 .....</i>	92

Liste over forkortelser

AfD	Alternative für Deutschland
BRD	Bundesrepublik Deutschland
BfV	Bundesamt für Verfassungsschutz
CDU	Christlich Demokratische Union Deutschlands
CSU	Christlich-Soziale Union in Bayern
DDR	Deutsche Demokratische Republik
DNZ	Deutsche National-Zeitung
DVU	Deutsche Volksunion
FDP	Freie Demokratische Partei
GG	Grundgesetz
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
LfV	Landesbehörde für Verfassungsschutz
NPD	Nationaldemokratische Partei Deutschlands
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
REP	Die Republikaner
SD	Sicherheitsdienst
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SRP	Sozialistische Reichspartei Deutschlands
SS	Schutzstaffel
USSR	Unionen av sosialistiske sovjetrepublikker

Aktualisering av temaet

Det siste tiåret har den sikkerhetspolitiske situasjonen i Tyskland og Europa vært svært turbulent, og flere såkalte “kriser” rystet kontinentet på 2010-tallet. Finanskrisen fra 2008, som var den største siden den store depresjonen i 1929, utviklet seg etterhvert i Europa til å bli en eurokrise. Verst gikk det utover Hellas, og landet måtte motta flere hundre milliarder euro i hjelpepakker i løpet av tiåret.¹ Som reaksjon på den tyske forbundskansleren Angela Merkels håndtering av eurokrisen og hennes politikk for å styrke euroen som felles valuta, ble det politiske partiet Alternativ for Tyskland (*Alternative für Deutschland*, AfD), stiftet i 2013.² Allerede året etter fikk partiet sitt gjennombrudd med 7,1 % oppslutning i Europavalget 2014, og samme år fikk de representanter inn i flere delstatsforsamlinger.

Sommeren 2015 opplevde Europa den til da største strømmen av flyktninger siden andre verdenskrig, også kjent som “flyktningkrisen”.³ Merkel la seg på en liberal linje ved å ønske flytningene velkommen til Tyskland, og ble særlig kjent for utsagnet “Wir schaffen das” - “vi klarer det”.⁴ Samme år vant den nasjonal-konservative fløyen i Alternativ for Tyskland maktkampen innad i partiet, og AfD ble snart den fremste kritikeren av Merkel og kristendemokratenes (CDU/CSU) flyktningpolitikk. Nyttårsaften 2015/16 kom også vendepunktet for velkomstpolitikken, for denne kvelden ble flere hundre kvinner i Köln og andre tyske byer utsatt for seksuelle overgrep og voldtekter, der gjerningsmennene hovedsakelig kom fra Nord-Afrika og Midtøsten.^{[5][6]} For mange på ytre høyre ble “Köln” en

---

¹ Store norske leksikon, s.v. «Gjeldskrisen i Hellas», av Steinar Holden og Birgitta Lim Ersland. 20.08.2018. https://snl.no/Gjeldskrisen_i_Hellas (sist besøkt 27.05.20).

² Store norske leksikon, s.v. «Alternative für Deutschland», av Astrid Sverresdotter Dypvik. 07.12.2017. https://snl.no/Alternative_f%C3%BCr_Deutschland (sist besøkt 27.07.20).

³ Store norske leksikon, s.v. «Flyktningkrisen i Middelhavet», av Maria Gabrielsen Jumbert. 07.02.2018. https://snl.no/Flyktningkrisen_i_Middelhavet (sist besøkt 27.05.20).

⁴ Aftenposten. «Hun åpnet Tysklands grenser for flyktninger. Er det starten på slutten for Merkel? 05.11.2015. <https://www.aftenposten.no/a-magasinet/i/2jrl/hun-aapnet-tysklands-grenser-for-flyktninger-er-det-starten-paa-slutten-for-merkel> (sist besøkt 27.05.20).

⁵ Jörg Diehl. «Hunderte Opfer, fast keine Täter. 11.03.2019. Der Spiegel: <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/koelner-silvesternacht-ernuechternde-bilanz-der-justiz-a-1257182.html> (sist besøkt 27.05.20).

⁶ Bundeszentrale für politische Bildung, s.v. «Nach Köln ist wie vor Köln. Die Silvesternacht und ihre Folgen», av Christian Werthschulte. 06.01.2017. <https://www.bpb.de/apuz/239696/die-silvesternacht-und-ihre-folgen> (sist besøkt 27.05.20).

bekreftelse på at media forsøkte å skjule forbrytelser begått av asylsøkere og flyktninger, i tillegg til en økende frykt for islam.⁷

Skepsisen overfor muslimer ble ikke mindre ved at Europa de påfølgende årene ble utsatt for flerfoldige terrorangrep som hovedsakelig gikk ut på å ramme uskyldige mennesker, hvor IS eller europeiske fremmedkrigere som oftest påtok seg skylden. Særlig opplevde Frankrike alvorlige terrorangrep, som Paris (2015) og Nice (2016), men også Brüssel (2016), London og Manchester (2017) ble utsatt for terroren. Den 19. desember 2016 ble Tyskland rammet: tolv mennesker ble drept og ytterligere 56 personer skadet da en semitrailer kjørte gjennom et julemarked i Berlin.⁸ Dette var også året hvor britene stemte for å tre ut av Den europeiske unionen og Donald Trump ble valgt til president i USA. Over nesten hele Europa hadde høyrepopulistiske partier nå vind i seilene, og i Forbundsdaysvalget i 2017 ble AfD Tysklands tredje største parti. Utenriksministeren Sigmar Gabriel (SPD) uttalte at dette var første gang siden 1945 at det satt nazister i Forbundsdagen.⁹ For kristendemokratene var det helt uaktuelt å samarbeide med et parti som lå til høyre for dem selv, men dermed tok det Merkel og CDU/CSU nesten et halvt år å få en ny flertallsregjering på plass.

Samme år ble AfD sågar det største partiet i delstaten Sachsen i det tidligere DDR. I delstatens tredje største by, Chemnitz, tok AfD og den islamfiendtlige organisasjonen Pegida initiativ til en sørgemarsj høsten 2018 etter at en tysk statsborger var blitt knivdrept av to migranter helgen før. I kjølvannet av dette gikk flere høyreekstreme til angrep på innvandrere. Det var likevel ikke disse som skulle få de største konsekvensene for udåden, men snarere mannen som hadde ansvaret for overvåkingen av ekstremisme i Tyskland, nemlig lederen for etterretningstjenesten *Det føderale kontoret for Forfatningsvern*, Hans Georg Maaßen (CDU). Ikke bare sådde Maaßen tvil over ektheten av videopptak som viste at høyreekstreme jaget innvandrere ved å kalle dette for “bevisst desinformasjon”,¹⁰ men han ble i tillegg anklaget for

---

⁷ Brekke, Ingrid. «Vendepunkt Köln» 04.07.2016. Aftenposten.

<https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/Okkrq/vendepunkt-koeln> (sist besøkt 27.05.20).

⁸ Store norske leksikon, s.v. «Terrorisme i Europa etter 2001,» av Anne Stenersen. 20.06.2017.

https://snl.no/Terrorisme_i_Europa_etter_2001 (sist besøkt 27.05.20).

⁹ Shalal, Andrea. «German foreign minister equates far-right AfD party with nazis». 11.09.2017. Reuters.

<https://www.reuters.com/article/us-germany-election-nazis/german-foreign-minister-equates-far-right-afd-party-with-nazis-idUSKCN1BM1L4> (sist besøkt 27.05.20).

¹⁰ Die Zeit. «Was Hans-Georg Maaßen gesagt hat». 10.09.2018. <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-09/chemnitz-hans-georg-maassen-hetzjagd-beweise-horst-seehofer> (sist besøkt 27.05.20).

å ha delt etterretningsinformasjon med Alternativ for Tyskland. Som følge av dette fikk Merkel ham sparket fra den innenlandske sikkerhetstjenesten.¹¹

I januar 2019 begynte Forfatningsvernet under ledelse av den nye sjefen Thomas Haldenwang å observere den ytterliggående delen av AfD, også kjent som “Der Flügel”. Begrunnelsen var bl.a. mistanke om forfølgelse av grunnlovsstridige mål, samt den økende innflytelsen fra lederskikkelsene Björn Höcke og Andreas Kalbitz.¹² Likevel raste debatten sommeren 2019 om Forfatningsvernet egentlig brukte nok ressurser på å overvåke høyreekstreme, som det siste året har stått bak flerfoldige militante angrep. I juni ble CDU-politikeren Walter Lübcke drept, angivelig på grunn av sin innvandringsliberale holdning.¹³ I oktober ble to mennesker drept i et terrorangrep mot en jødisk synagoge i Halle,¹⁴ og i februar 2020 ble 9 mennesker av utenlandsk opprinnelse drept i byen Hanau.¹⁵ Tiltroen til den føderale sikkerhetstjenesten hadde heller ikke styrket seg nevneverdig etter at den avgåtte sjefen Maaßen rett før politikerdrapet på Lübcke, hadde tatt til orde for et mulig politisk samarbeid mellom kristendemokratene og AfD i framtiden.¹⁶ Da dette faktisk skjedde i delstaten Thüringen i februar 2020, ble CDU ellers i landet rystet til grunnvollene. Merkel kalte samarbeidet som delstatspolitikere hadde foretatt med høyrepopulistene i Thüringen for “utilgivelig”.¹⁷ Ikke lenge etter trakk partilederen for CDU og Merkels foretrukne etterfølger, Annegret Kramp-

---

¹¹ Bredvei, Dag. «E-sjefen i Tyskland sparket etter uttalelser om høyreekstreme». NRK. 18.09.2018. [https://www.nrk.no/urix/etterretningssjefen-i-tyskland-sparked-etter-uttalelser-om-hoyreekstreme-1.14213133](https://www.nrk.no/urix/etterretningssjefen-i-tyskland-sparket-etter-uttalelser-om-hoyreekstreme-1.14213133) (sist besøkt 27.05.20).

¹² Verfassungsschutz. «Bundesamt für Verfassungsschutz stuft AfD-Teilorganisation ‘Der Flügel’ als gesichert rechtsextremistische Bestrebungen ein. 12.03.2020. <https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/presse/pm-20200312-bfv-stuft-afd-teilorganisation-der-fluegel-als-gesichert-rechtsextremistische-bestrebung-ein> (sist besøkt 27.05.20).

¹³ Markussen, Erik Rustad. «Det høyreekstreme politikermordet som ryster Tyskland». Tyskpolitikk.no. 27.06.2019. <https://tyskpolitikk.no/det-hoyreekstreme-politikermordet-som-ryster-tyskland/> (sist besøkt 27.05.20).

¹⁴ Aftenposten. «Uniformert mann drepte to i antisemittisk angrep-filmet med hjelmkamera». 09.10.2019. <https://www.aftenposten.no/verden/i/Op0Weq/uniformert-mann-drepte-to-i-antisemittisk-angrep-filmet-med-hjelmkamera> (sist besøkt 27.05.20).

¹⁵ O’Connor, Francis. «Far right lone actor terror attack in Hanau: a mirror of contemporary German Politics. C-REX. 21.02.2020. <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/news-and-events/right-now/2020/far-right-lone-actor-terror-attack-in-hanau.html> (sist besøkt 27.05.20).

¹⁶ Springer, Axel. «Maaßen zu Koalition von CDU und AfD-man weiß nie». Die Welt. 15.06.2019. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article195303257/Hans-Georg-Maassen-zu-Koalitionen-von-CDU-und-AfD-Man-weiss-nie.html> (sist besøkt 27.05.20).

¹⁷ ARD. «Ein unverzeihlicher Vorgang». 06.02.2020. <https://www.tagesschau.de/inland/thueringen-kemmerich-merkel-101.html> (sist besøkt 27.05.20).

Karrenbauer seg som partiets leder.¹⁸ Samtidig spekuleres det nå i om AfD vil splittes i en moderat og en ekstrem fløy.¹⁹

For bedre å forstå dette “jordskjelvet” som den siste tiden har utspilt seg i tysk politikk, kan det være fruktbart å kaste et historisk blikk bakover. Etter delstatsvalget i Bayern i 1986 uttrykte nemlig den daværende ministerpresidenten og lederen for det bayerske kristendemokratiske partiet CSU, Franz Josef Strauß, at “intet demokratisk, legitimt politisk parti måtte få lov til å etablere seg til høyre for unionspartiene CDU/CSU”.²⁰ Uttalelsen kom etter at partiet *Die Republikaner* hadde fått 3 % av stemmene i delstaten. Selv om dette var et demokratisk, legitimt parti, skapte de likevel et visst hodebry for kristendemokratene ved å være et alternativ til høyre for dem. I dette “rommet” på ytre høyre har det opp igjennom historien befunnet seg ulike drivkrefter, som spenner i alt fra konservative til radikale interesser, og — i enkelte tilfeller — høyreekstreme krefter. Sistnevnte grupperinger blir nøye overvåket av de delstatlige og føderale sikkerhetstjenestene *Verfassungsschutz*, Forfatningsvernet.

---

¹⁸ Moe, Ingeborg. «Hun var Angela Merkels favoritt. Derfor gir hun opp planen om å etterfølge henne». Aftenposten. 10.02.2020.

<https://www.aftenposten.no/verden/i/EW9oJ3/hun-var-angela-merkels-favoritt-derfor-gir-hun-opp-planen-om-aa-etterfoelge-henne> (sist besøkt 27.05.20).

¹⁹ Ben Knight. «German far-right AfD in crisis». Deutsche Welle. 18.05.2020.

https://www.dw.com/en/german-far-right-afd-in-crisis/a-53487633?fbclid=IwAR0FroRnWVv_qFAAo-qkRfVrohdWY5lc-eMEEuVt-cWjx6nz_22_gUCJg0 (sist besøkt 27.05.20).

²⁰ Der Spiegel. «Gewisse Sätze». Nr. 43/1986. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13520861.html> (sist besøkt 27.05.20).

DEL 1 – Teori og metode

1.1 Tema og problemstilling

Ifølge historikeren Ernst Nolte var fascisme et fenomen som kunne knyttes til Mussolini og Hitlers ideologier fra mellomkrigstiden og inntil aksemaktenes militære kapitulasjon i 1945.²¹ Selv om fascismen ble stoppet militært, fortsatte ideene å leve videre. I Italia ble sågar et fascistisk parti startet opp bare et år etter krigen, men også Vest-Tyskland hadde utfordringer med fascistiske og høyreekstreme etterlevninger. Situasjonen var imidlertid vesentlig annerledes her enn i Italia. Vest-tyske myndigheter iverksatte kraftige mottiltak mot alle former for reorganisering av nazismen, og alle partier som var en trussel for friheten ble rettslig forfulgt. Dessuten var de allierte betydelig involverte i utformingen av den nye tyske grunnloven, der tyske myndigheter bl.a. hadde en plikt til å bekjempe “frihetens fiender”.²² Denne arven ser ut til å ha vært en effektiv hindring av høyreekstreme partiers oppslutning i Tyskland. Hvert år legger forbundsinnenriksministeren fram en *forfatningsvernrapport* (Verfassungsschutzbericht) på vegne av sikkerhetstjenesten *Det føderale kontoret for forfatningsvern* (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV). I disse rapportene blir *radikalisme* forstått som grunnlovsfiendtlig, mens *ekstremisme* defineres som grunnlovsstridig.²³ Politiske partier og organisasjoner som regnes som radikale blir ikke nevnt i disse rapportene, men de som derimot havner i kategorien ekstreme, blir i stor grad overvåket og kan i siste instans forbys.

Et politisk parti som ikke ble listet opp i de årlige rapportene, var partiet *Republikanerne* (Die Republikaner, REP). Inspirert av det franske ytre høyre-partiet Front National grunnla politikeren Franz Schönhuber, sammen med andre misfornøyde partimedlemmer av det bayerske, kristendemokratiske partiet CSU, det nye partiet 1983. Etter noen beskjedne første år med liten velgerappell, gjorde Die Republikaner for alvor sin inntreden i tysk politikk i 1989. Delstatsvalget i Vest-Berlin gav partiet 7,5% oppslutning og partiet fikk med det

---

²¹ Anders Ravik Jupskås, *Ekstreme Europa : ideologi, årsaker og konsekvenser* (Oslo: Cappelen Damm, 2012). S. 56.

²² Jupskås, 2012, s. 60.

²³ Cas Mudde (1996) *The war of words defining the extreme right party family*, *West European Politics*, 19:2. S. 230-31.

umiddelbar medieoppmerksomhet.²⁴ Samme år fulgte de opp med 7,1 % oppslutning til Europavalget, og rykket med det inn i Europaparlamentet. Dette var ytre høyres største oppsving i Vest-Tyskland siden 1960.²⁵ På ett år hadde altså partiet fått inn representanter på både regionalt og europeisk nivå, og Republikanerne siktet nå på å bli det femte partiet i Vest-Tysklands historie til å komme inn i den tyske nasjonalforsamlingen, også kjent som Forbundsdagen. Året 1989 skulle likevel by på flere overraskelser, for den 9. november falt Berlinmuren, og et snaut år senere var Tyskland etter førtifem års adskillelse gjenforent. Selv om Republikanerne så ut til å forsvinne fra den politiske scenen på starten av 1990-tallet, gjorde de et brakvalg i Baden-Württemberg i 1992. Ikke lenge etter ble partiet lagt under overvåking av Det føderale kontoret for Forfatningsvern, for så å bli klassifisert som et høyreekstremt parti i 1994.

Denne oppgaven vil redegjøre for *Republikanernes* politiske historie mellom 1983-1995 under ledelse av Franz Schönhuber, og samtidig undersøke hvorfor *Det føderale kontoret for Forfatningsvern* valgte å plassere partiet under overvåking i desember 1992. Med andre ord: ***Hvorfor ble Republikanerne først behandlet som et legitimt, om mulig radikalt parti fra oppstarten av, til senere å bli lagt under overvåking for mistanke om å være et høyreekstremt, potensielt grunnlovsstridig parti?***

Jeg har valgt perioden 1983-1995 av hovedsakelig tre grunner. For det første var det i denne perioden Franz Schönhuber hadde sitt virke som leder av partiet. For det andre var det i denne perioden Republikanerne ble lagt under hemmelig overvåking av Det føderale kontoret for Forfatningsvern i 1992, for så to år senere å bli kategorisert som et høyreekstremt parti. For det tredje så skylte det en suksessbølge fra ytre høyre over Europa i denne perioden, og REP representerte denne i Tyskland.

---

²⁴ Hans-Georg Betz, *Radical right-wing populism in Western Europe* (Basingstoke: Macmillan, 1994). S. 18.

²⁵ Winkler & Schumann, i: Hans-Georg Betz and Stefan Immerfall, *The New politics of the right : neo-populist parties and movements in established democracies* (New York: St. Martin's Press, 1998). S. 98.

1.2 Historiografi og tidligere forskning

Den tredje bølgen

Etter den andre verdenskrig har oppblomstringen av politiske partier og bevegelser på ytre høyre kommet og gått i bølger.²⁶ Det samme kan sies om forskningen på temaet.²⁷ Kort fortalt var den første bølgen av mobilisering fra ytre høyre mellom 1945-1970. Den andre bølgen var fra 1970-80. Men det er særlig den tredje bølgen, mellom 1980-1995, som er interessant i dette tilfellet. Denne bølgen ble mye større enn de to foregående, både geografisk og størrelsesmessig. Under denne bølgen regnes ytre høyre for første gang som en politisk kraft i Vest-Europa etter andre verdenskrig.²⁸ Derfor vil litteratur som fokuserer på denne bølgen som helhet, samt forskning på partiet Die Republikaner i enkelthet være særlig relevant for denne oppgaven. Det som er skrevet og publisert om partiet Die Republikaner kan deles inn i to kategorier. På den ene siden er det forsket mye mer på REP enn på andre liknende partier i ideologi og størrelse. Dette skyldes Tysklands spesielle historie og arven fra fortiden. Selv om demokratiet i Vest-Tyskland og Forbundsstaten for øvrig etter gjenforeningen har vist seg betydelig sterkere enn Weimar-Republikken, blir partier på ytterkantene av det politiske spekteret nøye overvåket av sikkerhetsmyndighetene.²⁹ For det andre, så er studiet av partier og organisasjoner på ytre høyre av den politiske skalaen sterkt påvirket av forskningen på klassisk, historisk fascisme, og derfor kan man på mange måter kalle forskningen på feltet for en moderne variant av fascismestudier.³⁰ En svært anerkjent forsker på feltet, statsviter og ekstremismeforsker Cas Mudde, skriver i en oversiktsartikkel over studier som er gjort på partier i den tredje bølgen, at den seriøse, vitenskapelige forskningen på høyreekstremisme fortsatt er i sin barndom.³¹ Derfor strides de lærde over hvordan man skal definere fenomenet og ulike partier og grupper som befinner seg i dette landskapet. Her har det altså ikke vært noen tydelig distinksjon mellom partier som har fått merkelappen høyre-radikal, høyreekstrem, høyrepopulist, nynazist, nyfascist eller postfascist. Den tyske statsviteren Richard Stöss har sågar snakket om en "ikke-eksistens" av høyreekstremismeforskning.³² Riktignok, så er det en

---

²⁶ Det var særlig Klaus von Beyme som oppdaget bølgemetaforen. Se K. von Beyme, 1988, Right-Wing Extremism Post-War Europe. *West European Politics* 11:1-18.

²⁷ Mudde, 1996, s. 225.

²⁸ Jupskås, 2012, s. 74-75.

²⁹ Mudde, 1996 s. 234.

³⁰ Ibid., s. 240.

³¹ Ibid., s. 226.

³² Richard Stöss snakker om «Nichtexistenz einer Rechtsextremismusforschung» i *Forschungs – und Erklärungsätze – ein Überblick*.

aksept blant forskerne over begrepet og hvem som hører til under det, men en bred konsensus av en presis definisjon er det fortsatt ikke. Dette vil også litteraturen bære preg av, og som vi skal se, også over hva som er blitt sagt og skrevet om partiet Die Republikaner.

Ekstremisme, radikalisme eller populisme?

I analysen til Uwe Backes og Patrick Moreau fra 1993, har høyreekstreme partier det til felles at de avviser egalitarisme og kjemper for et etnisk-biologisk eller kulturelt-religiøst homogent samfunn.³³ Elbers og Fennema definerer høyreekstreme partier som motstandere av demokratiet og med nasjonalistiske eller rasistiske holdninger.³⁴ Paul Hainsworth legger vekt på høyreekstremisme som etnosentrisk, xenofobisk, ekskluderende - ofte direkte rasistisk - og motstander av innvandring og multikulturalisme.³⁵

Når det gjelder partiet Die Republikaner og dets ideologiske status, har det vært utsatt for voldsom vitenskapelig, offentlig og politisk debatt.³⁶ Der hvor de fleste forskerne har definert partiet som høyreekstremt, vil noen på den andre siden ikke si seg enig i denne merkelappen.³⁷ Blant disse finner vi blant annet Uwe Backes, som skriver om dette i *The West German Republikaner: Profile of a Nationalist Populist Party of Protest* (1990) og Hans-Joachim Veen, Norbert Lepszy og Peter Mnich i boka *The Republikaner Party in Germany. Right-Wing Menace or Protest catchall?* (1993).³⁸ Disse argumenterer særlig for at REP er fundamentalt annerledes fra tradisjonelle tyske høyreekstreme partier (NPD, DVU) fordi REP oppstod som et utbryterparti fra det demokratiske CSU og kan derfor ikke bli betegnet som høyreekstremt.³⁹ Disse forskerne og statsviterne har jobbet innenfor den såkalte ekstremismeteoretiske forskningstradisjonen (se s. 12-13). Disse ble lenge støttet av medarbeidere i den tyske sikkerhetstjenesten Forfatningsvernet, som gjennom sine innflytelsesrike *forfatningsvernrapporter* ikke listet opp REP som høyreekstremt. Imidlertid, da dette ble endret på i desember 1992 (og ikke uten kritikk fra både innad i og utenfor REP) har deres argument blitt noe svekket. Samtidig har andre forskere innenfor ekstremismeskoletradisjonen, som Armin Pfahl-Traughber i *Rechtsextremismus. Eine*

---

³³ Göran Adamson, *Populist parties and the failure of the political elites : the rise of the Austrian Freedom Party (FPÖ)*, vol. volume 6, Demokrit, (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016). S. 63.

³⁴ Piero Ignazi, i: Peter H. Merkl and Leonard Weinberg, *The Revival of right-wing extremism in the nineties*, vol. 3, Cass series on political violence, (London: Frank Cass, 1997). S. 49.

³⁵ Adamson, 2016, s. 63.

³⁶ Mudde, 1996, s. 236.

³⁷ Adamson, 2016 s. 64-65.

³⁸ Mudde, 1996, 235-36.

³⁹ Ibid., 236.

kritische Bestandsaufnahme nach der Wiedervereinigung (1993) og Thomas Saalfeldt i *The politics of national-Populism: Ideology and Policies of the German Republikaner Party* (1993) kommet fram til andre konklusjoner når det gjelder REP og ekstremisme.⁴⁰

De siste tiårene har imidlertid populisme overtatt som merkelapp på mange av partiene på ytre høyre fløy. Men populismebegrepet er også gjenstand for flertydighet. Det de fleste forskerne dog enes om, er at populisme blir forstått mer som en stil enn en spesifikk ideologi.⁴¹ Jupskås forklarer populisme som en forestilling om at det er en grunnleggende konflikt mellom folket og eliten, og ofte vil en karismatisk leder som hevder å representere “folket” protestere mot de bestående elitene, som angivelig skal ha sviktet dem.⁴² Ifølge Hans-Georg Betz har høyrepopulismen to ansikter: en nyliberal versjon, hvor partier som norske FRP, Dansk Folkeparti og østerrikske FPÖ blir plassert, og en autoritær, nasjonalistisk/rasistisk form for populisme. I denne kategorien plasserer han franske Front National og Die Republikaner.⁴³ Betz introduserte også en noe annerledes definisjon på “ekstrem høyrepopulisme”, som inkluderer: a) En radikal, men ikke nødvendigvis voldelig motstand mot det etablerte systemet, b) Avvisningen av individuell og sosial likhet, c) Forsvaret av “den lille mann” og d) Vektleggingen av “sunn fornuft”.⁴⁴

Ifølge Roger Eatwell har populismebegrepet fått et oppsving de siste årene fordi veldig få ville karakterisert seg selv som høyreekstrem, og merkelappen høyreekstremisme ville som konsekvens av dette kunne bli brukt til å delegitimere grupper. En annen grunn, og kanskje mer viktig, er ifølge Eatwell at de såkalte høyreekstremer rett og slett ikke er ekstreme.⁴⁵ Eatwells siste konklusjon er også støttet av Richard Stöss, som foreslår at når empiriske undersøkelser blir tatt i betraktning er for eksempel Die Republikaner heller bedre beskrevet som et “protest fenomen”.⁴⁶ Dette betyr ikke nødvendigvis, at det ekstreme høyre og høyrepopulisme må være fullstendig adskilt fra hverandre. Istedenfor blir det ofte argumentert for at grensen mellom dem er tåkete. Stöss legger til at politiske protester kan, men må ikke, bli linket til høyreekstremer syn.⁴⁷ Dog fra et analytisk synspunkt, er likevel populisme og

---

⁴⁰ Ibid., s. 246-47.

⁴¹ Ibid., s. 231.

⁴² Jupskås, 2012, s. 53.

⁴³ Betz, 1994, s. 107-136.

⁴⁴ Adamson, 2016, s. 65.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid., s.66.

ekstremisme på ytre høyre forskjellig, fordi populismen angriper eliten fra et underdanig perspektiv, mens ekstremistene angriper andre ekskluderte og marginaliserte grupper, fra en selvoppfattende elitistisk posisjon.⁴⁸ For øvrig har den tyske statsviteren Richard Stöss bidratt med mye forskning på REP, både i verket *Die Extreme Rechte in der Bundesrepublik. Entwicklungen, Ursachen, Gegenmassnahmen* (1989) og i *Forschungs-und Erklärungsansätze – ein Überblick* (1994).

Gammelt eller nytt fenomen?

Når man diskuterer den ideologiske kjernen av europeisk høyreekstremisme, er det ikke bare definisjonen av fenomenet det strides om, men også hvorvidt det nåværende ytre høyre bør bli analysert som et nytt sosialt fenomen, eller som en kontinuitet av fascismen fra mellomkrigstiden. Historikerne Ernst Nolte, Renzo de Felice samt Hugh Trevor-Roper og Stanley Payne er alle talsmenn for at fascismen endte med aksemaktenes militære nederlag.⁴⁹ Paynes mest omfattende bidrag til feltet fra 1997 bærer sågar tittelen *A history of fascism 1914-1945*. Videre er temaet postfascisme gitt liten oppmerksomhet fra historikere i senere standardutgaver om fascisme, slik som Walter Laquers *Fascism: A Readers Guide* (1979) eller George Mosses *Towards a general theory of fascism* (1979).⁵⁰ På den andre siden utfordrer andre forskere og akademikere disse historikernes syn. Stanley Paynes påstand om at fascismen var “et historisk fenomen som hovedsakelig begrenset seg til Europa i mellomkrigstiden”, holder ifølge historikeren Roger Griffin vann, bare hvis man legger betraktelig vekt på ordet *hovedsakelig*. Debatten om hvorvidt fascismen har vedvart fram til i dag, synes i stor grad å handle om selve definisjonen av fenomenet. Hvis vi definerer fascisme som Payne har gjort så er det fint mulig å si at fascismen er død. Men hvis det mer generelt betyr eksistensen av grupper og partier på ytre høyre fløy med et homogent syn på nasjonen og en forakt for visse konsekvenser av moderniteten, kan det argumenteres for at fascismen fortsatt er med oss, og med stor sannsynlighet vil den være det i framtiden også.⁵¹ Griffin kaller partiene som er på ytre høyre for nyfascistiske, og han deler dem inn i fire kategorier; nemlig revolusjonær nasjonalisme, kryptofascisme, revisjonisme og “New Right”.⁵² Kryptofascister er bevegelser som opererer i gråsonen mellom høyre-radikalisme og høyreekstremisme, og i denne kategorien finner vi, sammen med blant annet det norske

---

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Stanley G. Payne, *A history of Fascism 1914-1945* (London: UCL Press, 1995). S. 354.

⁵⁰ Adamson, 2016, s. 62.

⁵¹ Adamson 2016, s. 62.

⁵² Roger Griffin, *The nature of fascism* (1991). S. 166-69.

Fremskrittspartiet og det østerrikske Frihetspartiet, *Die Republikaner* under Franz Schönhuber.⁵³

Det nye høyre har blitt tematisert fra forskjellige vinkler i litteraturen, blant annet har Richard Stöss skrevet mye om utviklingen til nye høyre i Vest-Tyskland siden 1945. Han skiller i *The Problem of Right Wing Extremism in West Germany* (1988) mellom fire typer høyreekstremisme i Tyskland, der bare to av dem har noen reell betydning, nemlig den gamle og den nye nasjonalismen. Hovedforskjellen mellom disse to ideologiene er kort sagt, at der hvor “gammelnasjonalistene” bygger sine idéer på gammel nasjonalisme og nazisme, søker den nye nasjonalismen moderne måter å tilpasse seg den nye verdenssituasjonen på. De “nynasjonale” partiene søker en tredje vei med et økonomisk system som verken er kommunistisk eller kapitalistisk, og ønsker et nøytralt Europa i utenrikspolitik.⁵⁴ Franz Gress, Hans-Gerd Jaschke og Klaus Schönekeas har skrevet i *Neue Rechte und Rechtsextremismus in Europa* (1990) om den nåværende situasjonen i Vest-Europa.⁵⁵ Andre viktige navn her er Armin Pfahl-Traugher. I *Konservative Revolution und “neue Rechte” – Rechtsextremistische Intellektuelle gegen den demokratischen Verfassungsstaat* (1998) analyserer han “den konservative revolusjonen” og påvirkningen Nouvelle Droite har hatt på partier på ytre høyre.⁵⁶ Statsviter Michael Minkenberg skriver i *The New Right in Germany. The transformation of Conservatism and the Extreme Right* om Nouvelle Droite og deres ideologiske innvirkning på partiet Die Republikaner.⁵⁷

En annen utfordring på feltet har vært komparative studier. Dette har likevel sine naturlige årsaker grunnet feltets “særegenhet”. Høyreekstremer partier (som fascistpartiene i mellomkrigstiden var) var alle nasjonale bevegelser, noe som gjorde dem spesifikt landorientert og derfor ikke sammenlignbare. Men det betyr likevel ikke at dette ikke kan være interessant eller fruktbart. Die Republikaner var for eksempel sterkt influert av det franske Front Nasjonal (i dag Nasjonal samling), og en sammenlignende studie av disse to er foretatt av statsviteren Harald Bergdorf.⁵⁸ Den mest omfattende komparative forskningen som

---

⁵³ Ibid., 1991, s. 167 .

⁵⁴ Mudde, 1996, s. 237.

⁵⁵ Adamson, 2016 s. 64.

⁵⁶ Ibid., s. 64.

⁵⁷ Michael Minkenberg, i: *The Revival of right-wing extremism in the nineties, 1997. S. 65-90.*

⁵⁸ Harald Bergdorf, *Ungleiche Geschwister – Die deutschen Republikaner (REP) im Vergleich zum französischen Front National (FN)*, 2000.

er foretatt på feltet generelt, er gjort av Pfahl-Traugher, som sammenlignet fem partier på grunnlag av opphav, historie, ideologi og organisasjon.⁵⁹

1.3 Teori

Ifølge Cas Mudde faller forskningen av partier i den tredje bølgen hovedsakelig under fire hovedteorier eller forskningsskoler.⁶⁰ Det betyr at forskerne på dette feltet hver for seg jobber innenfor en felles teoretisk oppfattelse av høyreekstremistiske partier innenfor samme periode, og gir relative felles svar på spørsmål som hvilken politisk “familie” partiene tilhører, og hva som er hovedlikheter og forskjeller på partiene eller begrepene akademikere bruker på dem. Selv om bare et fåtall av forskerne vil identifisere seg eksplisitt med en av disse fire teoriene, er det likevel svært få av dem som ikke faller inn under en av disse. Disse fire er **marxistisk teori**, **ekstremisme-skolen** (the extremism-theoretical school), **modernisme-teorien** (modernisation-theory) og **ny politikk** (new politics).

Marxistisk teori jobber innen klassisk marxistisk teori om fascisme, som ble definert under den tredje internasjonale i 1929. Ifølge denne teorien blir fascisme beskrevet som en voldelig, diktatorisk agent for borgerlig kapitalisme. Forskerne her understreker de ideologiske likhetene og strategiske alliansene mellom det ekstreme og det tradisjonelle høyre. De fleste bruker termen neofascisme eller fascisme når de betrakter etterkrigstidens bevegelser, som et fenomen som er identisk med historisk fascisme. I marxistisk teori er høyreekstremisme alt som er til høyre for det tradisjonelle høyre, og neofascisme er igjen en ekstrem form for høyreekstremisme. Kapitalisme, konservative verdier og antikommunisme er for mange marxistteoretikere kjennetegn på høyreekstremisme.⁶¹

Marxistisk fascismeteori har blitt omfattende kritisert av forskere fra det tradisjonelle liberale og konservative høyre, som heller velger å se på likheten mellom venstre- og høyreekstremisme og forholdet disse har til demokrati. Denne såkalte “Totalitarisme-skolen” oppstod innenfor studiet av historisk fascisme, og gikk gjennom flere forskjellige faser, men **ekstremismeskolen** er på mange måter dens moderne variant, der ekstremisme blir forstått

---

⁵⁹ Mudde, 1996, s. 226.

⁶⁰ Ibid., s. 240.

⁶¹ Ibid, 1996, s. 240-241.

som demokratiets antitese.⁶² Ekstremisme-skolen står særlig sterkt i Tyskland der Uwe Backes og Eckhard Jesse er kjente navn, men også italienske Giovanni Sartori er en innflytelsesrik ikke-tysk forsker innad i denne. Noen av disse forskerne har jobbet innenfor den tyske staten og står bak de årlige forfatningsvernrapportene. Armin Pfahl-Traughber er en av disse, samtidig som han også har vært en av kritikerne av teorien.⁶³ En annen kritiker er Richard Stöss, som har argumentert for at høyreekstremisme er fundamentalt antidemokratisk, mens sosialisme kun er antidemokratisk når det blir misbrukt av byråkratiet eller blir “fordreid”.⁶⁴

Den tredje skolen jobber innenfor **moderniseringsteorien**. Her blir høyreekstremisme sett på som en reaksjonær motreaksjon i forhold til utviklingen av moderniteten. Med modernitet forstås framtidsoptimisme, opplysning og fornuft som drivkrefter bak menneskehetens stadige framskritt. Blant noen forskere innenfor denne teorien forstås høyreekstremisme som en reaksjon på den pågående modernitetsprosessen, med f.eks. økende individuell frigjøring, sekularisme og globalisering.⁶⁵ Innenfor denne skolen blir ofte de som sokner til høyreekstre partier sett på som “modernitetens tapere”.

En siste gruppe samler forskere som stiller seg bak den såkalte “**ny politikk-teorien**”. Disse enes om at vår moderne tid har skapt to nye politiske “familier”. Både deres nye saker og *stil* er i fokusert her.⁶⁶ Noen forskere argumenterer for at modernitetsprosessen brakte med seg både “selvutnevnte vinnere” og “selvoppfattede tapere”. Andre forskere oppfatter heller disse to som representerer på hver sin side av en politisk kløft. På den ene siden er forfektene av et multikulturelt samfunn, mot etniske nasjonalister på den andre.⁶⁷

De fleste av disse teoriene vil kunne bidra med fruktbare perspektiver på Die Republikaner, men likevel er det ikke til å komme utenom at den **ekstremisme-teoretiske forskningstradisjonen** vil bli mest vektlagt. Dette fordi den tyske staten gjennom forfatningsvernet jobber utfra denne, samt at de fleste tyske forskere også forholder seg til denne i mer eller mindre grad.

---

⁶² Ibid., s. 241.

⁶³ Ibid., s. 241 og s. 247.

⁶⁴ Richard Stöss, *Politics against democracy : right-wing extremism in West Germany*, German studies series, (New York: Berg, 1991). S. 15.

⁶⁵ Mudde, 1996, s. 242.

⁶⁶ Ibid., s. 242.

⁶⁷ Ibid., s. 43.

1.4 Metode

Som hovedproblemstilling og utgangspunkt for denne utredningen vil jeg prøve å finne ut hvorfor de tyske sikkerhetstjenestene endret synet sitt på Die Republikaner fra ikke å være nevnt i de såkalte “forfatningsvernrapportene”, til å bli listet opp og definert som høyreekstremt. *Altså hva var årsakene bak denne kategoriseringen?*

Gjennom en narrativ stil og en historisk tilnærming, og med en kvalitativ analyse av skriftlige kilder, ønsker jeg å kunne oppnå en bredere forståelse av partiets ideologiske utvikling mellom 1983 og 1995. Jeg ønsker å vise hvorfor den tyske staten endret sitt syn på Die Republikaner gjennom de årlige forfatningsvernrapportene, og hvilke begrunnelser som lå bak dette. Foruten dette er mye av det som er skrevet om Die Republikaner gjort av statsvitere og sosiologer. Derfor vil jeg også basere meg på kvantitative studier om høyreekstremisme- og radikalisme, hovedsakelig gjort fra statsvitenskap og sosiologi.

1.5 Kilder

Som primærkilder vil *forfatningsvernrapportene* (Verfassungsschutzberichte) være helt nødvendige for å kunne undersøke hva Forfatningsvernet la til grunn for å vurdere REP som et høyreekstremt parti. I og med at partiet ikke ble satt under observasjon før i desember 1992, er rapportene for årene 1993, 1994, og 1995 de eneste hvor Forfatningsvernet nevner Republikanerne i perioden jeg har valgt å studere. Av forskjellige grunner er det kun de siste års rapporter som ligger åpent tilgjengelig på Forfatningsvernets hjemmesider, men de eldre rapportene kunne bestilles gjennom tyske universitetsbibliotek. Videre var Republikanernes partiprogram og partiavisen *Der Republikaner* også være relevante kilder for å få et dypere innblikk i hva partiet selv stod for, både ideologisk og retorisk.

I forbindelse med den historiske utviklingen til partiet, vil tidligere forskning og sekundærlitteratur om Republikanerne og ytre høyres tredje bølge i Europa være relevante kilder. Dessuten har vil jeg også anvendt avisartikler og magasiner utgitt i denne perioden. Særlig nyhetsmagasinet *Der Spiegel*, med sine fullt åpne tilgjengelige artikler på nettet.

DEL 2 – Historisk bakgrunn

“Fascisme er høyreekstremisme, men høyreekstremisme er ikke nødvendigvis fascisme.”⁶⁸

2.1 Høyreekstremisme i den tyske konteksten

Å skulle prøve å definere høyreekstremisme er ofte lettere sagt enn gjort. Selv om begrepet er anerkjent av svært mange forskere, så eksisterer det likevel ikke én bred, presis definisjon av begrepet som forskerne kan enes om. Riktignok er de fleste enige om at høyreekstremisme dreier seg om en ideologi i en eller annen form, men hva denne ideologien inneholder derimot, er mere uklart.⁶⁹ Av hensyn til plass vil det bli for omfattende å utrede hele forskningsdebatten rundt definisjonen av begrepet, og derfor heller legges vekt på hvordan dette blir forstått innenfor den tyske konteksten.

Ekstremisme

Begrepene “ekstrem” og “ekstremisme” kommer av det latinske ordet *extremus*, som kan oversettes med det ytterste/fjerneste eller verste.⁷⁰ Politisk knyttes begrepet til den klassiske høyre-venstre-aksen, hvor de som befinner seg i sentrum forstås som “det vanlige”. De ekstreme ligger dermed i ytterkanten på begge sider av denne politiske skalaen. Skillet mellom “det vanlige” og “det ekstreme” er ofte vanskelig å sette, og kan være forskjellig fra hvordan man definerer fenomenet, men også forandre seg over tid. Hvis vi legger til grunn at politikk handler om maktbruk, og at denne er legitim, vil politisk ekstremisme handle om en maktbruk som *ikke* er legitim, verken juridisk eller moralsk.⁷¹ I Norge går grensen mellom hva som er akseptabelt og det som er ekstremt ved holdninger til bruk av vold. I den norske regjeringens handlingsplan for å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme fra 2010 blir termen “ekstrem” forstått slik:

Begrepet “ekstrem” refererer i denne sammenheng til holdninger til bruk av vold. En ekstrem person er således en person som aksepterer bruk av vold for å oppnå politiske mål. “Ekstremisme” henspeiler derfor kun på valg av virkemidler og ikke på politiske mål. Med “radikaliserings” menes her den prosess der en person i

---

⁶⁸ Øyvind Strømmen, *Den sorte tråden : europeisk høyre-radikalisme fra 1920 til i dag* (Oslo: Cappelen Damm, 2013). S. 26.

⁶⁹ Mudde, 1996, s. 228.

⁷⁰ Lars Gule, *Ekstremismens kjennetegn : ansvar og motsvar* (Oslo: Spartacus, 2012). s. 15.

⁷¹ *Ibid.*, s. 17.

økende grad aksepterer bruk av vold for å oppnå politiske mål. Slik sett vil radikaliseringsprosessen kunne representere en prosess som under gitte forutsetninger, vil kunne utvikle seg til ekstremisme.⁷²

Selv om vold er et betydningsfullt element blant mange ekstreme grupperinger, setter likevel ikke de fleste forskere grensen for “ekstremisme” utelukkende ved holdningen til voldsbruk.⁷³ Dette gjelder også i den tyske tradisjonen, hvor “ekstremisme” defineres i forhold til det som den står i motsetning til, nemlig demokratiet. Ekstremisme blir her forstått som en “fundamental avvisning av den demokratiske forfatningsstaten”.⁷⁴ Dette omfatter alle aktiviteter som retter seg mot **den demokratiske rettstatens grunnleggende verdier**.

Høyreekstremismens fellestrekk og forskjeller

Armin Pfahl-Traughber, statsviter, sosiolog og medarbeider i avdeling for høyreekstremisme ved Det føderale kontoret for forfatningsvern (BfV), hevder at det er viktig å definere høyreekstremisme av særlig to grunner: For det første verserer det (som nevnt overfor) i offentligheten og i vitenskapen flere forskjellige betegnelser på hva dette fenomenet egentlig er, samtidig som begrepet også stadig blir anvendt som kampbegrep i dagspolitiske oppgjør. For det andre dreier det seg om et samlebegrep for forskjellige politiske fenomener som har mange likheter, men også en god del forskjeller.⁷⁵

For å ta det første først; høyreekstremisme blir ofte anvendt som et politisk kampbegrep. Da Fremskrittspartiet gikk inn i regjering i 2013 ble partiet for eksempel av flere utenlandske medier betegnet som “høyreekstremt”, og partiet måtte holde en pressekonferanse med statsviter Frank Aarebrot for å understreke at så ikke var tilfelle.⁷⁶ I tillegg er merkelappen “fascist” noe som også stadig forekommer som politisk skjellsord. Den tyrkiske presidenten Recep Tayyip Erdogan har ved flere anledninger de siste årene anklaget den tyske Forbundskansleren og lederen for det konservative partiet CDU, Angela Merkel, for å være

---

⁷² Regjeringen. «Felles trygghet – felles ansvar». 30.11.2010. S. 7.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/felles-trygghet---felles-ansvar/id626613/> (Sist besøkt 26.05.20)

⁷³ Roger Eatwell and Cas Mudde, *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge* (Routledge, 2004). S. 8.

⁷⁴ Gule, 2012, s. 18.

⁷⁵ Armin Pfahl-Traughber, *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik*, Zweite, aktualisierte Auflage. ed., vol. 2112, Beck'sche Reihe, (München: Beck, 2000). s. 11.

⁷⁶ Aftenposten. «Aarebrot hentes inn av FrP: -skal ikke hvitvaske dem». 15.09.2013.

<https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/6nr18/aarebrot-hentes-inn-av-frp-skal-ikke-hvitvaske-dem> (sist besøkt 26.05.20).

både “fascist” og “nazist”.⁷⁷ Ofte blir dette brukt for å sverte politiske motstandere, men riktignok med de følger at begrepet blir misforstått og bagatellisert. Den tyske statsviteren Richard Stöss peker på konsekvensene av denne bagatelliseringen av begrepene, og spør retorisk: “Hvis det ikke er noen forskjell på konservatisme og fascisme, så kan vel heller ikke fascisme være så ille?”.⁷⁸

I denne sammenheng kan det være relevant å trekke inn et annet ekstremismebegrep, nemlig venstreekstremisme. Selv om dette er et begrep man sjelden støter på her til lands, bør det absolutt ikke neglisjeres, at ideologier og styringsformer innunder denne kategorien har vist seg fiendtlig innstilt overfor demokratiske verdier. Åpenbare eksempler på dette er Stalins totalitære USSR eller Pol Pots skrekke regime i Kambodsja. Et annet eksempel er Den demokratiske tyske republikken (DDR), som tross benevnelsen “demokratisk” i navnet, neppe kan ansees for å ha vært noen forfekter av et liberalt folkestyre.

Det tyske Forfatningsvernet definerer venstreekstremisme som “forsøk på å overvinne den bestående staten og den sosiale orden ved å erstatte den med et kommunistisk eller anarkistisk system”.⁷⁹ Stöss argumenterer til tross for dette for at det likevel finnes en prinsipiell forskjell på hvordan høyreekstremisme og venstreekstremisme forholder seg ideologisk vis à vis demokratiet. Der hvor høyreekstremismen er antidemokratisk *i seg selv* (gjennom en autoritativ stat, etnisk likhet o.l.), er sosialismen (i sine ytterste former) først og fremst ute etter *avskaffelsen av kapitalismen*. For høyreekstremer er det ikke i første omgang de økonomiske grunnforholdene som er det mest prekære å erstatte, i motsetning hos den sosialistiske ideologien, hvor makten ifølge denne ligger hos de som kontrollerer produksjonsmidlene. For sosialismen kan sosial likhet og rettferdighet først oppnås gjennom avskaffelsen av privat eiendom, endring av produksjonsforholdene og bekjempelsen av ulik sosial fordeling. Uten sosial rettferdighet, ifølge den sosialistiske teorien, finnes det heller intet virkelig demokrati. Høyreekstremismen er derimot prinsipielt antidemokratisk i ideologi og mål. Sosialismen er antidemokratisk kun når den blir byråkratisk misbrukt eller pervertert, hevder Stöss. Riktignok kan man innvende mot Stöss at ideologien som de fleste

---

⁷⁷ Aftenposten. «Erdogan bruker nazi-sammenligning overfor Tyskland – igjen». 06.09.2017.

<https://www.aftenposten.no/verden/i/kkb5k/erdogan-bruker-nazi-sammenligning-overfor-tyskland-igjen> (sist besøkt 26.05.20).

⁷⁸ Richard Stöss, *Die extreme Rechte in der Bundesrepublik : Entwicklung — Ursachen — Gegenmaßnahmen*, 1st ed. 1989. ed. (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1989). s. 17.

⁷⁹Verfassungsschutz. «What is left-wing extremism?». <https://www.verfassungsschutz.de/en/fields-of-work/left-wing-extremism/what-is-left-wing-extremism> (sist besøkt 26.05.20).

venstreekstremister har hentet sin inspirasjon fra, nemlig den marxistisk-leninistiske tradisjonen, åpenbart har inneholdt antidemokratisk tankegods; I denne ideologien ønsker man gjennom voldelig revolusjon å erstatte det eksisterende demokratiet, som oppfattes som et “maskert borgerlig diktatur”.⁸⁰ Poenget til Stöss er likevel at det å skulle sette likhetstegn mellom *demokratisk sosialisme* og stalinisme, er like lite fruktbart som å sette likhetstegn mellom *konservatisme* og fascisme.⁸¹

For å vende tilbake til det andre poenget til Pfahl-Traughber, så nevnte han at høyreekstremisme er et *samlebegrep* for forskjellige politiske fenomener med både en god del likheter, og flere ulikheter. Naturlig nok forholder også Forfatningsvernet, som Pfahl-Traughber er tilknyttet, seg til høyreekstremisme som et samlebegrep som dekker over flere “varianter”. Felles for disse variantene er likevel at de innlemmer enten *nasjonalistiske*, *rasistiske* og/eller *antisemittiske* elementer i en eller annen grad. Høyreekstremit tankegods hevder, ifølge Forfatningsvernet, at et menneskes verdi blir bestemt ut fra dets tilhørighet til en spesifikk etnisk gruppe, nasjon eller rase. Slike oppfatninger er derfor fundamentalt i strid med grunnloven, som forfekter menneskets verdighet som en sentral verdi.⁸² Ifølge Forfatningsvernets hjemmesider, deler de fleste høyreekstremit idéen om et “Volksgemeinschaft”, altså et *nasjonalt fellesskap*, som baserer seg på en autoritativ stat hvor folket (nasjonen) og staten smelter inn i en forent enhet i en naturlig orden, og hvor statens ledere intuitivt handler i samsvar med folkets angivelige enstemmige vilje. I stedet for politisk, rasjonell meningsutveksling og åpne diskusjoner, rettes appellen heller mot følelser, handling og ensretting. Fagforeninger, interessegrupper og demokratisk pluralisme blir sett på som skadelig og oppløsende.⁸³

Innenfor dette kan de høyreekstremit riktignok skille seg vesentlig fra hverandre, både ideologisk og gjennom handlinger, ifølge Pfahl-Traughber.

Ideologisk kan de skille seg bl.a. mellom de som ønsker et *Volksgemeinschaft* med opprettelsen av et fjerde rike (nynazister), og mellom de som heller ønsker en autoritær nasjonalstat med vidtgående innskrenkninger i maktfordelingen, pluralisme og

---

⁸⁰ Øystein Sørensen, Bernt Hagtvat, and Nikolai Brandal, *Venstreekstremisme : ideer og bevegelser* (Oslo: Dreyer, 2013).

⁸¹ Stöss, 1989, s. 18.

⁸²Verfassungsschutz. «What is right-wing extremism?». <https://www.verfassungsschutz.de/en/fields-of-work/right-wing-extremism/what-is-right-wing-extremism> (sist besøkt 26.05.20).

⁸³ Pfahl-Traughber, 2000, s. 16.

parlamentarisme i favør av en sterkere homogenisering av samfunnet, så vel etnisk som politisk. Videre kan de høyreekstreme variantene skille seg mellom de som orienterer seg mer mot nasjonen og folket, og mellom de som retter seg mot “riket” eller “staten”. Forskjellene kan også gjenspeile i de som er for en fri markedsøkonomi på den ene siden og de som er for en sosialpolitisk proteksjonisme på den andre. Noen kan være for en fundamental tolkning av kristendommen, andre for hedenske trosvarianter.⁸⁴ Den høyreekstreme leiren kan også skille seg i handlinger. En del av dem kan bevisst overskride grensen for hvor de kan bli straffet, enten gjennom tilbøyeligheten til bruk av vold eller ved å fornekte holocaust. I kontrast til disse legger andre høyreekstreme stor verdi i å overholde samfunnets “spilleregler”, da de ved å operere på lovlig vis mener å kunne oppnå en større aksept for opphevelsen av den demokratiske rettsstatens grunnleggende prinsipper.⁸⁵

Richard Stöss anvender også termen høyreekstremisme slik som også Forfatningsvernet gjør, ved å understreke at det finnes mange forskjellige varianter av høyreekstremisme. Felles for dem alle er likevel det, at de i en eller annen form retter seg mot forfatningsstatens fundamentale demokratiske prinsipper. Statsviter Uwe Backes og terrorforsker Jesse Eckhard definerer høyreekstremisme som: “[...] en samlebetegnelse på antidemokratiske holdninger og forsøk, som tradisjonelt blir plassert på det ytterste ‘høyre’ av høyre-venstre-aksen”.⁸⁶ I tysk vitenskapelig og politisk tradisjon blir altså høyreekstremisme forstått som noe som ikke er forenelig med demokratiske kjerneverdier. Sagt med andre ord: høyreekstremisme er lik demokratifiendtlighet.⁸⁷

Demokratifiendtlighet

I denne oppgaven vil det bli undersøkt hvorfor Forfatningsvernet valgte å plassere “Die Republikaner” under overvåking i kraft av å være et angivelig høyreekstremt, og dermed demokratifiendtlig, politisk parti. I Tyskland menes demokratifiendtlighet med “aktiviteter som retter seg mot bekjempelse av demokratiske strukturer og prosesser, eller vedvarende svekkelse av disse”.⁸⁸ Det finnes særlig fire kjennetegn på dette:

---

⁸⁴ Pfahl-Traughber, 2000, s. 18.

⁸⁵ Ibid., s. 19.

⁸⁶ Mudde, 1996 s. 228. se også: Uwe Backes og Eckhard Jesse, Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland (Berlin:Propyläen 1993), s. 474.

⁸⁷ Stöss, 1989, s. 18.

⁸⁸ Ibid., s. 18.

1. Antidemokratisk tenkning kombinerer som regel ekstrem nasjonalisme med en imperialistisk streben etter overherredømme, eller i det minste fiendtlige holdninger til andre stater. Å mane fram en ekstern trussel tjener ikke bare ekspansjonistiske eller revisjonistiske mål. Det rettferdiggjør også ensretting (Gleichschaltung) av rekkene hjemme, og undertrykkelse av opposisjon eller avvikende meninger.
2. Antidemokratisk tenkning avviser vestlige verdier og menneskerettigheter, særlig retten til liv og kroppslig identitet, samt forskjellige friheter som tanke-, -religions- og ytringsfrihet, forsamlings- og foreningsfrihet samt friheten til å kunne bosette seg der man ønsker.
3. Antidemokratiske konsepter retter seg mot parlamentariske regjeringssystemer som beror på folkesuverenitet og flertallsprinsippet, og forbud av partier, organisasjoner og fagforeninger går på bekostning av etableringen av et enhetsparti.
4. Et samfunnsideal for antidemokratiske konsepter er den angivelige “naturlige orden”, tilsvarende *Volksgemeinschaft*. Folk og stat smelter sammen til et rike, hvis enhet manifesterer seg for det meste til en nasjonal-etnosentrisk ideologi og ofte til en person (fører). Dette idealet teller som virkeliggjørelsen av et “sant” folkeregime, i motsetning til den forhatte liberalismen, som formodentlig har revet i stykker og svekket nasjonalismen.⁸⁹

“Nasjonalt spørsmål” og “nasjonal opposisjon”

I den tyske konteksten står altså nasjonalismen, eller “det nasjonale spørsmålet” i sentrum av høyreekstreme tanker og handlinger. Stöss understreker at det for mange utenlandske observatører av tysk høyreekstremisme kan virke lite forståelig at nasjonalisme nesten alltid blir framstilt som et synonym til høyreekstremisme i den tyske konteksten. Dette har likevel sin forklaring ved at i motsetning til de fleste andre vesteuropeiske land, har Tyskland hatt liten erfaring med en demokratisk nasjonalisme. Historisk har tyskerne levd i forskjellige stater, og inntil midten av 1800-tallet bestod det tyske rikets område av et lappeteppes av småstater. De demokratiske og liberale kreftene som den gang kjempet for nasjonal enhet, oppnådde ikke demokratiprosessen som en kamp nedenfra. Framfor alt var det militært og økonomisk trykk fra det nordtyske og protestantiske Preußen, som gjennom Bismarcks samling av Tyskland i 1871 dannet hegemonimakten og la grunnlaget for det som senere ble referert til som “Det andre rike” (1871-1918). Resultatet av dette var at den prøyssiske

---

⁸⁹ Stöss, 1989, s. 18 - 19.

kongen regjerte som tysk keiser i et protestantisk majoritetsland, men likevel i et land som hadde sterk katolsk tyngde i vest og sør.⁹⁰ [Se kart 1].

Dette førte igjen til en spesiell tysk situasjon på denne tiden, ved at de indre motsetningene i landet ble preget av en religiøs konflikt, snarere enn en typisk klassekonflikt. Videre hignet Det andre riket etter en plass i sola sammen med de andre industrielle stormaktene i vesten, men falt av dette kappløpet med nederlaget etter første verdenskrig, der de måtte underskrive på fredsavtalen i Versailles. I denne traktaten måtte Tyskland gå med på å betale enorme krigserstatninger, avstå store landområder og alle oversjøiske kolonier, men ikke minst ta på seg det fulle og hele ansvaret for å ha startet krigen. Alt i alt tapte Tyskland 13 % av sitt opprinnelige territorium og 12 % av befolkningen.⁹¹ Østerrike mistet også områder etter krigen, og en sammenslutning av disse to ble forbudt. I 1919 så likevel den første tyske demokratiske republikken (Weimarrepublikken) dagens lys, men den ble heftig bekjempet av de høyreekstremerne. Disse så på Versailles-traktaten som en skam, og ville ikke avfinne seg med den nye republikken, for i den så de “Vesterlandets undergang”.⁹² De høyreekstremerne ønsket en revisjon av Versailles-traktaten i tillegg til å bekjempe det parlamentariske demokratiet. Ut av dette dukket det opp to forskjellige retninger: *de tysknasjonale*⁹³ og *nasjonalsosialistene*.⁹⁴ De tysknasjonale ønsket å fortsette i den autoritære prøyssiske tradisjonen med en sterk stat og gjenopprettelsen av monarkiet på konstitusjonelt grunnlag. De ville riktignok ikke å avskaffe andre partier eller fagforeninger, men ønsket likevel å innskrenke deres samfunnsmessige betydning betraktelig.⁹⁵ For nasjonalsosialistene var tiden under den siste keiseren, Wilhelm II (1888-1918), mislykket og følgelig heller ikke noe forbilde for løsningen på etterkrigsproblemene. Nazistene presenterte seg som en revolusjonær bevegelse med den internasjonale sosialismen som fiende. Samtidig var de imot arbeidsorganisering, storkapitalisme og dem med store jordeiendommer (noe også den tradisjonelle konservatismen og liberalismen foraktet). Nazistenes propaganda forkynte et “Tredje rike” - som skulle være en syntese av nasjonalisme og sosialisme. I tillegg ønsket de en ny samfunnsorden der forskjellen mellom fattig og rik smeltet bort, og hvor nasjonen,

---

⁹⁰ Stöss, 1989, s. 21.

⁹¹ Payne, 1995, s.149.

⁹² “Der Untergang des Abendlandes” (1922) er et verk av den tyske filosofen Oswald Spengler. Her framsatte han et syklisk historiesyn hvor forskjellige sivilisasjonskulturer gikk gjennom menneskelige livsfaser som barndom, ungdom, blomstring og forfall. Spengler mente at den europeiske kulturen hadde nådd en tilstivnet sivilisasjonsfase og sto foran undergangen.

⁹³ Det tysknasjonale folkepartiet (Deutschnationale Volkspartei, DNVP).

⁹⁴ Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderpartiet (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP).

⁹⁵ Stöss, 1989, s. 22.

folket og staten smeltet sammen til en enhet, basert på førerstaten (ett folk, ett land, én fører).⁹⁶ Nazistene vant makten i den økonomiske og demokratisk svake Weimarrepublikken i 1933, men tapte verdenskrigen i 1945. Tyskland måtte avstå enda flere territorielle områder og landet ble delt i fire okkupasjonssoner. Til tross for at landet nå var under kontroll av supermaktene Sovjetunionen og USA, var likevel ikke den tyske nasjonalismen utdødd.

Gammel og ny nasjonalisme

Ifølge Richard Stöss delte den vesttyske høyreekstremismen seg etter 1945 i to ideologiske tradisjoner, nemlig *gammel nasjonalisme* og *ny nasjonalisme*. De grupperingene som går innunder kategorien “gammel nasjonalisme”, orienterer seg nesten fullt ut med de autoritære eller fascistiske styringsformene under Weimarrepublikken, henholdsvis de tysknasjonale og nasjonalsosialistene. Riktignok trakter gammelnasjonalistene som regel ikke etter en restaurasjon av den historiske nasjonalsosialismen, til tross for kraftige forsøk på å rettferdiggjøre fortiden. Is stedet for drømmen om en gjenoppblomstring av Det tredje riket, ønsker gammelnasjonalistene snarere unngå Nazi-diktaturets feil og mangler, og vil heller på en måte begynne på nytt.⁹⁷ Den “nye nasjonalismen” oppstod mot slutten av 40-tallet, og avgrenser seg politisk fra den gamle nasjonalismen, som av dem kritiseres for å være fascistisk og reaksjonær. Nynasjonalistene er opptatt av å finne oppdaterte og moderne løsninger tilpasset de nye globale og nasjonale omstendighetene i den nye verdensordenen etter 1945. “Vestsonestaten” blir stigmatisert som autoritær, udemokratisk, imperialistisk, materialistisk og storkapitalistisk. Nynasjonalistene søker en tredje vei; mellom kapitalisme og kommunisme, mellom idealisme og materialisme og en vei mellom øst og vest.⁹⁸

Historierevisjonisme

Ifølge den vest-tyske høyreekstremismen, som i stor grad er videreført etter gjenforeningen av 1990, involverer “det nasjonale spørsmålet” mer enn bare å gjenopprette Det tyske riket som en territoriell enhet og europeisk makt. Like viktig er kampen for “historisk sannhet” vedrørende den tyske nasjonale identiteten, som de hevder at seiersmaktene etter andre verdenskrig bevisst har utslettet og som ble implementert og videreført av deres tyske medsammensvorne. I de høyreekstremes politikk og retorikk utgjør revisjonen av offisiell

---

⁹⁶ Stöss, 1989, s. 23.

⁹⁷ Ibid., s. 28.

⁹⁸ Ibid., s. 28.

historiografi derfor et sentralt poeng. Historierevisjonismens opphav går tilbake til nasjonalsosialismens tid, der det allerede den gang ble foretatt anstrengelser for å rettferdiggjøre jødeforfølgelsene og krigspolitikken.⁹⁹

Etterkrigstidens høyreekstreme er ikke opptatt av vitenskapelig, objektiv historieforskning, men ønsker heller å manipulere historien for å framstille nasjonalsosialismen i et gunstig lys. Man kan skille mellom en revisjonisme som i smalere forstand benekter holocaust, og en som i bredere forstand benekter Tysklands skyld for utbruddet av andre verdenskrig.¹⁰⁰ Et hyppig anvendt begrep er “Umerziehung”, som henviser til omskoleringen av tyskerne etter 1945. Etter nasjonalsosialismens sammenbrudd ble det gjennomført tiltak av seiersmaktene, som framfor alt på utdanningsområdet skulle legge grunnlag for utviklingen av et demokratisk samfunn. Etter høyreekstrem oppfatning blir “omskoleringen” sett på som påtvungen og med det illegitim, og de setter derfor et prinsipielt spørsmålstegn ved legitimiteten til Forbundsrepublikkens liberale demokrati.¹⁰¹ Ifølge etterkrigstidens revisjonister går “den historiske sannheten”, omtrent slik som dette:

De fire seiersmaktene knuste Det tyske riket i 1945 med vitende og vilje, for å tilintetgjøre det som maktfaktor for alltid. Med det liberale demokratiet i vest og det kommunistiske folkedemokratiet i øst ble det beseirede tyske folket mot dets vilje påtvunget regimesystemer, verdier og verdensanskuelser som er fremmed for tysk idétradisjon. Seiersmaktene forsøkte gjennom omskoleringen og avnazifiseringen av befolkningen å hindre en tysk nasjonal selvbevissthet fra å noensinne å kunne utvikle seg igjen. I stedet for ønsket de å framkalle en permanent skyldfølelse i befolkningen. Dette skyldkomplekset består av to hovedelementer: at Tyskland ene og alene var skyld i andre verdenskrig, og at Tyskland stod bak utryddelsespolitikken overfor jødene (henholdsvis kjent som “krigsskyldløgnen” og “Auschwitzløgnen”).¹⁰²

Dette historiesynet holder revisjonistene opp mot den etablerte historieskrivingen, og de forsøker å underbygge påstandene sine gjennom sin egen “forskning”. Denne forskningen tjener videre to hovedformål. Det første er å benekte at Tyskland ene og alene var skyld for andre verdenskrig, bl.a. ved å hevde at seiersmaktene også stod bak krigsforbrytelser, og det

---

⁹⁹ Stöss. 1991, s. 30.

¹⁰⁰ Verfassungsschutz. «Revisionismus, rechtsextremisher».

<https://www.verfassungsschutz.de/de/service/glossar/revisionismus-rechtsextremistischer> (sist besøkt 26.05.20)

¹⁰¹ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1995, s. 143.

¹⁰² Stöss, 1991, s. 28-29.

andre handler om å sette spørsmålstegn ved holocaust som historisk faktum, ved å relativisere dette eller ved å hevde at jødene selv var ansvarlige for sin skjebne. Revisjonisme handler derfor om å fortrenge den historiske realiteten, bagatellisere og relativisere fortiden og fraskrive seg egen skyld gjennom å legge skylden på andres urettferdigheter.¹⁰³

Kort oppsummert kan man si at det i den tyske tradisjonen råder en nokså bred konsensus om at det eksisterer flere varianter av høyreekstremisme, og at disse forenes av demokratifiendtlighet, idéen om Volksgemeinschaft og historierevisjonisme.

---

¹⁰³ Ibid., s. 29.

2.2 Det militante demokratiet og opprettelsen av Forfatningsvernet

“Som åtselsgribber stupte seierherrene til bakken der Tyskland lå og parterte det (...). Frigjøringen var begynnelsen på en omskolering som systematisk fratok tyskerne nasjonal verdighet og respekt, og gjorde Tyskland til en vilkårlig opphakkert masse etter seiersstatenes ønsker (...). Vi er og forblir et fremmedbestemt land. Historien ble skrevet med seierherrenes støvelhæler. Fasiten er: Okkupasjonssoldatene trekker seg ut, men åndelig og moralsk forblir vi et okkupert land, og det må endre seg.”¹⁰⁴ -Franz Schönhuber

Oppsplitting og nyetablering (1945-1949)

Med grunnlovserklæringen den 23. mai 1949, ble Forbundsrepublikken Tyskland (Bundesrepublik Deutschland, BRD) formelt opprettet. Med bakgrunn i de tre vestlige okkupasjonssonene til henholdsvis USA, Storbritannia og Frankrike, skulle Vest-Tyskland utvikle seg til å bli en liberaldemokratisk, kapitalistisk rettsstat. Med tiden ble BRD, etter Storbritannia, USAs viktigste europeiske samarbeidspartner.¹⁰⁵ Men selv om landet nå hadde fått en grunnlov og et demokratisk rammeverk på plass, var BRD fortsatt ikke en suveren stat. De tre vestmaktene hadde fortsatt overordnet kontroll over både utenrikspolitikken, handelen, forsvaret, krigsskadeerstatninger, industri, økonomi og skatt gjennom *Den allierte høykommisjonen*.¹⁰⁶ Videre var landet heller ikke en fullverdig nasjonalstat. Splittelsen av den tyske nasjonen var et faktum, og Forbundsrepublikken fant sitt motstykke til sin nabo i øst, den diktatoriske og kommunistiske satellittstaten DDR, opprettet med bakgrunn i den sovjetiske okkupasjonssonen [Se kart 2]. De to nyopprettede tyske statene var et produkt av den kalde krigen. Selv om begge landene i teorien ønsket et samlet Tyskland, gjorde utviklingen av den kalde krigen det i praksis umulig. BRD var konstruert som en provisorisk stat, eller som BRDs første president Theodor Heuss, kalte den: et “transitorium” i påvente av et samlet Tyskland.¹⁰⁷ Derfor ble Bonn hovedstad og sete for regjeringen, og byen var tiltenkt å være en midlertidig erstatning for den virkelige hovedstaden — Berlin. Som en av de viktigste statene i den kalde krigens frontlinje, fikk BRD så vel innenrikspolitisk som utenrikspolitisk kjenne på innvirkningene av dette stormaktsspillet. På den ene siden var det gjennom hele etterkrigstiden og fram til gjenforeningen en økonomisk opptur, men også en

---

¹⁰⁴ BfV *Verfassungsschutzbericht* 1994, Bundesministerium des Innern, 1995. S. 140.

¹⁰⁵ Frank Engehausen, *Meilensteine der deutschen Geschichte : von der Antike bis heute*, ed. Kay Peter Jankrift et al., Duden, (Berlin: Dudenverlag, 2015). s. 372.

¹⁰⁶ T. Oppelland i: Klaus Larres and Panikos Panayi, *The Federal Republic of Germany since 1949 : politics, society and economy before and after unification* (London: Longman, 1996). S. 77.

¹⁰⁷ Ibid. s. 78.

vedvarende følelse av underliggende usikkerhet, frykt og avhengighet av de alliertes (og særlig amerikanernes) beskyttelse. På den andre siden var den spesielle vesttyske situasjonen med en energisk antifascistisk og antikommunistisk linje, en faktor som dempet partistridigheter og bidro til en bemerkelsesverdig stabilitet i Tysklands andre demokratiske republikk.¹⁰⁸ Nedenfor følger en gjennomgang av utarbeidelsen av det demokratiske og konstitusjonelle rammeverket i BRD.

Grunnloven, Forfatningsdomstolen og militant demokrati

Selv om datoen 23. mai 1949 ikke er spesielt kjent i Tyskland, innleder den likevel med vedtaket av grunnloven, begynnelsen på Tysklands andre demokrati i det 20. århundret. Etter den mislykkede Weimarrepublikken og med nazistenes enhetsvelde som bakteppe, måtte den nye sjansen til et demokratisk Tyskland bli utnyttet, om man ville forhindre et nytt diktatur. Den 1. juli 1948 fikk ministerpresidentene (statsministerne) i de nyopprettede delstatene i oppdrag av de tre vestmaktene å skissere en demokratisk forfatning. Ministerpresidentene opprettet videre et organ, kalt *Det parlamentariske råd*, for å utforme den nye grunnloven. Det parlamentariske rådet bestod av til sammen 65 representanter fra de elleve vesttyske delstatsforsamlingene, derav fire kvinner. Flertallet av disse var jurister eller embetsmenn hvorav mange av dem hadde politisk erfaring fra Weimarrepublikken og dens svakheter.¹⁰⁹

Den 8. mai 1949, nøyaktig fire år etter krigens slutt, ble den tyske grunnloven med 53 mot 12 stemmer vedtatt. Etter tilslutning av de allierte militærguvernørene og ratifisering gjennom delstatsparlamentene (med unntak av Bayern), kunne grunnloven den 23. mai 1949 erklæres.¹¹⁰ Det var altså Det parlamentariske rådet, og ikke en grunnlovgivende forsamling (noe bare hele Tyskland kunne velge) som forfattet den nye grunnloven av 1949. Derfor ble ikke grunnloven omtalt som en konstitusjon, men bare som 'Grundgesetz' (GG). Artikkel 23 i GG slo dessuten fast at den skulle kunne gjøres gjeldende i andre deler av Tyskland etter at disse eventuelt skulle bli gjenforent. "Andre deler av Tyskland" betød de delene av Tyskland anno 1937 som ikke var blitt en del av Vest-Tyskland i 1949. Denne bestemmelsen ga BRD rett til å ønske disse andre områdene velkommen i Forbundsstaten. Det var i kraft av artikkel

---

¹⁰⁸ Ibid. s. 78.

¹⁰⁹ Engehausen, *Meilensteine der deutschen Geschichte : von der Antike bis heute*. s. 392.

¹¹⁰ Ibid. s. 393.

23 at Saarland etter en folkeavstemning ble gitt tilbake fra Frankrike til BRD, og ble en egen delstat i 1957.¹¹¹ Samlingen av Tyskland i 1990, det vil si innlemmelsen av de fem opprinnelige østtyske delstatene Sachsen, Sachsen-Anhalt, Mecklenburg, Brandenburg og Thüringen i forbundsrepublikken Tyskland, skjedde også i kraft av artikkel 23. Etter dette ble artikkel 23 avskaffet for å unngå mistanke om at man hadde til hensikt å innlemme flere tidligere tyske områder.¹¹²

Grunnlovsforfatterne hadde historien, med den feilslåtte Weimarrepublikken og nazistenes maktovertakelse, friskt i minne. De første 19 paragrafene var særlig viet til klassiske, liberale rettigheter, som ytringsfrihet, religionsfrihet, forsamlingsfrihet samt retten til eiendom, og var en tydelig reaksjon på Hitlers nasjonalsosialistiske politikk.¹¹³ Allerede i artikkel 1 ble det erklært: «Menneskeverdet er ukrenkelig. Det er enhver statlig myndighets oppgave å respektere og verne om dette».¹¹⁴ Den andre delen av grunnloven tok for seg statens organisering, og Artikkel 20 inneholdt de bærende søylene for den frie staten, som demokrati, rettstat og maktfordeling. Både artikkel 1 og artikkel 20 ble lagt innunder den såkalte *evighetsklausulen*, som betød at disse to aldri under noen omstendighet kunne omgjøres, som parlamentet ellers kunne gjøre med to tredjedels flertall.¹¹⁵

Det var særlig tre lærdommer fra Weimarrepublikkens ustabilitet som ble tatt hånd om i den nye grunnloven for at demokratiet ikke skulle falle i hendene på udemokratiske makter. For det første innskrenket grunnlovsforfatterne særlig to områder, nemlig bruken av folkeavstemninger, samt presidentens makt.¹¹⁶ Paul von Hindenburg, som hadde vært rikspresident i Weimarrepublikken fra 1925-1934, ble av mange i det parlamentariske rådet sett på som en av årsakene til Weimarrepublikkens undergang, og dermed ble den mektige presidentrollen nå betydelig svekket, mens rollen til kansleren ble styrket. Det måtte nå være absolutt flertall i nasjonalforsamlingen (Forbundsdagen) for å kunne avsette forbundskansleren.¹¹⁷ I tillegg ble en sperregrense på 5 % vedtatt for at et parti kunne entre

---

¹¹¹ Knut Heidar, Einar Berntzen, and Elisabeth Bakke, *Politikk i Europa : partier, regjeringsmakt, styreform*, 2. utg. ed. (Oslo: Universitetsforl., 2013). s. 235.

¹¹² Ibid. s. 236.

¹¹³ T. Oppelland, 1996, s. 74.

¹¹⁴ GG art. 1: «Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Aufgabe jeder staatlichen Gewalt»

¹¹⁵ Engehausen, *Meilensteine der deutschen Geschichte : von der Antike bis heute*. s. 395.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ T. Oppelland, 1996, s. 75.

nasjonalforsamlingen.¹¹⁸ Denne sperregrensa var med på både å begrense hvor mange partier som ble representert, samtidig som den også hindret Kommunistpartiet (KPD) i å komme inn i Forbundsdagen i 1953.¹¹⁹

For det andre var gjeninnføringen av føderalisme i BRD en viktig faktor, for i løpet av Det tredje riket (1933-45) hadde føderalismen i realiteten blitt avskaffet og erstattet med en enhetsstat. Den føderale tradisjonen kan spores tilbake til keiserdømmet som oppstod gjennom Bismarcks samling av Tyskland i 1871, også kjent som Det andre riket. Her hadde delstatene vært representert i et overhus.¹²⁰ I Weimarrepublikken (1919-1933) ble den føderale strukturen videreført, men på grunn av Preußens dominerende posisjon, som på den tiden dekket nesten 2/3 av de tyske landområdene, hadde det føderale systemet her vært i ubalanse [se kart 1]. Etter de alliertes okkupasjon i 1945, hadde dette blitt korrigert med nedleggelsen av Preußen som delstat og opprettelsen av nye delstater (Länder), med omtrent den samme utformingen som de har i dag. Nå ble den nye føderalismen mer balansert enn før og makten desentralisert.¹²¹ Delstatene fikk sine egne domstoler, parlament og regjeringer. Artikkel 30 i grunnloven uttrykte at makten i hovedsak skulle ligge hos delstatene, med mindre grunnloven gav andre føringer.¹²²

En tredje, men svært viktig lærepenge fra Weimarrepublikken, var at demokratiet trengte midler for å beskytte seg selv mot sine egne indre fiender. Den egentlige “beskytteren av grunnloven” var Den føderale forfatningsdomstolen, *Bundesverfassungsgericht*. Den 28. september 1951 åpnet Tysklands daværende forbundskansler, Konrad Adenauer, Den Føderale Forfatningsdomstolen i Vest-Tyskland etter forbilde av høyesterett i USA og den amerikanske føderale domstolen (Supreme Court), men den stod også i tradisjon til eldre tysk rettstradisjon.¹²³ Allerede tidlig viste domstolen seg som selvstendig og betydningsfull aktør i Forbundsrepublikkens regjeringssystem. **Den fikk nemlig makt til å forby et antidemokratisk parti, forutsatt at forbundsregjeringen stevnet partiet for å stride mot**

---

¹¹⁸ I de første valgene gjaldt sperregrensa på 5 % kun på delstatsnivå. Et parti ble representert i Forbundsdagen hvis det hadde fått over 5 % i minst én delstat. Før valget i 1953, ble dette endret til å gjelde på føderalt nivå. Altså måtte et parti ha 5 % av alle stemmene i hele BRD for å bli representert i Forbundsdagen.

¹¹⁹ T. Oppelland, 1996, s. 75.

¹²⁰ E. Berntsen, 2013, s. 233.

¹²¹ T. Oppelland, 1996, s. 76.

¹²² GG Art. 30: «Die Ausübung der staatlichen Befugnisse und die Erfüllung der staatlichen Aufgaben ist Sache der Länder soweit dieses Grundgesetz keine andere Regelung trifft oder zuläßt».

¹²³ Engehausen, *Meilensteine der deutschen Geschichte : von der Antike bis heute*. s. 398.

grunnloven. Dette demokratiske selvforsvaret ble kjent som *militant demokrati*.¹²⁴ Dette ble brukt mot et nynazistisk parti i 1952, Sozialistische Reichspartei Deutschlands (SRP), og i 1956 mot det kommunistiske partiet Kommunistische Partei Deutschlands (KPD).¹²⁵

Det var altså kun den Føderale forfatningsdomstolen som fikk makt til å kunne forby politiske partier, men når det gjaldt ikke-politiske organisasjoner åpnet grunnloven opp for at det føderale innenriksdepartementet kunne forby slike uten å gå veien om domstolen.¹²⁶ Samtidig var det også forbundsregjeringen som måtte stevne et parti for domstolen med holdepunkter for å være grunnlovsstridig. På denne måten gav grunnloven forbundsregjeringen eksklusiv, lovgivende makt til å utøve beskyttelsen av grunnloven.¹²⁷ For å kunne holde øye med mistenkelige personer, organisasjoner og partier som kunne utgjøre en trussel mot det liberale demokratiet, og i ytterste fall stevne et politisk parti for Forfatningsdomstolen, tok det ikke lang tid før overvåkingstjenesten Forfatningsvernet (Verfassungsschutz) ble opprettet.

Forfatningsvernet (BfV og LfV)

Et element av det militante demokratiet er “Verfassungsschutz”, som på norsk kan oversettes med “grunnlovsbeskyttelse” eller “*forfatningsvern*”. På et overordnet plan er forfatningsvern alle tiltak som kan styrke og forsvare demokratiet, grunnloven og rettstaten fra forsøk som strider imot dette. Mer spesifikt handler forfatningsvern om hva myndighetene kan gjøre for å beskytte innbyggerne og demokratiet fra slike innenriksrelaterte trusler. De som er gitt mandat til å forvalte denne oppgaven for regjeringene, er de føderale og delstatlige sikkerhetstjenestene, som går under fellesbetegnelsen *Forfatningsvernet* (Verfassungsschutz).¹²⁸

I november 1950 ble *Det føderale kontoret for forfatningsvern* (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV) grunnlagt på initiativ av de allierte høykommissærene John Jay McCloy (USA), Ivone Kirkpatrick (Storbritannia) og André Francois-Poncet (Frankrike).¹²⁹

---

¹²⁴ Tysk: streitbare (werhafte) Demokratie.

¹²⁵ T. Oppelland, 1996, s. 76.

¹²⁶ Armi Pedahzur i: Eatwell and Mudde, *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. s. 119.

¹²⁷ GG, Art. 73, Nr.10b

¹²⁸ Av mangel på en offisiell norsk oversettelse av «Verfassungsschutz», har jeg her valgt å bruke «Forfatningsvernet», og for BfV «Det føderale kontoret for forfatningsvern».

¹²⁹ Verfassungsschutz. «Geschichtsprojekt». Sist besøkt 26.05.20.

<https://www.verfassungsschutz.de/de/das-bfv/geschichtsprojekt-bfv/ergebnisse-geschichtsprojekt/ergebnissynopse-2015-01>

BfV ble direkte underlagt innenriksdepartementet, og fikk i hovedoppgave å følge med på alle potensielle forsøk som kunne gå ut på å skade den nyopprettede, demokratiske republikken. Gjennom informasjonsinnsamling, analyse og overvåking av antidemokratiske bevegelser og terrororganisasjoner, samt kontraspionasje mot utenlandsk aktivitet, skulle BfV sørge for å informere forbundsregjeringen om landets innenrikspolitiske sikkerhetssituasjon.¹³⁰

Det føderale kontoret for forfatningsvern (BfV) er det nærmeste vi kommer Politiets sikkerhetstjeneste i Norge, men Den allierte høykommisjonen satte et strengt skille mellom BfV og utøvende politimyndighet slik at tjenesten forble under sivil kontroll, og ikke under noen omstendighet skulle kunne utvikle seg til å bli et nytt Gestapo.¹³¹ Mandatet bestod derfor i overvåking og kontraspionasje av potensiell antikonstitusjonell politisk aktivitet.¹³² Med hjemmel i den såkalte forfatningsvernloven,¹³³ fikk BfV i oppgave å samle inn etterretningsinformasjon om partier og organisasjoner som kunne mistenkes for å bekjempe *den frie demokratiske grunnordningen* (se s. 32).¹³⁴ I grunnleggingsfasen styrte høykommisjonen tjenesten i detalj, og fram til 1955 bestemte de hvem som ble sjef (president), i tillegg til å kontrollere alle ansettelser og personalet slik at ingen tidligere medlemmer av Gestapo, SS eller SD skulle virke i etaten.¹³⁵ I de første årene hadde derfor BfV vanskeligheter med å finne kvalifiserte medarbeidere, men det var likevel ikke høyreekstreme som ble sett på som det største faren for den vest-tyske republikken. Snarere var det trusselen fra de venstreekstreme, hvor kommunismen i lys av den kalde krigen stod i første rekke. Vest-Tyskland var for eksempel det eneste vestlige landet hvor kommunistpartiet ble forbudt — ikke engang USA under McCarthy gikk så langt. Denne “anti-kommunistdommen” ble delt av alle de demokratiske partiene, særlig sosialdemokratene, som bar nag til kommunistene i DDR. Der hadde nemlig det østtyske sosialdemokratiske partiet blitt slått sammen med kommunistpartiet under tvang, og landet ble i 40 år styrt av *Tysklands sosialistiske enhetsparti* (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED).¹³⁶ Etter at av Berlinmuren ble bygd i 1961 ble riktignok frykten for kommunistene i øst mindre, og med

---

¹³⁰ Verfassungsschutz. «English». Sist besøkt 26.05.20. <https://www.verfassungsschutz.de/en/index-en.html>

¹³¹ Verfassungsschutz. «Geschichtsprojekt». Sist besøkt 13.05.20.

¹³² Ian J. Kagedan, i: Aurel Braun and Stephen J. Scheinberg, *The Extreme right : freedom and security at risk* (Boulder, Colo: Westview Press, 1997). S. 108.

¹³³ Bundesverfassungsschutzgesetz, (BVerfSchG) § 3.

¹³⁴ Verfassungsschutz. «Glossar.Freiheitliche demokratische Grundordnung». Sist besøkt 13.05.20. https://www.verfassungsschutz.de/de/service/glossar/_IF#freiheitliche-demokratische-grundordnung

¹³⁵ Verfassungsschutz. «Geschichtsprojekt». Sist besøkt 26.05.20.

¹³⁶ T. Oppelland, 1996, s. 78.

tiden utviklet Det føderale kontoret for Forfatningsvern seg til å bli en kompleks organisasjon. I 1950 hadde tjenesten rundt syttifem ansatte og tre avdelinger, mens i 1975 hadde BfV over 2000 ansatte og åtte avdelinger.¹³⁷

Ikke lenge etter at Det føderale kontoret for forfatningsvern ble opprettet, fikk også hver enkelt delstat sin egen, respektive sikkerhetstjeneste. Etter gjenforeningen i 1990 finnes det derfor seksten slike sikkerhetstjenester, som går under fellesbetegnelsen *Delstatsmyndighetenes forfatningsvern* (Landesbehörde für Verfassungsschutz, LfV).¹³⁸ På samme måte som BfV er et forvaltningsorgan som bidrar med etterretningsinformasjon til den til enhver tids sittende forbundsregjeringen, deler også LfV etterretning med sine respektive delstatsregjeringer. På denne måten operer de uavhengig av hverandre, samtidig som de gjennom felles mål og metoder, og loven påkrever at de bidrar med informasjon til hverandre.¹³⁹ En av måtene de gjør dette på er gjennom deres felles datasystem, NADIS.¹⁴⁰ Her lagres ikke bare informasjon om personer, organisasjoner eller saksforhold som kan bli brukt i en eventuell rettsak, men også mange andre informasjonskilder og hemmelige tips om mulig medvirkning til undergrunns- eller terroraktivitet.¹⁴¹

I tillegg til å følge med på høyre- og venstreekstremisme, er også overvåking av terrorisme, islamisme, cyberforsvar og kontrapionasje en del sikkerhetstjenestens oppgaver.¹⁴² Forfatningsvernet innhenter det meste av informasjonen sin fra åpne, tilgjengelige kilder som aviser, flygeblader, programmer, appeller og taler. Den resterende informasjonen får de gjennom fordekte metoder i etterretningsmessig hensikt. Dette kan innebære bruk av hemmelige agenter, skjult avlyttingsutstyr eller overvåking av brev- og postforbindelser.¹⁴³ Denne informasjonen overbringer de til innenriksministeren, men etaten har også en viktig oppgave i å opplyse og informere borgerne i Forbundsrepublikken. Dette gjøres blant annet gjennom utgivelsen av de såkalte *forfatningsvernrapportene* (Verfassungsschutzberichte).

---

¹³⁷ Verfassungsschutz. «Geschichtsprojekt». Sist besøkt 26.05.20.

¹³⁸ Verfassungsschutz. «Landesbehörden für Verfassungsschutz». Sist besøkt 26.05.20.

<https://www.verfassungsschutz.de/de/service/landesbehoerden>

¹³⁹ GG, art. 10b.

¹⁴⁰ NADIS “Nachrichtendienstliche Informationssystem”.

¹⁴¹ Peter J. Katzenstein, *West Germany's internal security policy : state and violence in the 1970s and 1980s*, vol. no 28, Western Societies Program occasional papers, (Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1990). S. 13.

¹⁴² Verfassungsschutz. «Die Organisation des Amtes ist kein Geheimnis». Sist besøkt 26.05.20.

<https://www.verfassungsschutz.de/de/das-bfv/aufgaben/die-organisation-des-amtes-ist-kein-geheimnis>

¹⁴³ Verfassungsschutz. «Was genau macht der Verfassungsschutz?». Sist besøkt 26.05.20.

<https://www.verfassungsschutz.de/de/das-bfv/aufgaben/was-genau-macht-der-verfassungsschutz>

Siden 1962 har innenriksdepartementet på vegne av BfV, hvert år utgitt allment tilgjengelige rapporter over partier og organisasjoner som karakteriseres som høyreekstreme og venstreekstreme. BfV står bak én årlig føderal rapport som gjelder for hele Tyskland og som LfV bidrar til, samtidig som LfV også publiserer sine egne rapporter som blir framlagt av innenriksministerne i de forskjellige delstatene.¹⁴⁴

I påfølgende avsnitt vil forholdet mellom Forfatningsvernet, radikalisme og ekstremisme bli nærmere utdypet. Høyreekstremisme er for eksempel ikke bare et politisk fenomen som kan være vanskelig å definere; det er også et rettslig problem, fordi grunnloven verken nevner eller bruker dette fagbegrepet.¹⁴⁵ Hvordan Forfatningsvernet likevel kan overvåke høyreekstreme partier og organisasjoner, beror på deres oppdrag i å forsvare Den frie demokratiske grunnordningen.

2.3 Forholdet mellom ekstremisme, radikalisme og “den frie demokratiske grunnordningen”

Den frie demokratiske grunnordningen

Som nevnt tidligere blir ekstremisme forstått som en “fundamental avvisning av den demokratiske forfatningsstaten. Den tyske statsviteren og ekstremismeforskeren Uwe Backes definerer ekstremisme som: “politiske diskurser, ideologier og programmer som implisitt eller eksplisitt er rettet mot *grunnleggende verdier* eller regler og prosedyrer i demokratiske konstitusjonelle stater [...]”¹⁴⁶

Slike grunnleggende verdier blir i Tyskland ofte referert til som *grunnlovens kjerneverdier*. Den tyske grunnloven av 1949 inneholder nemlig en rekke forskrifter som skal garantere mot antidemokratiske krefter, og åpner med det opp for forbud og innskrenkninger i tilfeller hvor domstolene tolker dette slik. Ved siden av den politiske strafferetten, åpner Artikkel 9 i grunnloven opp for forbud mot foreninger som går imot den *forfatningsmessige*

---

¹⁴⁴ Verfassungsschutz. «Verfassungsschutzberichte». Sist besøkt 26.05.20.

<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/publikationen/verfassungsschutzberichte>

¹⁴⁵ Stöss, 1989, s. 35.

¹⁴⁶ Se Uwe Backes, “Gestalt und Bedeutung des Intellektuellen Rechtsextremismus in Deutschland”, i *Aus Politik und Zeitgeschichte* (B 46/2001), Bonn 2001, s. 24.

grunnordningen eller mot fredelig samliv mellom folkegrupper.¹⁴⁷ Artikkel 18 tillater innskrenkninger av rettigheter som forsamlingsfrihet, organisasjonsfrihet og ytringsfrihet når dette går imot *den frie demokratiske grunnordningen* og artikkel 21 sier at politiske partier som vil bekjempe *den frie demokratiske grunnordningen*, er forfatningsstridige: “Partier som, gjennom sine siktemål eller sine tilhengers atferd, søker å underminere eller avskaffe den frie, demokratiske grunnordningen eller sette Tysklands føderale republikk i fare, skal være grunnlovsstridige”.¹⁴⁸

Retten opererer altså med termen *den frie demokratiske grunnordningen*. Med dette menes ikke grunnloven i sin helhet, men dens “uavvendelige høyeste demokratiske kjerneverdier”.¹⁴⁹ Oppgavene til Forfatningsvernet er altså å forsvare **den demokratiske rettsstatens grunnleggende verdier**. Det som regnes som grunnlovsstridig (*Verfassungswidrig*) er altså forsøk som retter seg mot disse essensielle kjerneverdiene. Kjennetegnene på dette er likevel ikke eksplisitt opplistet i grunnloven. Som nevnt tidligere, er flere foreninger og to politiske partier blitt forbudt og oppløst etter 1949. I tilfelle med det nynazistiske partiet SRP, definerte Den føderale forfatningsdomstolen begrepet *den frie demokratiske grunnordningen* slik:

(...) til denne ordningen er i det minste disse grunnleggende prinsippene å regne: respekt for menneskerettighetene nedfelt i grunnloven, framfor alt individets rett til liv og fri utvikling, folkesuverenitet, maktfordeling, regjeringens ansvars(område), forvaltningens lovmessighet, domstolenes uavhengighet, flerpartiprinsippet og like muligheter for alle partier med rett til konstitusjonell dannelse og utøvelsen av en opposisjon.¹⁵⁰

Videre slo domstolen i KPD-dommen fra 1956 fast at:

Et parti er ikke [nødvendigvis] grunnlovsstridig selv om det ikke anerkjenner, avviser eller motsetter seg disse øverste prinsippene for en liberal-demokratisk grunnordning. Det må i tillegg inneha en aktiv bekjempende, aggressiv holdning til den eksisterende ordning, det må målrettet forstyrre dennes funksjon, og i det videre løpet ønske å bekjempe denne ordningen i seg selv.¹⁵¹

---

¹⁴⁷ GG Art. 9, abs 2: «Vereinigungen, deren Zweck oder deren Tätigkeiten den Strafgesetzen zuwiderlaufen oder die sich gegen die verfassungsmäßige Ordnung oder gegen den Gedanken der Völkerverständigung richten, sind verboten».

¹⁴⁸ GG Art 21, abs 2: «Parteien, die nach ihren Zielen, oder nach dem Verhalten ihrer Anhänger darauf ausgehen, die freiheitliche demokratische Grundordnung zu beeinträchtigen oder zu beseitigen, oder den Bestand der Bundesrepublik Deutschland zu gefährden, sind verfassungswidrig».

¹⁴⁹ Verfassungsschutz. «Freiheitliche demokratische Grundordnung». Sist besøkt 26.05.20.

https://www.verfassungsschutz.de/de/service/glossar/_IF#freiheitliche-demokratische-grundordnung

¹⁵⁰ BVerfGE 2, 12 f.

¹⁵¹ (BVerfGE 5, 141.

Av tyske myndigheter blir handlinger som regnes som politisk ekstreme derimot, betraktet som der det er “konkrete indikasjoner på at målene de forfølger eller (...) midler de har sluttet seg til for å oppnå disse målene, helt eller delvis er i konflikt med den frie demokratiske grunnordningen.”¹⁵⁵

Forskjellen er altså at innunder radikal mener man partier som er fiendtlig innstilt til grunnloven og dens kjerneverdier (Verfassungsfeindlich), men uten å ville bekjempe den frie demokratiske grunnordningen. Ekstreme partier derimot, er grunnlovsstridige (Verfassungswidrig) fordi de fullt eller delvis ønsker å eliminere grunnlovens kjerneverdier. Denne forskjellen er av ytterste viktighet for de politiske partiene, fordi partier som blir betraktet som ekstreme blir fulgt med på og observert av Forfatningsvernet, og kan i ytterste konsekvens bli stevnet for retten av regjeringen og dømmes av domstolen, mens radikale partier er frie for denne byrden.¹⁵⁶

Det må likevel understrekes at organisasjonene som blir overvåket og listet opp i forfatningsvernrapportene først og fremst er *under mistanke* om å anvende grunnlovsstridige mål og midler mot den frie demokratiske grunnordningen.¹⁵⁷ Myndighetene må ha konkrete indisier for at et parti eller en organisasjon skal bli listet opp i rapportene, men kriteriene for dette kan variere mellom de forskjellige regjeringene på føderalt og delstatlig nivå. Derfor kan det forekomme at et parti ikke blir nevnt i alle rapportene.¹⁵⁸ Som vi senere skal se, var dette også en utfordring for myndighetene og Forfatningsvernet, om die Republikaner skulle tas med i rapportene eller ikke. For ble de tatt med, ville de blitt betraktet som et høyreekstremt, og dermed potensielt grunnlovsstridig parti.

2.4 Ytre høyre i Vest-Tyskland (1945-1980)

Etter 1945 forventet de allierte en oppblomstring av høyreekstremisme og nynazisme i Tyskland, men i det store og hele skjedde ikke dette. Foruten grunnloven og det militante demokratiet, var det også andre grunner til dette. Toppnazistene som hadde vært ledende i partiet i mellomkrigstiden og under krigen, var ikke lenger i stand til å ta opp kampen videre.

---

¹⁵⁵ Ibid., Se også: Verfassungsschutz. «Extremismus/Radikalismus». Sist besøkt. 26.05.20.

https://www.verfassungsschutz.de/de/service/glossar/_IE

¹⁵⁶ Mudde, 1996, s. 231.

¹⁵⁷ Stöss, 1989. s 37.

¹⁵⁸ Ibid.

De hadde enten tatt sine egne liv som blant andre Hitler, Göbbels, Göring og Himmler, eller de var blitt dømt til døden. Videre hadde tusener av nazister flyktet fra Tyskland eller skjulte seg, og de gjenlevende elitenazistene som ikke hadde stukket av måtte tilbringe flere år i Spandau-fengselet. Til sammen ble 22 tyskere stilt for retten av militærdomstolen i Nürnberg i oktober 1945, hvorav kun tre ble frikjent.¹⁵⁹ En sterk, organisert opposisjon mot de allierte fantes ikke, og om den hadde gjort det, ville de allierte neppe ha tolerert den. De var nemlig alle enige om å eliminere tysk nazisme og militarisme fra topp til bunn. Som sagt måtte alle politiske og frivillige organisasjoner bli godkjent av de allierte seiersmaktene. Samtidig hadde tyskerne opplevd en psykologisk knekk enda større enn i 1918. Denne gangen var Tyskland under total militær okkupasjon, og da nazistenes grusomheter trådte fram i lyset, sjokkerte det ikke bare en hel verden, men også den tyske nasjonen, hvorav de fleste også her hadde vært uvitende om skrekkelighetene og forbrytelsene som var blitt begått i Himmlers SS-stat. Ikke minst, den fysiske tilintetgjørelsen av Tyskland, kaoset som rådet og de menneskelige forholdene med mangel på mat og boliger reduserte også potensialet for motstand. For de fleste var det beste de kunne håpe på å overleve.¹⁶⁰

NPD

Det økonomiske mirakelet og den politiske og diplomatiske framgangen som fulgte Vest-Tyskland på 50- og 60-tallet, var begge bidragsfaktorer til at ytre høyre ikke mobiliserte i noen stor skala. Ifølge Det føderale kontoret for forfatningsvern var medlemstallet på ytre høyre fløy nesten forsvunnet, med drøyt 20 000 medlemmer i 1964.¹⁶¹ I andre halvdel på 1960-tallet skulle derimot denne trenden snu. I november 1964 ble Tysklands nasjonaldemokratiske parti (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, NPD) stiftet i Hannover. I forbundsdagsvalget året etter fikk partiet 2 % av stemmene, og i de påfølgende årene fikk partiet valgt inn representanter i delstatsparlament i tur og orden.¹⁶² NPD var på ingen måte nær ved å bli det største partiet eller å kunne danne regjering i noen delstater, men det psykologiske oppsvinget partiet fikk var stort, og flere faktorer kan forklare partiets oppslutning i disse årene. Det berømte økonomiske underet som hadde preget BRD på 50-tallet møtte en tilbakegang på slutten av 1960-tallet som traff spesielt kull-, stål- og

---

¹⁵⁹ D. Childs, i: Larres and Panayi, *The Federal Republic of Germany since 1949 : politics, society and economy before and after unification*. S. 209.

¹⁶⁰ Ibid., s. 210.

¹⁶¹ Ibid., s. 213.

¹⁶² Pfahl-Traugher, 2000, s. 26-27.

jordbruksnæringene hardt.¹⁶³ Mange mistet jobben som følge av dette, og dette førte i sin tur til misnøye mot gjestearbeidere, særlig fra Tyrkia. I tillegg kan stor koalisisjonen mellom kristendemokratene (CDU/CSU) og sosialdemokratene (SPD) fra 1966-1969 ha bidratt til misnøye blant velgere, samtidig som studentopprøret i 1968 bidro til polarisering på begge ytterkanter. Til sist kan nevnes 20-årsjubileet for Tysklands nederlag. Mange syntes Tyskland ble urettferdig behandlet, og mislikte at landet fortsatt var delt etter så mange år med fred og framgang. NPD fanget opp slike følelser, og utnyttet disse som best de kunne.¹⁶⁴ NPD avviste at Tyskland alene var ansvarlig for de to verdenskrigene, og de ønsket både tysk enhet og tilbakeføring av tapte områder som Südetenland og områdene øst for Oder-Neiße-grensen. Ingen steder i partiprogrammet stod det noe om anger eller skam for noen av Tysklands handlinger under krigen.¹⁶⁵ Videre ville de oppheve lovene som de allierte hadde innført etter krigen. Nasjonaldemokratene støttet riktignok demokratiet og dets spilleregler, men ønsket seg tilbake til Weimarrepublikkens system der presidenten ble valgt direkte.¹⁶⁶ Ifølge forfatningsvernrapporten fra 1968, ble NPD betraktet som et parti som hadde tatt til seg nazistiske idéer.¹⁶⁷

DVU

I 1969 gjorde NPD sitt beste valg med 4 % av stemmene, men derfra og ut gikk det i bratt nedoverbakke. Flere aktivister på ytre høyre fløy pekte på at nedgangen skyldtes alle de små utbrytergruppene og mangelen på enhet i den "nasjonalistiske leiren".¹⁶⁸ En som tilhørte en av disse utbrytergruppene var Dr Gerhard Frey, men å betrakte ham for å være en liten aktør ville være en sterk underdrivelse. Denne søkkrike forleggeren fra München talte nemlig til en av de mest innflytelsesrike og mest kapitalsterke representantene av høyre radikale i Vest-Tyskland på denne tiden. Han hersket over et forlagsimperium, som ved siden av grammofonplater, lydbåndkassetter og minnesmedaljer, også publiserte og redigerte tre oppslagssterke ukeaviser, der omtrent en tredjedel av leserne stemte på NPD.¹⁶⁹ Ifølge Forfatningsvernet var disse tre avisenes samlede opplag utover 1970- og 80-tallet på over 110 000 eksemplarer i uka.¹⁷⁰ Flaggskipet og den største av dem var den såkalte *tyske*

---

¹⁶³ Childs, 1996, s. 215.

¹⁶⁴ Ibid., s. 215.

¹⁶⁵ Ibid., s. 216.

¹⁶⁶ Ibid., s. 216.

¹⁶⁷ Ibid., 1996, s. 218.

¹⁶⁸ Ibid., 1996, s. 219.

¹⁶⁹ Ibid., 1996, s. 219.

¹⁷⁰ Stöss, 1989 s. 184.

nasjonalavisen (Deutsche National-Zeitung, DNZ). I denne inntok Frey en tydelig revisjonistisk holdning til andre verdenskrig ved å stille spørsmålstegn til holocaust, i tillegg til stadige forsøk på å bevise Tysklands uskyld og andre nasjoners skyld.¹⁷¹ Videre rettet Frey ofte skarp kritikk mot utlendinger, politikerne i Bonn, kommunister og staten Israel, men han angrep også lederne av NPD, og bidrog slik sett ikke til enhet i den nasjonalistiske leiren. Frey hadde likevel fordelene av å ha en lojal leserskare og av å være partiuavhengig. Det siste skulle riktignok ikke vare altfor lenge, for i 1971 grunnla Frey organisasjonen *Den Tyske Folkeunionen* (Deutsche Volksunion, DVU). At det skjedde i 1971 var neppe tilfeldig, for dette sammenfalt med 100-års jubileet til Bismarcks samling av Tyskland i 1871. DVU representerte i utgangspunktet en tverrpolitisk bevegelse for å samle kreftene på ytre høyre, og ble til å begynne med ikke sett på som et politisk parti.¹⁷² Det skjedde først seksten år senere da de endret navn til *Deutsche Volksunion-Liste D*. Hovedsakene deres var:

- 1) Tyskland for tyskere, ved å sette en stopp for innvandring og utlendinger.
- 2) Fokus på tysk gjenforening.
- 3) Vern av livet, kampen mot abort.
- 4) Oppreisning for det tyske folk, ved å sette en stopp for de endeløse anklagene.
- 5) Beskyttelse av æren til soldatene og tyskere som døde under krigen.¹⁷³

På begynnelsen av 80-tallet var ytre høyre organisert i 73 grupper med et samlet medlemskap på drøyt 20 000 medlemmer, og NPD hadde blitt forbigått av Freys DVU med drøyt 10 000 medlemmer.¹⁷⁴ I 1981 klassifiserte Forfatningsvernet 18 av de 73 organisasjonene som direkte nynazistiske, men verken NPD eller DVU ble plassert i denne kategorien.¹⁷⁵

2.5 1980-tallet og den tredje bølgen

Fra midten av 1980-tallet satte ytre høyres tredje suksessbølge inn i Vest-Tyskland, og i Europa forøvrig. I BRD viste framgangen seg først da NPD kunne bokføre seg med et betydelig resultat til dem å være, da de fikk nesten 200 000 stemmer (0,8 %) i europavalget i 1984. To år senere avtalte NPDs partileder Martin Mußgnug sammen med DVUs partileder Frey å samarbeide, noe som skulle føre til en videre valgseier for ytre høyre. Ved forbundsvalget i 1987 mobiliserte NPD over 225 000 velgere. Samme år var det også fem

---

¹⁷¹ Stöss, 1989 s. 184.

¹⁷² Pfahl-Traughber, 2000, s. 28.

¹⁷³ Childs, 1996, s. 221.

¹⁷⁴ Ibid., s. 221.

¹⁷⁵ Ibid., s. 221-222.

delstatsvalg, og i Bremen lyktes det DVU å komme over sperregrensa (i Bremerhaven) slik at de fikk inn et mandat i Bremens borgerskap. Dette var første gang siden 1968 at et høyreekstremt parti igjen var representert på delstatsnivå.¹⁷⁶ Riktignok stod ikke disse veletablerte høyre-radikale partiene for ytre høyres egentlige gjennombrudd i Vest-Tyskland på 1980-tallet. Det var det et annet parti som gjorde, nemlig Franz Schönhubers Die Republikaner.

Samarbeidet mellom NPD og DVU

Mot slutten av 80-tallet måtte mange av observatørene av ytre høyre i Tyskland gni seg i øynene da de gamle uvennene NPD og DVU kunngjorde at de hadde inngått en samarbeidsavtale seg imellom foran de kommende delstats – og forbunds-dagsvalgene, for dette var på ingen måte ukontroversielt. Frey hadde helt siden opprettelsen av NPD kvasset pennen sin mot partiet. Dessuten hadde den daværende lederen for nasjonaldemokratene, von Thadden, fullstendig avslått et samarbeid med DVU, og disse to hadde vært i stadig krangler og uoverensstemmelser opp gjennom hele 70-tallet.¹⁷⁷ DVU hadde egentlig forstått seg selv som en tverrpolitisk organisasjon, og hadde derfor heller aldri stilt noen lister til valg. Nå ønsket Frey omsider å omforme organisasjonen til et politisk parti, og i mars 1987 ble *Deutsche Volksunion-Liste D* opprettet.¹⁷⁸ Frey var optimist med tanke på sin sterke kapital og trofaste leserskare, men han manglet likevel en funksjonsdyktig partipolitisk organisasjon som ville være i stand til å gjennomføre valgkamper. Han rettet derfor blikket mot nasjonaldemokratene for å inngå en allianse med dem, til stor glede for mange parter i den nasjonale leiren på ytre høyre, men for andre kom denne pakten mellom de gamle uvennene som et politisk sjokk.¹⁷⁹

Samarbeidet begynte i 1986, da Frey åpnet døra opp for å anbefale NPD, og han gjorde det samme i forbunds-dagsvalget i januar 1987. Dette året fikk NPD 0,6 % av stemmene, og mottok en statlig valgkamperstatning på 1,3 millioner tyske mark, slik at de var finansielt konsolidert. Kort etter opprettelsen av DVU-Liste D, som også flere i NPD-toppsjiktet hadde deltatt i, ble de begge enige om å samarbeide, men de skulle bevare sine egenarter og dermed ikke fusjonere. NPD skulle stille til valg i Rheinland-Pfalz i 1987 og i Baden-Württemberg i

---

¹⁷⁶ Stöss, 1989, s. 177.

¹⁷⁷ Ibid., s. 188.

¹⁷⁸ Ibid., s. 186.

¹⁷⁹ Ibid., s. 187.

1988, mens DVU skulle stille liste i Bremen 1987-valget. Bremenvalget skulle bli testen til Frey, da DVU Liste-D ikke hadde et eneste arrangement, men med 2 millioner tyske mark rådde de over mer kapital enn CDU og SPD tilsammen.¹⁸⁰ De fikk 3,4 % av stemmene, og lyktes således å få innvalgt én representant, Hans Altermann i Bremens delstatsforsamling.¹⁸¹ Etter denne suksessen var valgavtalen mellom partiene fullbyrdet. Partiene ble enige om veien videre, ved at nasjonaldemokratene skulle stille liste i Schleswig-Holstein-valget i 1988 og forbundsdagsvalget i 1990, mens DVU skulle få Europavalget 1989. [Se tabell 1]. Innad i NPD var det likevel noen som murret over denne avtalen. Dette hadde å gjøre med de finansielle støtteordningene som partier kan få av det offentlige for å drive valgkamp, for europavalgene er nemlig spesielt lukrative, der små partier kan motta en saftig valgkampstøtte.¹⁸² Med denne nye pakten på ytre høyre kunne det utad se ut som om Tyskland kunne få en nasjonal kraft som kunne utfordre kristendemokratene. Dette fikk vann på mølla da lederen for det bayerske kristendemokratiske partiet CSU, Franz Josef Strauß døde i oktober 1988. Denne optimismen kom til uttrykk slik nasjonaldemokraten og utgiveren av det høyreekstreme tidsskriftet "Nation und Europa", Peter Dehoust, skrev like etter bortgangen til Strauß:

Franz Josef Strauß bandt opp en betydelig mengde stemmer til høyre for unionspartiene [CDU/CSU]. Hans funksjon var 'integrasjonen av høyre' i Bonn-kartellet. Uten ham blir unionen vingeskutt til høyre. Dette kan være oppstandelsens time for et autentisk høyreparti, når disse som dette nå angår, blir enige.¹⁸³

Peter Dehousts oppmaning til enighet på ytre høyre gjaldt riktignok ikke bare for DVU og NPD, for de hadde jo allerede inngått en pakt seg imellom. En tredje utfordrer i den nasjonale leiren, Die Republikaner, hadde nemlig entret scenen og appellert sterkt til velgerne. Av den grunn fryktet NPD/DVU-alliansen at konkurransen mellom dem og REP ville føre til at begge partiene hindret hverandre i å nå den magiske sperregrensa på 5 %. Ved europavalget i 1989

---

¹⁸⁰ Ibid., 1989, s. 188.

¹⁸¹ Selv om DVU Liste-D ikke oversteg sperregrensa på 5%, gjorde de det likevel i Bremerhaven, og derfor fikk de inn den siste delegaten i parlamentet.

¹⁸² Stöss, 1989, s. 189.

¹⁸³ «FJS band ein beachtliches rechtes stimmenpotential für die Unionsparteien. Seine Funktion war die 'Einbindung der Rechten' in das Bonner Parteienkartell. Ohne ihn wird die Union rechts flügellahm. Dies Könnte die Stunde des Aufstiegs einer authentischen Rechtspartei sein, wenn sich diejenigen, auf die es jetzt ankommt, einig sind.» (Nation Europa 38. Jg. (1988), H. 10, S. 3.).

fikk likevel ytre høyre en oppslutning på 8,7 % tilsammen. Dessverre for Frey var det ikke hans NPD-støttede DVU som profitterte på dette, for de fikk kun 1,6 % av stemmene. Resten var det mannen som ble selve personifiseringen av ytre høyres tredje bølge i Tyskland som stod for, nemlig Franz Schönhuber.

DEL 3 - Die Republikaner under Franz Schönhuber (1983-1995)

[...] Det finnes ingen rettferdighet for et system som diskriminerte, for ikke å snakke om, likviderte andre mennesker på grunn av sin rase. Jeg er overbevist om at de aller fleste Waffen-SS-kameratene ser det på samme måte.¹⁸⁴ – Franz Schönhuber

3.1 Franz Schönhuber

Franz Schönhuber ble født i 1923 i en liten landsby sør i Bayern. Etter examen artium meldte han seg frivillig til Luftwaffe, men innfridde ikke opptakskravene og gikk over til Waffen-SS. I løpet av krigen tjenestegjorde han for det meste som instruktør i den franske Charlemagne-divisjonen, og han kjempet også én gang i et ekte slag, mot Badoglio-italienerne på Kreta sommeren 1943.¹⁸⁵ Erfaringene han fikk fra Waffen-SS skulle bli viktig for ham resten av livet, og han framhevet gang på gang at Waffen-SS dreide seg mer om en fjerde forsvarsgren, istedenfor at det i virkeligheten fungerte som en nasjonalsosialistisk eliteenhet.¹⁸⁶ Etter krigen ble han journalist, og jobbet i begynnelsen som sportsreporter for en kommunistympatiserende avis, men ble senere redaktør for tabloidavisen Tz (Tageszeitung) fra München. På 1970-tallet byttet han jobb til den bayerske kringkastingen (Bayerische Rundfunk, BR) hvor han ble viseredaktør i TV-avdelingen. Gjennom denne jobben ble han snart en kjent figur i Bayern, særlig som programleder i det populære programmet *Jetzt red i* (nå snakker jeg). I tillegg fikk han opparbeidet seg et nettverk til ledende politikere i delstaten, for den bayerske kringkastingen var svært dominert av personer tilknyttet det bayerske kristendemokratiske partiet CSU.¹⁸⁷ I 1981 utgav Schönhuber en selvbiografi om erfaringene sine fra krigen med tittelen *Ich war dabei* (Jeg var med). Boka førte til en storm av negativ publisitet, og som en konsekvens fikk Schönhuber sparken fra BR i april 1982. Grunnen til det var at Schönhuber i boka hadde bagatellisert og kommet med apologetiske ytringer om Waffen SS, men selv benektet han for at han hadde sympatisert med det tredje riket.¹⁸⁸ Til tross for mye kritikk ble boka samtidig en bestselger; i 1989 hadde den solgt over

---

¹⁸⁴ Claus Leggewie, *DIE REPUBLIKANER: ein phantom nimmt gestalt an*, (Rotbuch Verlag, 1989). S. 110.

¹⁸⁵ Kurt Hirsch, *Schönhuber : der Politiker und seine Kreise : mit einem Beitrag von Tho mas Assheuer über die "Ideologischen Brücken nach rechts"*, ed. Hans Sarkowicz (Frankfurt am Main: Eichborn, 1989). S. 12.

¹⁸⁶ Ibid., s. 10-11.

¹⁸⁷ Ibid., s.20.

¹⁸⁸ Der Spiegel. Nr. 6/ 1989.

130 000 eksemplarer, og ti år senere over 220 000 kopier.¹⁸⁹ Dr. Gerhard Frey i DVU gav boka varme anmeldelser, og kåret sågar *Ich war dabei* til årets bok i 1981.¹⁹⁰ Gleden var imidlertid ikke gjensidig, og med tiden utviklet forholdet mellom Frey og Schönhuber seg til bitter motstand.¹⁹¹ I 1983 fikk nemlig Freys DVU— men også det konservative CSU — konkurranse om velgerne på høyresiden, da Schönhuber var med og dannet protestpartiet *Die Republikaner*.

3.2 Opprettelsen av REP og utmeislingen av et partiprogram (1983-1985)

Den 26. november 1983 grunnla de to forbundsdaysrepresentantene Franz Handlos og Ekkehardt Voigt, sammen med den nylig sparkede TV-journalisten Franz Schönhuber, partiet Republikanerne (*die Republikaner*, REP).¹⁹² I begynnelsen var det ikke store forventningene til det nyopprettede partiet, for ved første øyekast kunne det se ut som en liten samling av misfornøyde avhoppere fra det bayerske kristendemokratiske partiet CSU. Flere skuffede medlemmer, deriblant de to daværende folkevalgte CSU-politikerne, Handlos og Voigt, hadde i juli samme år meldt seg ut av CDUs bayerske søsterparti i protest mot delstatens ministerpresident Franz Josef Strauss' ønske om å gi et milliardlån til Erich Honeckers skrantende økonomi i DDR. Den påfølgende dagen fant den første partikongressen sted, med mellom 500-700 gjester på Hilton-hotellet i München.¹⁹³ Av partiformannen Handlos ble Schönhuber valgt til REPs talsmann, og Voigt ble generalsekretær og kommissarisk delstatsleder i Bayern.¹⁹⁴ REP rekrutterte medlemmer hovedsakelig fra kristendemokratene, særlig fra Bayern og bystatene Vest-Berlin, Hamburg og Bremen. På den første partikonferansen var det også noen tidligere representanter fra NPD til stede.

Her, på dette første føderale landsmøte vedtok partiet sitt første politiske program med tittelen “Grundsatzprogramm” (prinsippprogram, REP 1983). Det bestod av seksten A4-sider der sytten temaer ble diskutert. Allerede i første tema konstaterte REP at de var et demokratisk og konservativt-liberalt parti, og fastslo:

---

¹⁸⁹ Cas Mudde, *The ideology of the extreme Right*, ed. Cas Mudde (2000). S. 32.

¹⁹⁰ Stöss, 1989, s. 192.

¹⁹¹ Childs, 1996, s. 222-23.

¹⁹² Jeg har valgt å bruke “Republikanerne” med stor forbokstav, dels av tysk rettskrivningstradisjon, dels for å skille dem fra deres amerikanske navnebror.

¹⁹³ Stöss, 1989 s. 192.

¹⁹⁴ Ibid.

Vi republikanere fører vår eksistens tilbake til den gamle romerske 'res publica'. Vi ønsker å tjene staten, og ikke tjene penger på den. Alle tanker og handlinger må rettes mot et samfunn av frigjorte borgere i en republikk, hvor konservative og liberale prinsipper fullbyrder hverandre.¹⁹⁵

Videre definerte partiet seg selv som et provestlig, sosialmarkedsøkonomisk og nasjonalpatriotisk parti som forpliktet seg til forsvar av landet.¹⁹⁶ REP henvendte seg til et bredt spekter av målgrupper, deriblant arbeidsledige, folk på boligjakt, sosialhjelpsmottakere, pensjonister, funksjonshemmede og barnefamilier. Borgernes politiske medbestemmelser skulle styrkes, og de ønsket mer bruk av folkeavstemninger, forbedring av miljø, natur og dyrevern. Partiet foreslo dessuten nedbygging av byråkratiet, budsjettinnsparinger, minskning av arbeidsløsheten og fremming av middelklassen. Til tysklandspolitikken erklærte grunnprogrammet fra 1983, at: "Tysklands gjenforening i fred og frihet og Europas enighet er Republikanernes øverste mål. Forutsetningen for et gjenforent Tyskland er opprettelsen av et kjerne-Europa".¹⁹⁷ Med det mente de at et eller flere europeiske land på sikt skulle utvikle seg til å bli en føderalstat. Senere ble dette riktignok forkastet, og partiet la seg etter hvert på en anti-EF-kurs.¹⁹⁸

Offisielt tok ledertrioen i partiet avstand fra høyreekstremisme og nasjonalsosialisme. Schönhuber erklærte i kongresstalen sin at de høyre-radikale var høyresidens motstandere, og at nasjonalsosialismen hadde endt med "vår histories største katastrofe".¹⁹⁹ Imidlertid, med Schönhubers karakteristiske "ja, men- retorikk", relativiserte han avgrensingen sin til høyre-radikalismen omgående. Han la skylden på utlandet både angående Hitlers framgang og nasjonalsosialismen, men også vedrørende holocaust, andre verdenskrig og fordrivelsen av tyskere fra øst, og utdypet: "Jeg sier ikke alt dette for å hvitvaske nasjonalsosialismen. Jeg sier dette fordi jeg tror at vi må slutte å lyve for hverandre. Vi må finne en ny historiebevissthet".²⁰⁰

---

¹⁹⁵ REP 1983, s. 3.

¹⁹⁶ Stöss, 1989, s. 193.

¹⁹⁷ Gjengitt i Stöss, 1989 s. 193.

¹⁹⁸ Mudde, 2000, s. 45.

¹⁹⁹ REP 1983, s. 11.

²⁰⁰ «Ich sage das alles nicht, um den Nationalsozialismus weißzuwaschen. Ich sage dies, weil ich glaube, wir müssen aufhören, uns gegenseitig zu belügen. Wir müssen ein neues Geschichtsbewusstsein finden». (Gjengitt i Stöss, 1989, s. 194).

Videre stod ikke utlendinger eller innvandringsutfordringer i sentrum av REPs agitasjon i oppstartfasen, men i prinsippprogrammet advarte partiet likevel mot at Vest-Tyskland ikke måtte bli en tumbleplass for utenlandske ekstremister. De krevde videre et forbud mot politisk deltakelse for innvandrere, samt at disse hadde en plikt til å forlate landet innenfor et tidsbestemt vindu hvis de ikke hadde fått arbeid og dermed levde på sosialhjelp. På stiftelseskongressen ønsket likevel ikke Schönhuber at dette skulle gjennomføres med tvangstiltak mot utlendinger: “Utsagn som ‘utlendinger ut!’ finner ingen plass hos oss. En hjemsendelse av gjestearbeidere kan kun finne sted på frivillig basis. Samtidig må likevel innvandringsbestemmelsene skjerpes drastisk.”²⁰¹

Franz Schönhuber blir partileder

Det skulle ikke ta lang tid før optimismen som rådet over det nyopprettede partiet fikk en brå knekk. Heftige interne stridigheter lammet den organisatoriske oppbyggingen av partiet, og på vårparten i 1985 eskalerte dette i en lederkrise. Handlos ønsket å gjennomføre det som Franz Josef Strauss (CSU) alltid hadde truet CDU med, nemlig å skape et føderalt CSU over hele Tyskland. Disse visjonene delte også Franz Schönhuber, men i motsetning til Handlos, ønsket Schönhuber, som var mer inspirert av det franske forbildet sitt Jean-Marie Le Pen og hans Front National, en mer populistisk partiprofil.²⁰²

Schönhuber ville ha et parti som stod til høyre for kristendemokratene, men til venstre for nasjonaldemokratene. Det faktum at Schönhuber hadde vært aktiv i Waffen-SS, gjorde nok likevel at mange puttet ham i samme bås som NPD.²⁰³ Av ledertroikaen stod Schönhuber i en slags sentrumsposisjon politisk sett, der Handlos kunne plasseres til venstre for Schönhuber, mens Voigt sto til høyre for ham. Etter hvert som uenighetene spisset seg, bebredet partilederen Handlos de to andre i ledertrioen, Voigt og Schönhuber, for å føre Republikanerne ut i høyreekstremt farvann. Schönhuber på sin side insinuerte at Handlos ville styre partiet nærmere CSU. I kampens hete fratok Handlos vervene fra begge nestlederne sine, og Schönhuber ble attpåtil ekskludert fra partiet.²⁰⁴ Begge avgjørelsene ble av lagmannsretten (Landgericht) i Bonn erklært for ugyldig, fordi Handlos angivelig rett før

---

²⁰¹ «Parolen wie ‘Ausländer raus!’ finden bei uns keinen Platz. Eine Rückkehr der Gastarbeiter kann nur auf freiwilliger Basis erfolgen. Gleichzeitig aber müssen die Zuzugbestimmungen drastisch verschärft werden». (Gjengitt i Stöss, 1989, s. 194).

²⁰² Pfahl-Traughber, 2000, s. 31.

²⁰³ Childs, 1996, s. 222.

²⁰⁴ Stöss, 1989, s. 194.

ekskluderingen av nestlederne egentlig hadde trådt tilbake fra vervet sitt som partileder. Handlos nektet naturlig nok ettertrykkelig for dette, men godtok rettens avgjørelse og forlot Republikanerne umiddelbart.²⁰⁵ Voigt trakk seg for en stund tilbake, men returnerte i 1989.²⁰⁶

På partilandsmøtet i Siegburg i Nordrhein-Westfalen den 16. juni 1985 kunne Schönhuber trekke på smilebåndet, for her ble han valgt til Republikanernes ubestridte partileder.²⁰⁷ I tillegg ble flere tidligere høyreekstreme innsatt i viktige lederposisjoner, deriblant tidligere NPD-medlem og journalist i Freys avisimperium, Harald Neubauer. Dette styrket anklagene i media om at REP var et høyreekstremt parti istedenfor et helt enkelt høyre-konservativt parti.²⁰⁸

Siegburg-manifestet

Landsmøtet vedtok også et nytt program, “Das Siegburger-Manifest” (Siegburg-manifestet, REP 1985), hvor retningskursen til den nye partilederen ble staket ut. Dette programmet skilte seg mer fra hva som var utelatt enn hva som var lagt til, men det var likevel en merkbar endring i tonen, som hadde radikalisert seg fra det opprinnelige partiprogrammet.²⁰⁹ Manifestet understreket viktigheten av en sterk stat i dobbel betydning, både med gjenvinnelsen av den folkerettslige og politiske suvereniteten, samt kampen mot kriminaliteten. “Vår framtid som tysk folk er truet”, het det seg, framfor alt gjennom “forvregning av etablerte verdier” i tillegg til innvandringen. I innledningen stod det:

Den nasjonale situasjonen fyller oss med stor bekymring: Arbeidsløshet, gjeld, oppgivelse av tyske interesser og ikke minst den betydelige fremmedgjøringen (Überfremdung) truer landet vårt. Tysklands fortid betyr nederlag og skyld, nåtiden består av deling og fremmed styring, fremtiden vil være resultatet av dagens politikk. Vi tyskere kan bare sikre vår rett til eget og selvstendig liv hvis vi går tilbake til prinsippene om våre nasjonale interesser. Som et parti for demokratisk fornyelse ønsker vi Republikanere å bidra til det, ved trofast å bekjenne: Vi respekterer andre folk, men vi elsker vårt eget.²¹⁰

---

²⁰⁵ Handlos grunnla sitt eget parti, *die Freiheitliche Volkspartei*, 4.mai 1985. Etter nederlaget i det bayerske delstatsvalget 1986 forlot Handlos FVP og ble senere med i FDP.

²⁰⁶ Childs, 1996, s. 222.

²⁰⁷ Stöss, 1989, s. 195.

²⁰⁸ Mudde, 2000, s. 31-32.

²⁰⁹ Ibid., s. 39.

²¹⁰ REP 1985, s. 1.

3.3 Motstand og oppoverbakke (1986-1988)

I 1986 var det delstatsvalg i Bayern. Dette var noe som Republikanerne så på som en gyllen anledning til å se hvor sterkt de stod i delstaten, og de hadde til og med et ørlite håp om kanskje å kunne bryte sperregrensa. Da valgdagen kom den 12. oktober ble nok noen skuffet, men alt i alt gikk det første valget deres nokså bra. REP endte med over 3 prosent oppslutning, og partiet fikk både en bred mediedekning og ikke minst 1,32 millioner tyske mark (DM) i valgkamperstatninger.²¹¹ Dette viste seg å bli kjærkomne penger som gjorde partiet i stand til å bygge opp partiorganisasjoner i nesten hele Vest-Tyskland. Selv om CSU beholdt absolutt flertall med nesten 56 % av stemmene, skremte likevel REP moderpartiet nok til at Franz Josef Strauß kom med uttalelsen sin om at “Intet demokratisk, legitimt parti bør få etablere seg til høyre for Unionen”.²¹² Om Republikanerne likevel skulle kunne gjøre det måtte de skynde seg, for tiden fram til de neste valgene var knapp. Dessverre for Schönhuber rakk han ikke å stable solide nok partilag på plass, og han måtte trekke REP fra å delta i så vel Forbundsvalget som delstatsvalgene i Hamburg og Rheinland-Pfalz i 1987. I Hamburg var det manko på oppmøte, og i Rheinland-Pfalz hadde toppkandidaten like før valget blitt avslørt for en tidligere straff som han hadde holdt skjult.²¹³

Etter dette konsentrerte partiet seg om valget i bystaten Bremen i september 1987. Tilsynelatende hadde de gode sjanser her, men igjen skulle det vise seg å bli tøft. NPD/DVU-alliansen ønsket å hevde seg etter det begredelige resultatet deres på Schönhubers hjemmebane i Bayern, og med Freys finanskapital i ryggen kjørte de på med et massivt propagandaoppbud som REP hadde lite å stille opp mot. Med det magre resultatet av 1,2 % ble dette en stor skuffelse Republikanerne. Noe av forklaringen lå i at Schönhuber naturligvis var mindre kjent her enn i Bayern, i tillegg til at REPs førstekandidat i bystaten var omstridt og manglet hans karisma.²¹⁴ Dessuten var det gnisninger mellom REPs partiorganisasjon i Bremen og forbundspartiet, og et halvt år senere skilte REP-Bremen seg fra moderpartiet og kalte seg *Bremische Republikansiche Partei*.

Dette var definitivt ingen god start på valgåret 1988, og det eneste som var en forbedring fra fjoråret, var at REP i det minste deltok i begge delstatsvalgene som var dette året, men også

---

²¹¹ Betz, 1994, s. 18.

²¹² Leggewie, 1989, s. 12-13.

²¹³ Stöss, 1989, s. 195.

²¹⁴ Ibid., s. 196.

her endte de opp med en svært lav oppslutning [se tabell 2]. Fiaskoene førte til store utmeldelser av partiet, og oppfatningen om at REP primært var et bayersk fenomen slik som CSU, styrket seg.²¹⁵ NPD ble endatil dobbelt så store som REP begge steder, og dermed hadde NPD/DVU-alliansen overgått REP i tre delstatsvalg på rad. Ved inngangen til året da Berlinmuren falt og øst og vest ble gjenforent, befant partiet seg på et bunnivå. De foregående årene hadde vært en bratt bakke for Republikanerne. Med partistrukturelle problemer, splittelse i Bremen, lav velgeroppslutning og store utmeldelser, pekte ikke akkurat pilene oppover. Det skulle de heller ikke gjøre med det første — så det i hvert fall ut til.

Politikk og ideologi

Fra det konservative og provestlige prinsippprogrammet i 1983, rykket REP gradvis mer til høyre etter Schönhubers overtakelse i 1985. Partiets selvbilde gikk fra å være et “selvstendig konservativt-liberalt folkeparti” til nå å betrakte seg mer som et “frihetselskende, nasjonalt og tyskpatriotisk parti med høye sosiale og økologiske forpliktelser”.²¹⁶

I 1987 vedtok Republikanerne nok et nytt partiprogram, *Programm der Republikaner* (REP 1987). Tonen var mye av den samme som i Siegburg-manifestet, men med en fullstendig ny struktur som innebar sju grunnprinsipper og ti hovedpunkter.²¹⁷ Her var gjenforeningen av Tyskland nok en gang det primære målet, og siden det fortsatt var seiersmaktene etter andre verdenskrig som var ansvarlige for Tyskland som helhet, ønsket partiet å føre en “nøytral” politikk overfor disse: “Målet om gjenforeningen av et samlet Tyskland har høyere prioritet enn å holde fast ved at BRD forblir i NATO. Derfor må ikke medlemskapet i forsvarsalliansen være et uoverkommelig hinder på veien mot tysk enhet”.²¹⁸

Så vel NPD som det prinsipielt vestorienterte DVU kunne være enig i en slik politikk, fordi Republikanerne fremdeles ønsket å styrke forsvaret, den føderale grensevakten og politistyrken.²¹⁹ Foruten å fronte seg som et “lov og orden-parti”, kom også REPs

---

²¹⁵ Mudde, 2000, s. 33.

²¹⁶ Mudde, 2000, s. 39.

²¹⁷ REP 1987.

²¹⁸ «Das Ziel der Wiedervereinigung Gesamtdeutschlands ist vorrangig und höher zu bewerten als ein Verbleib der Bundesrepublik Deutschland in der Nordatlantischen «Verteidigungsgemeinschaft. Deshalb darf die Bündnispartnerschaft auf dem Weg zur Einheit Deutschlands kein unüberwindliches Hindernis darstellen». (Gjengitt i Stöss, 1989, s. 207).

²¹⁹ Stöss, 1989, s. 208.

konservativ-liberale standpunkter til uttrykk i flere forskjellige saker. Den økonomiske politikken hadde partiet i stor grad kopiert fra CSU ved å støtte seg til den sosiale markedsøkonomien, men REP hevdet at denne bare kunne opprettholdes gjennom flerfoldige budsjettkutt, slanking av byråkratiet og mindre støtte til internasjonale organisasjoner. Da kunne de istedenfor bruke mer penger på utsatte grupper som familier, funksjonshemmede og pensjonister, men også i stor grad subsidiere bønder.²²⁰ Skulle Tyskland kunne være uavhengig fra andre land, var de nødt til å være selvforsynt på egen matproduksjon. Videre fikk også små – og mellomstore bedrifter stor anseelse av partiet, og ifølge REP var disse hjørnesteinen i den tyske økonomien.²²¹

I familiepolitikken tok REP et tydelig konservativt standpunkt, og et tema som Schönhuber brukte mye tid på å snakke om var forfallet av samfunnet som den pågående kulturelle liberaliseringen førte med seg.²²² Sammen med synkende fødselsrater var dette en trussel mot det tyske nasjonale fellesskapet, og løsningen var å vende tilbake til tradisjonelle familieverdier. Derfor ønsket REP i stor grad å støtte heteroseksuelle par, men ikke å utvide dette til å gjelde homoseksuelle par.²²³ De ønsket også å forby abort, så lenge dette ikke gjaldt tilfeller som voldtekt, fosterskade eller fare for mors eller barns liv.²²⁴ Når det gjaldt kvinners rettigheter inntok REP et liberalfeministisk syn i den forstand at de ønsket like rettigheter og lønnsbetingelser for både kvinner og menn.²²⁵ I 1987 ble dette kombinert med et tradisjonelt syn på kvinnen som mor, og de tok for eksempel til orde for en statlig finansiert husmorskole.²²⁶

Til tross for at REP oppstod som en “avskalling” fra CSU, var det først i 1987-programmet at temaet religion ble nevnt. Her ønsket de at utdanningen skulle ha rot i tysk, kristen og “vesterlandsk” (abendländische) kultur og historie.²²⁷ Partiet frontet senere en “kristen patriotisme”, og hevdet at bevarelsen av kristne verdier og tradisjoner var av største betydning for Tysklands framtid. Dette betød likevel ikke at REP gav kristne institusjoner forrang. På basis av liberale overbevisninger ønsket de et skille mellom kirke og stat, avskaffelse av

---

²²⁰ REP 1983, s. 15.

²²¹ REP 1987, s. 11.

²²² Mudde, 2000, s. 51.

²²³ REP 1993, s. 27.

²²⁴ REP 1993, s. 29.

²²⁵ REP 1985, s. 4.

²²⁶ REP 1987, s. 9.

²²⁷ REP 1987, s. 2.

kirkeskatten og de beskyldte ofte tyske kirker for å være infiltrert av sosialistiske og antinasjonale krefter.²²⁸

Likevel var det nasjonalisme som var partiets viktigste ideologiske særpreg. Med slagordet “Tyskland for tyskere” (Deutschland den Deutschen) kjempet de for gjenforeningen mellom BRD og DDR, sammen med en streng innvandringspolitikk og avståelsen fra idéen om et multikulturelt samfunn.²²⁹ Partiet støttet også den sveitsiske modellen for utenlandsk arbeidskraft, som innebar at utenlandsk arbeidskraft var tillat i de jobbene som var umulig å besette av tyskere og med en midlertidig arbeidskontrakt.²³⁰ Med 1987-programmet fikk også håndteringen av den tyske fortiden (Vergangenheitsbewältigung) økt fokus. REP tok nå åpenlyst avstand fra “den absurde tesen om det tyske folks kollektive skyld gjennom generasjoner”, ved å argumentere for at den gjengse tysker ikke kunne ha visst om nazistenes grusomheter. De krevde også en fullstendig åpning av alle arkiver for å frikjenne Tyskland fra “påstanden” om at de var ene og alene skyld i andre verdenskrig.²³¹ De argumenterte med at også Frankrike, og ikke minst Sovjetunionen, hadde tvunget landet til krig. Derfor betraktet REP den tyske invasjonen av USSR som et preventivt angrep.

Etter 1987-programmet stod REP som aldri før mellom kristendemokratene og de høyreekstreme partiene DVU og NPD, men “klart til høyre for midten”, som Schönhuber understreket.²³² Derfor passet det REP utmerket at de i offentligheten ikke ble omtalt som høyreekstreme, men som høyreradikale, for da unngikk de å bli lagt under overvåking av Forfatningsvernet. Dessuten avgrenset REP seg formelt fra så vel høyre- som venstreekstreme, og fastslo i paragraf 3 i vedtektene sine at: “Medlemmer av partiet DIE REPUBLIKANER kan ikke tilhøre eller støtte en forfatningsstridig organisasjon eller en venstre- eller høyreekstrem gruppe.”²³³

Av valgtaktiske grunner var REP dermed påpasselig på ikke å få på seg et nyfascistisk rykte og med det støtte fra seg potensielle velgere fra kristendemokratene. De unngikk så langt det

---

²²⁸ Mudde, 2000, s. 51.

²²⁹ REP 1985, s. 1.

²³⁰ Mudde, 2000, s. 43.

²³¹ Ibid., s. 57-58.

²³² Stöss, 1991, s. 202.

²³³ «Mitglied der Partei DIE REPUBLIKANER kann nicht werden oder sein, wer einer verfassungswidrigen Organisation oder einer links – oder rechtsextremistischen Gruppe angehört oder sie unterstützt.»

var mulig å bruke ord som “tysk” eller “nasjonal”, og foretrakk heller ordbruk som “patriotisk”. Partinavnet “Republikaner” vakte heller ingen assosiasjoner til noe annet parti eller union, og i hvert fall ikke til historiske, belastede forbilder. Snarere skapte det bildet av noe nytt, ubrukt og originalt.²³⁴ Slik fikk de også støtte av innflytelsesrike personer, som for eksempel journalisten Karl Friedrich Fromme i avisen Frankfurter Allgemeinen Zeitung:

Det viktigste karakteristiske kjennetegnet til Republikanerne, som treffende beskriver seg som nasjonal-konservative, er at de holder fast på grunnlovens fullmakter og med fredelige midler opprettholder kravet om tysk enhet. Uansett hvor man står i forhold til Tysklands gjenforening lar det seg vanskelig gjøres å betegne Republikanerne som høyre-radikale; Ingen forfatningsvernrapport nevner Republikanerne.²³⁵

3.4 Miraklenes år (1989)

I 1989 var det valg i Vest-Berlin, som til tross for å være en del av BRD lå som en øy midt i DDR, omkranset av den famøse Berlin-Muren. Av hensyn til Berlins spesielle situasjon hadde de allierte vestmaktene beholdt enkelte juridiske særretter, ikke minst i sikkerhetssaker.²³⁶ Av den grunn var NPD blitt forbudt i byen, og dermed var REP det eneste alternativet for velgere på ytre høyre.²³⁷ De to hovedsakene til REP var å stoppe tilstrømmingen av innvandrere samt økt fokus på lov og orden. Schönhuber ønsket å styrke politiet, men han gikk ikke så langt som enkelte av sine støttespillere, som argumenterte for å gjeninnføre dødsstraff.²³⁸ REP la også vekt på tradisjonelle verdier, som for eksempel viktigheten av arbeidet til hjemmевærende mødre, heller enn anerkjennelsen av karrierkvinner. Utover dette ønsket REP et forent, nøytralt Tyskland, og de var imot å avgi mer makt til EF.²³⁹

Valgkampen i Vest-Berlin forløp seg i utgangspunktet som noe dempet og ensformig, men REPs opptreden bidro etterhvert til at byen ble snudd fullstendig på hodet, ikke bare med opprør fra antifascistiske organisasjoner, men også til økt aktivitet fra personer med tilknytning til høyreekstremisme. Av sistnevnte befant det seg også tidligere medlemmer av NPD, som grunnet forbudet nå soknet til Republikanerne.²⁴⁰ Det som for alvor fikk snøballen

---

²³⁴ Stöss, 1989, s. 206.

²³⁵ Frankfurter Allgemeinen Zeitung 09.05.1988. Se også: K. Hirsch, 1989, s. 55-56.

²³⁶ Childs, 1996, s. 223.

²³⁷ Stöss, 1989, s. 198.

²³⁸ Childs, 1996, s. 223.

²³⁹ Det europeiske fellesskap. Skiftet navn til EU i 1993.

²⁴⁰ Stöss, 1989, s. 198.

til å rulle, var en REP-valgkampreklamefilm som framstilte tyrkiske barn på gata omringet av døde mennesker med musikken “Spiel mir das Lied vom Tod” i bakgrunnen. Ifølge REP var filmen ment å rette fokus på den høye andelen narkomane som døde i Berlin hvert år og hvilken trussel dette utgjorde for barna i byen.²⁴¹ Mange oppfattet likevel filmen som svært fremmedfiendtlig. Dette førte til at over 10 000 mennesker gikk ut i gatene og protesterte, og det kulminerte tilslutt med kraftige konfrontasjoner mellom politiet og demonstrantene.²⁴² Nesten 100 politimenn og et ukjent antall demonstranter ble skadet. REP var nå på alles lepper under valgkampen, og dette førte med seg en betydelig mediedekning.²⁴³ Da valgdagen kom, og stemmene ble talt opp den 29. januar, fikk Republikanerne også medieoppmerksomhet langt utenfor Berlins grenser: Med 7,5% oppslutning og 11 mandater i byparlamentet, hadde REP gjort sitt beste valg noensinne. All motgangen de foregående årene så nå snart ut til å være glemt, for i kjølvannet av det gode resultatet i Vest-Berlin fikk partiet et oppsving rundt om i Vest-Tyskland der medlemstallene steg raskt og hvor partiet kunne melde om overganger fra unionspartiene, samt en nyopprettet partiorganisasjon i delstaten Saarland i april.²⁴⁴ Dermed hadde REP etablert partiorganisasjoner i alle de elleve vest-tyske delstatene, og partiet surfet nå på en medgangsbølge, som de satset på at skulle bære dem videre fram mot europavalget til sommeren.

REPs framgang fører til debatt over partiets “grunnlovslojalitet”

Etter REPs storstilte medlemsvekst og valgsuksessen i Vest-Berlin, ble det utløst en heftig debatt om partiet nå burde bli satt under overvåking av Forfatningsvernet. Av forskere og akademikere var det noen eksperter (bl.a. Backes, Jesse og Lepzy) som argumenterte med at partiet fortsatt var del av det demokratiske høyre. Majoriteten derimot (bl.a. Stöss og Pfahl-Traughber) hellet mer mot at partiet tilhørte det høyreekstremer.²⁴⁵

I den offentlige opinionen gikk også diskusjonen rundt REP hett for seg. Dagen etter valget i Vest-Berlin innrømmet CDU-politikeren Heinrich Lummer, at Republikanerne hadde blitt undervurdert og at valgkampsakene deres ikke var blitt tatt nok på alvor. Likevel ville han

---

²⁴¹ Dirk Koch und Joachim Reimann. «Unser Endziel ist der Bundestag.» 06.02.1989. Der Spiegel <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13492903.html> (sist besøkt 27.05.20).

²⁴² Stöss, 1989, s. 198.

²⁴³ Ibid., s. 199.

²⁴⁴ Ibid., 1989, s. 200.

²⁴⁵ Mudde, 2000, s. 34.

ikke kategorisere Republikanerne som høyreradikale.²⁴⁶ En som derimot ikke sa seg enig i dette, var innenriksministeren i Nordrhein-Westfalen, Herbert Schnoor (SPD). Allerede i februar tok han til orde for å legge REP under observasjon av Forfatningsvernet.²⁴⁷ Schnoor fikk også indirekte støtte fra en av sine forfatningsvernsbyråkrater i LfV-Nordrhein-Westfalen, som til Der Spiegel uttalte at “det finnes knapt annet enn filosofiske forskjeller mellom REP og de andre høyreekstreme partiene DVU og NPD”.²⁴⁸ Andre representanter fra delstatsmyndighetenes Forfatningsvern, som direktøren for LfV-Hamburg, Christian Lochte (CDU), innrømmet at Republikanerne riktignok var høyreradikale, men til tross for at de bevegde seg på “ytterste høyre kant av demokratispekteret”, kunne de likevel ikke regnes for å være høyreekstreme.²⁴⁹ Direktøren for LfV-Hessen, Günther Scheicher, gav et mer utfyllende resonnement angående karakteriseringen av REP, da han konstaterte:

“Republikanerne er riktignok radikale, men har ennå ikke krysset grensen til det ekstreme. Imidlertid er radikale grupper ikke underlagt Forfatningsvernets observasjon. Objekter av vår interesse kan bare være grupper og organisasjoner, hvis intensjoner retter seg mot den frie demokratiske grunnordningen eller svekker eksistensen og sikkerheten til Forbundsrepublikken eller en delstat. Så vidt vi vet, er dette ikke tilfelle med Republikanerne.”²⁵⁰

Inntil valget i Berlin hadde søsterpartiene CDU/CSU knapt ensert Republikanerne, og ikke ansett dem som noen potensiell trussel. Situasjonen etter valget derimot, var preget av usikkerhet over hvordan kristendemokratene heretter skulle omgås REP. Enkelte, som generalsekretæren i CDU, Heiner Geißler, gikk knallhardt ut og mente at unionspartiene burde bekjempe REP på samme måte som NPD.²⁵¹ Andre, som statsministeren i Rheinland-Pfalz, Carl-Ludwig Wagner, uttalte i et intervju i midten av mars at han ikke kunne utelukke en eventuell koalisjon med REP i framtiden.²⁵² For denne uttalelsen mottok han krass kritikk

---

²⁴⁶ Stöss, 1989 s. 215.

²⁴⁷ J. Nitschmann. «Schnoor erwägt REP-Beobachtung». 13.02.1989. Die Tageszeitung. <https://taz.de/!1822396/> (sist besøkt 27.05.20).

Stöss, 1989 s. 213-14.

²⁴⁸ Der Spiegel. «Sympathisanten hinter den Gardinen». Nr. 7/1989. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13493704.html> (sist besøkt 27.05.20).

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Stöss, 1989 s. 214.

²⁵¹ Klaus Wirtgen und Olaf Petersen. «Mit wem wollen Sie koaliseren?». 27.02.1989. Der Spiegel <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13507093.html> (sist besøkt 27.05.20).

²⁵² Fabian Fauch. «Carl Ludwig Wagner: Auch ohne Vergangenheit in der Waffen-SS stramm rechts». 29.03.1989. Die Tageszeitung. <https://taz.de/!1817542/> (sist besøkt 27.05.20).

og kraftige reaksjoner fra mange toppolitikere i unionspartiene, deriblant daværende forbundskansler Helmut Kohl.²⁵³ Selv om også andre støttet Wagner, var det likevel Geißlerlinjen som etter hvert vant terreng blant kristendemokratene.

På landsstyret i april vedtok et enstemmig CDU å avslå ethvert samarbeid med REP, og de vedtok også å bekjempe enhver form for politisk radikalisme.²⁵⁴ Dermed hadde Geißler vunnet fram med sin betingelsesløse distansering til Republikanerne. Den 18. mai la han fram en dokumentasjon som utførlig befattet seg med REPs program og propaganda. I denne kom det fram at partiet bl.a. bagatelliserte nasjonalsosialistiske forbrytelser, relativiserte Tysklands krigsskyld, så bort fra forbrytelser begått mot jødene, nørte opp under fremmedhat, viste motvilje overfor de demokratiske partiene og at de ønsket å avskaffe så vel tariffautonomien²⁵⁵ som pressefriheten.²⁵⁶ Dette kunne umulig tolkes som annet enn grunnlovsfiendtlig, men det var likevel ikke dette tilstrekkelig nok til at CDU/CSU ville definere Republikanerne som høyreekstreme. Til det trengtes enda mer tungtveiende beviser.

Europavalget

I juni 1989 skulle Vest-Tyskland velge ut sine 78 tyske (av i alt 518 europeiske) delegater til Europaparlamentet. Med slagordet “Ja til Europa - nei til EF”, var REP et tydelig alternativ for EF-motstandere. Likevel var REP ikke de eneste som forfektet nasjonal selvstendighet, og de ble særlig utfordret av NPD/DVU-alliansen. Nå var det Dr. Gerhard Frey og hans DVU-Liste D som stod for tur, og toppsakene deres var blant annet at Tyskland skulle forbli tysk, “Tyskland først” og mer direkte demokrati.²⁵⁷ Disse sakene, i tillegg til Freys 18 millioner tyske mark og enorme propagandabruk, gav Republikanerne knallhard konkurranse i denne broderkampen på ytre høyre fløy.

Under valgkampen angrep de to rivalene hverandre med nebb og klør. DVU bebreidet REP for å være kristendemokratenes forlengede arm, og at de gjennom å splitte kreftene på ytre høyre lot unionspartiene få beholde makten. Videre hevdet Frey at DVU var å regne for “det ekte høyre”, og han kalte Schönhuber for en politisk kameleon.²⁵⁸ Schönhuber slo tilbake mot

---

²⁵³ Stöss, 1989, s. 215.

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Retten for partene i arbeidslivet til å forhandle om tariffavtale uten statlig inngripen.

²⁵⁶ Stöss, 1989, s. 214-215.

²⁵⁷ Ibid., s. 189.

²⁵⁸ Ibid., s. 201.

Frey ved bl.a. å spille på nasjonalismen og rikdommen hans. Begge partiene ble riktignok møtt med motdemonstrasjoner fra antifascister, men dette svekket ikke REP nevneverdig.

Da valgresultatene tikket inn den 18. juni brakte tallene nok engang et sjokk med seg for de etablerte partiene, men også for Dr. Frey, som tross den store pengesekken sin ikke hadde fått mer enn 1,6 % av stemmene. Franz Schönhuber derimot kunne løfte armene i været. Over 2 millioner vest-tyskere hadde stemt på ham og hans Republikanerne, og med 7,1 % av stemmene fikk REP ta med seg 6 delegater fra Vest-Tyskland inn i europaparlamentet. Det gode resultatet var kjærkomment, ikke bare politisk, men også økonomisk. I regnskapsrapporten for 1987 hadde REP en samlet inntekt på 1,1 millioner tyske mark, mens bare Europavalget '89 alene gav partiet 16 millioner DM i valgkampstøtte fra myndighetene.²⁵⁹

REP entrer Europaparlamentet

I Europaparlamentet ble REP med i fraksjonen *The Technical Group of the European Right*, sammen med representanter fra franske Front National (FN) og belgiske Vlaams Blok (VB). Dette var en koalisjon som var basert på tilfeldigheter snarere enn ideologi. I forrige periode, før REP kom inn i Europaparlamentet, hadde Front National deltatt i samme fraksjon som det nyfascistiske, italienske partiet Movimento Sociale Italliano (MSI). Det var ingen hemmelighet at Schönhuber ønsket å samarbeide med Front National, men verken han eller Vlaams Blok ønsket å danne koalisjonsgruppe med MSI. Dette var særlig på grunn av en territoriell uenighet over Syd-Tirol på grensen til Østerrike. Sammen med VB-lederen Dillen lyktes det Schönhuber å få Front National til å velge dem framfor MSI. Ironisk nok valgte Front National å samarbeide med REP framfor MSI av rene taktiske grunner, rett og slett fordi de trodde at REP ville ha mer suksess på lengre sikt.²⁶⁰

Taktikken til Front National gav likevel mening, for pilene til Republikanerne pekte i riktig retning. Suksessen i de to 1989-valgene var nesten ikke til å tro med tanke på tumultene årene før. På et år hadde partiet gått fra fiasko og store problemer til å være representert på både delstatsnivå og i Europaparlamentet. Neste år skulle det være valg til nasjonalforsamlingen, og REP håpet på å bli det femte partiet i BRDs politiske historie til å entre Forbundsdagen.

---

²⁵⁹ Hans-Gerd Jaschke, *Die Republikaner: Profile einer Rechtsaußen Partei*, Verlag J.H.W. Dietz Nachf, (1992). S. 82.

²⁶⁰ Mudde, 2000, s. 33.

Schönhuber på toppen

Schönhuber var nå på høyden av sin politiske karriere. Han var kjent over hele Tyskland og var en publikumsmagnet som med sitt retoriske talent fylte store folkeansamlinger og valgkamparrangementer. For flere politiske observatører syntes det som om Schönhuber og REP nærmest smeltet sammen til en symbiose, hvor partilederen stod bak det aller meste av partiets ideologi og mål. Mange pekte på at Schönhuber ikke bare styrte partiet med jernhånd, men at han også nådeløst presset ut de som ikke føyde seg etter ham ut av partiet. Journalisten Bernd Gäbler omtalte for eksempel REP-lederen slik:

Schönhuber er typen som ubønhørlig kan ta motet fullstendig fra konkurrentene sine, og som ikke bare ønsker å bli beundret, men som også er maktsyk. Republikanernes unge partihistorie er framfor alt en historie om hans diktatoriske gjennomføringsevne.²⁶¹

Visselig hadde Schönhuber en autoritær lederstil, men dette var muligens også nødvendig for å holde orden i det hurtig voksende partiet. Medlemstallet hadde steget jevnt og trutt gjennom året, og i juni 1989 var tallet oppe i 14 000 medlemmer. Dette var naturligvis gledelig sett gjennom “republikanske briller”, men lykken hadde også en bakside, for mange av de nye medlemmene kom fra den høyreekstreme leiren. Schönhuber var fullstendig klar over at han måtte unngå at disse fikk for mye innflytelse slik at ikke partiet kunne bli assosiert med de andre høyreekstreme partiene DVU og NPD. Da ville han fort miste de mer moderate velgerne, som det jo var flere av. En stor del av partimedlemmene var også statsansatte som embedsmenn, politibetjenter, grensevakter og soldater som var edsvorne til grunnloven. Disse ønsket neppe å sette yrkeskarrieren sin på spill ved å støtte et parti som ikke var på den riktige siden av demokratiet.²⁶² Enn så lenge var dette imidlertid ikke noe problem, men skulle derimot REP ende med å bli lagt under overvåking av *Det føderale kontoret for Forfatningsvern*, kunne det by på store utfordringer for det nå mye omtalte “Schönhuber-partiet”.

---

²⁶¹ «Schönhuber ist der Typ, der Konkurrenten gnadenlos zur Schnecke machen kann und nicht nur bewundert werden will, sondern auch machtgerig ist. Die junge Parteigeschichte der Republikaner ist so vor allem eine Geschichte seiner diktatorischen Durchsetzungskraft» (Gjengitt i Stöss, 1989, s. 202).

²⁶² Der Spiegel. «Sympathisanten hinter den Gardinen». Nr. 7/1989.

Delstatsmyndighetenes forfatningsvern innleder overvåking av REP

At det allikevel fantes indisier på at REP etterstrebet grunnlovsstridige mål, erkjente den bayerske innenriksministeren Edmund Stoiber (CSU) i begynnelsen av juni 1989. Samtidig kunngjorde han at LfV-Bayern nå vurderte å legge Republikanerne under overvåking.²⁶³ Dette hadde sammenheng med at forfatningsvernsmyndighetene på både føderalt og delstatlig nivå måneden like før hadde blitt enige seg imellom om å innlede en såkalt *prøveperiode* med innsamling fra alminnelige tilgjengelige kilder for å få kunnskap om Republikanernes “troskap mot grunnloven”.²⁶⁴ I september vedtok det SPD-styrte Nordrhein-Westfalen som første delstat, å overvåke REP med etterretningsmessige metoder.²⁶⁵ Delstatens forfatningsvern hevdet at de med bakgrunn i partiprogrammer, offentlige taler og tilgjengelige papirer, hadde tilstrekkelig med informasjon for å mistenke REP for å kunne være en grunnlovsfiendtlig organisasjon. Dessuten var også den politiske bakgrunnen til en del av partifunksjonærene grunn for å overvåke REP, uttalte delstatens innenriksminister Herbert Schnoor.²⁶⁶ SPD-Fraksjonsleder Friedhelm Farthmann betraktet dette som et “aller første, aller mildeste skritt”, men han la heller ikke skjul på at målet med overvåkingen var å sikre holdepunkter for å kunne forby partiet på sikt.²⁶⁷ Videre oppfordret han til en nasjonal overvåking av REP, og skrev at: “Det holder ikke bare å samle avisstoff; Jeg vil vite hva som skjer bak lukkede dører i dette partiet. Derfor må alle fordekte midler bli tatt i bruk”.²⁶⁸

Avgjørelsen om BfV skulle overvåke REP permanent skulle egentlig bli tatt i september, men dette ble senere utsatt til november 1989.²⁶⁹ På denne tiden var verdens øyne rettet fullt ut mot det som fant sted i Berlin, og disse hendelsene endret europakartet og verdenshistorien på en langt mer fundamental måte enn noen på dette tidspunktet hadde kunnet se for seg. Forbundsinnenriksminister Wolfgang Schäuble (CDU) anså det imidlertid ikke som nødvendig å anmode BfV om å legge REP under nasjonal overvåking. Schäuble sendte heller ballen tilbake til innenrikskollegaene sine i delstatene og lot det være opp til dem, om de ønsket å fortsette “prøveperioden” med å granske REPs “grunnlovstroskap”. Bortsett fra

---

²⁶³ Süddeutsche Zeitung, 8. juni 1989, s. 1-24 og 16,17,18.

²⁶⁴ Stöss, 1989 s. 213-214.

²⁶⁵ Jaschke, 1993, s. 141.

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Leggewie, 1989, s. 173.

²⁶⁹ Christopher T. Husbands i: Luciano Cheles, Ronnie Ferguson, and Michalina Vaughan, *Neo-Fascism in Europe* (London: Longman, 1991). S. 115.

Nordrhein-Westfalen, var det bare bystaten Hamburg som beordret sine tjenester om å overvåke Republikanerne med etterretningsmessige metoder.²⁷⁰ Det bayerske innenriksdepartementet meddelte riktignok. at de ville fortsette prøvefasen “med nødvendig intensitet”.²⁷¹ LfV- Schleswig Holstein praktiserte med tiden en slags “mellomvariant”, der de overvåket Schönhuber-partiet på grunnlag av offentlige, tilgjengelige kilder, men ikke ved bruk av etterretningsmessige metoder.²⁷² Alt dette skulle likevel vise seg å få konsekvenser for REP noen år senere.

Berlinmuren faller

Den 9. november 1989 skjedde det som kan kalles et slags historisk mirakel. Berlinmuren, som i 28 år hadde sperret øst-tyskerne inne i DDR, og som hadde vært selve symbolet på jernteppet og splittelsen av øst og vest gjennom den kalde krigen, ble revet ned. Befolkningen i Berlin og resten av verden kunne knapt tro sine egne øyne og titusenvis av mennesker dro ut og feiret sin nyvunne frihet i gatene. Denne “øst-tyske revolusjonen” ble selvsagt nøye fulgt med på av forbundsregjeringen til Helmut Kohl i Vest-Tyskland, for snart viste det seg at uten muren kunne ikke SED-regimet opprettholde sin eksistens.²⁷³ For Kohl var det viktig at Øst-Tyskland utviklet seg til å bli en ekte demokratisk stat, men ikke bare på papiret; vel så viktig var det at DDR ble integrert i den vest-tyske staten slik at Tyskland igjen ble samlet til én felles forbundsstat.²⁷⁴

For Schönhuber og Republikanerne var Berlinmurens fall og gjenforeningsprosessen mellom BRD og DDR som en drøm som gikk i oppfyllelse. Under press av den raske utviklingen i de tidligere kommuniststatene og konsekvensene dette fikk for øst-vest-relasjonene, reviderte REP partiprogrammet sitt igjen i 1990. Programmets tema fulgte klart fra teksten på tittelsiden: ‘Vår etterlevelse: Tyskland; vårt mål: Restaurering av Tyskland; vårt krav: Berlin – Tysklands hovedstad’.²⁷⁵ Allikevel, da gjenforeningen mellom øst og vest etter hvert utviklet seg til å bli en reell mulighet i 1990, begynte Republikanerne å visne bort.

---

²⁷⁰ Der Spiegel. «Das Lied vom Tod». Nr.52/ 1992. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13691936.html> (sist besøkt 27.05.20).

²⁷¹ Leggewie, 1989, s. 173.

²⁷² Jaschke, s. 142.

²⁷³ Engehausen, et al., 2015 s. 452.

²⁷⁴ Görtemaker, Manfred. «Der Weg zur Einheit.» *Informationen zur politischen Bildung*, 2015. S. 39-40.

²⁷⁵ REP 1990.

3.5 Øst og vest gjenforenes- Republikanerne splittes (1990)

Det hurtige tempoet mot gjenforeningen hadde nemlig en stor hake ved seg for Republikanerne. Som et resultat av murens fall søkte et til da rekordhøyt antall innvandrere og flyktninger fra DDR og etter hvert resten av Øst-Europa seg til Vest-Tyskland. Mange vesttyskere, og særlig et flertall av REP-velgerne, møtte disse med stor skepsis og mistro.²⁷⁶ De nyankomne bestod av i all hovedsak tre grupper, derav nesten 345 000 tyske emigranter (*Umsiedler*), mer enn 375 000 etniske tyskere fra Øst-Europa og Sovjetunionen som hadde rett på tysk statsborgerskap (*Aussiedler*) og mer enn 120 000 flyktninger fra den andre og tredje verden.²⁷⁷ At så mange innvandrere ønsket seg til BRD på én og samme gang, førte til en økt fiendtlighet i den vest-tyske befolkningen. Denne skepsisen var riktignok ikke noe nytt; I desember 1988 ønsket f.eks. nesten 80 % av vest-tyskere at myndighetene skulle vedta restriksjoner som dempet tilstrømmingen av flyktninger, og nesten 70 % mente det samme om “*Aussiedlerne*”.²⁷⁸ Mye tydet på at disse følelsene også hadde bidratt til REPs gode resultat i Vest-Berlin 1989, der partiet hadde vært tidlig ute med å gjøre “innvandrings-saken” til deres viktigste sak. Med en så stor tilstrømning av innvandrere på én gang fikk disse følelsene et ekstra oppsving nå.

Denne situasjonen skapte likevel hodebry for Republikanerne, for nå stod de plutselig overfor et utrolig vanskelig dilemma: På den ene siden hadde REP — og kanskje de framfor noen — vært partiet som hadde forfektet kravet om et gjenforent Tyskland. De hadde vært superpatriotene som hadde beskyldt forbundskansler Helmut Kohl og de andre etablerte politikerne for å være veike og gi etter for kommunistene i øst. Faktum var likevel, at Kohl med forsiktig diplomati og politisk kløkt sammen med de ytre omstendighetene, etter hvert klarte å oppnå tysk gjenforening.²⁷⁹ For det andre så hadde REP, helt siden oppstarten av partiet i 1983, krevd bedre støtte for integreringen av “*Aussiedlere*”, og uttrykt mer støtte til alle etniske tyskere som kom til BRD. Samtidig var aversjonen mot de nyankomne blant REPs kjernevelgere stor. Dette hadde trolig en del å gjøre med deres sosioøkonomiske bakgrunn, hvor den høye innvandringen førte til et økende press på arbeids – og boligmarkedet.²⁸⁰ Schönhuber forsøkte likevel å advare mot “småborgerlige følelser” overfor

---

²⁷⁶ Hans-Georg Betz, "Politics of resentment: Right-wing radicalism in West Germany," *Comparative Politics* 23, no. 1 (1990), <https://doi.org/10.2307/422304>. S. 53.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Childs, 1996, s. 224.

²⁸⁰ Betz, 1990, s. 54.

de nyankomne, og la gjentatte ganger vekt på REPs engasjement for å støtte de østtyske emigrantene og de etniske tyskerne som bosatte seg fra Øst-Europa.²⁸¹

REP faller

Likevel raste REP på meningsmålingene og det nye tiåret startet på verst tenkelig vis. I delstatsvalget i Saarland 28. januar 1990 fikk partiet 3,4 % oppslutning og ingen mandater inn i delstatsforsamlingen. I mars skulle de første frie valgene i Øst-Tyskland etter murens fall holdes, men heller ikke her fikk partiet noe fotfeste. En av forklaringene på dette kan naturligvis være det faktum at REP ble forhindret fra å stille liste her, da de hadde blitt forbudt av det siste Folkekammeret (DDR-parlamentet) mellom februar og august 1990.²⁸²

Utover våren fortsatte REP å dale på meningsmålingene, samtidig som gjenforeningsprosessen begynte å materialisere seg mer og mer. Schönhubers strategi om å appellere til frykten for at myndighetene kanskje ville anerkjenne den polske grensa i vest hadde heller ingen stor appell hos velgerne. Sammen med misnøyen mot partiets velkomspolitik overfor tyskerne fra øst, samt Schönhubers mislykkede forsøk på å respondere kjapt på hendelsene som fulgte etter Berlin-murens fall, mistet Schönhuber mye politisk støtte, så vel utenfor som innad i partiet.²⁸³ Etter delstatsvalgene i Niedersachsen og Nordrhein-Westfalen den 13. mai, hvor REP endte opp med en begredelig oppslutning, begynte det for alvor å storme rundt partilederen [se tabell 3]. Ikke mange dagene etter hendte noe som få hadde sett for seg kunne skje i det ellers så autoritære “førerpartiet”. På et ledermøte i München kunngjorde Schönhuber at han gikk av som Republikanernes partileder — men det var ikke av egen, fri vilje.

Interne maktkamper mellom moderate og ekstreme

Til tross for at partiet gjorde det dårlig på meningsmålingene, hadde de til gjengjeld et rekordhøyt antall medlemmer, med nærmere 25 000 i januar 1989.²⁸⁴ Denne raske veksten hadde ført til at partiet slet med voksesmerter, for mange av de nye medlemmene manglet enten politisk erfaring, eller så kom de fra det høyreekstreme sjiktet.²⁸⁵ Også Det føderale

---

²⁸¹ Betz, 1990 s. 54.

²⁸² Betz, 1994, s. 18-19.

²⁸³ Ibid., 1994, s. 18.

²⁸⁴ Mudde, 2000, s.33.

²⁸⁵ Childs, 1996, s. 224.

kontoret for forfatningsvern registrerte økt aktivitet fra de ytterliggående i partiet, og vinteren 1990 kunne etaten opplyse om at flere i kretsen omkring Schönhuber hadde holdninger til utlendinger og samfunnspolitiske spørsmål som ikke var forenelige med grunnloven, og at de var i ferd med “svekke den frie demokratiske grunnordningen”.²⁸⁶ I tillegg plasserte Forfatningsvernet hele trettiåtte REP-funksjonærer i kategorien høyreekstreme, hvorav 7 av disse igjen hadde tette nynazistiske bånd.²⁸⁷ Mange av disse ønsket å dreie REP enda mer mot høyre, og sammen med den labre valgoppslutningen økte disse presset på Schönhuber, som snart fikk vanskeligheter med å holde orden i de interne rekkene. Dette førte videre til heftige partistridigheter, og Republikanerne ble splittet i en ‘moderat’ og en ‘ekstrem’ fløy. I spissen for den moderate fløyen stod Schönhuber, men han ble utfordret av mannen som av mange ble ansett for å være arvtakeren hans, nemlig den mektige delstatspartilederen i Bayern, Harald Neubauer.²⁸⁸

Schönhubers strategi var å sette en tydelig grense mellom de moderate og de ekstreme i partiet, og han gjorde gammelnasjonalistene (som han tidligere hadde forsvart) til partifiende nummer én. Til media uttalte for eksempel Schönhuber at det var viktig å bekjempe "alle krefter som verken hadde løsrevet seg politisk eller åndelig fra deres ekstremistiske fortid".²⁸⁹ For slike utsagn ble Schönhuber angrepet fra flere hold, og han ble utsatt for stadig kritikk av sin autoritære lederstil og populistiske partiprofil.²⁹⁰ Tidligere NPD-medlem og nå REP-partifører i Hessen, Erich Fuchs, irriterte seg kraftig over Schönhubers uttalelser overfor “ekstremistene”, og bebreidet ham for å gjøre seg til “kronvitne mot sitt eget parti”.²⁹¹ Etter katastrofevalgene i Nordrhein-Westfalen og Niedersachsen sa Harald Neubauer at “dette er Schönhubers avgang fra politikken”.²⁹² Andre i partiledelsen, som REP-representant i Europaparlamentet, Johanna Grund, la ingenting imellom og krevde åpent Schönhubers avgang: “Bare i en æra etter Schönhuber vil det finnes en framtid for vårt parti”.²⁹³

---

²⁸⁶ Jaschke s. 143.

²⁸⁷ Der Spiegel. «Zeit für Schäuble». Nr. 5/1990. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13499228.html> (sist besøkt 27.05.20).

²⁸⁸ Mudde, 2000, s. 34.

²⁸⁹ Der Spiegel. «Chinesische Verhältnisse». Nr. 21/ 1990. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13499835.html> (sist besøkt 27.05.20).

²⁹⁰ Mudde, 2000, s. 34.

²⁹¹ Der Spiegel. «Chinesische Verhältnisse». Nr. 21/1990.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid. "Nur in einer neuen Ära nach Schönhuber gibt es eine Zukunft für unsere Partei".

I begynnelsen så det ut som om Schönhubers strategi ville koste ham karrieren og ende i en personlig katastrofe. På et presidium i München den 25. mai hadde “anti-Schönhuber-leiren” vokst seg så sterk at de tvang Schönhuber til å gå av som partileder. Bak avgjørelsen stod blant andre alle de fem europarepresentantene, anført av Harald Neubauer.²⁹⁴ Kort tid etter avsettelsen erklærte Schönhuber at han likevel igjen kom til å forsøke å ta over roret på landsstyret i slutten av juni, men presidiet svarte med å nekte Schönhuber å utøve alle medlemsrettigheter — og de truet sågar med å kaste ham ut av partiet ^[295] ^[296].

Selv om de fleste var enige om at det var viktig at Schönhuber var ute, rådet det likevel ingen konsensus over hvem som skulle føre partiet videre. Dessuten var Schönhuber fortsatt medlem, og han aktet ikke å overlate ledelsen til Harald Neubauer uten kamp. Utad signaliserte Schönhuber at partiet nå var i ferd med å bli overtatt av en “liten klikk av høyreekstremister av verste sort”, og han advarte; skulle Erich Fuchs bli rykket opp til den innerste partiledelsen, ville det bety “en maktovertakelse av NPD”.²⁹⁷

Likeledes hadde ikke den tidligere Waffen-SS-soldaten fått et rykte på seg for å styre partiet med jernhånd for ingenting. Noen uker etter at han var blitt tvunget til å gå av som partiformann, dukket Schönhuber som lovet opp på landsmøte i Ruhstorf 7.-8. juli 1990. Her greide han å gjenvinne posisjonen sin som partiformann, etter at majoriteten av delegatene endte med å gi ham stemmen sin.²⁹⁸ Herfra og ut tok det ikke lange tiden før hevnens time var nær. I et nådeløst oppgjør regelrett rensket Schönhuber motstanderne sine fra partiledelsen. Så vel Neubauer som flere av støttespillerne hans ble enten utvist fra partiet eller fratatt ledervervene sine, men ikke nok med det: Schönhuber sikret lederposisjon sin ytterligere ved å innsette sine egne tilhengere i de viktigste lederstillingene.²⁹⁹ Symbolet på det nye lederskapet ble den nykårede nestlederen Rolf Schlierer fra Stuttgart, en ung og velutdannet mann med en nasjonalkonservativ bakgrunn. Schlierer hadde forlatt REP for en kort stund i 1988 i protest mot partiets radikaliserings, men returnerte i 1989.³⁰⁰ Han ble også partiets formann i hjemstaten sin Baden-Württemberg. Etter gjenvalget av Schönhuber som partileder

---

²⁹⁴ Hans-Gerd Jaschke, s. 90.

²⁹⁵ Der Spiegel. «Reps vor dem Ruin». Nr. 22/1990.

<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13500489.html> (sist besøkt 27.05.20).

²⁹⁶ Betz, 1994 s. 19

²⁹⁷ Der Spiegel «Reps vor dem Ruin». Nr. 22/1990.

²⁹⁸ Mudde, 2000, s. 34.

²⁹⁹ Betz, 1994 s. 19.

³⁰⁰ Mudde, 2000, s. 34.

tok det heller ikke lange tiden før de seks REP-delegatene i Europaparlamentet delte seg på midten. Schönhuber og to til forlot *The Technical Group of the European Right* og fortsatte som uavhengige. De tre siste, deriblant tidligere NPD-medlem Harald Neubauer, forble imidlertid i fraksjonen.³⁰¹

Delstatsvalg i Bayern og Forbundsvalg

Selv om Schönhuber hadde vunnet den interne maktkampen, hadde både hans og Republikanernes omdømme fått en kraftig knekk. Alt i alt hadde partiet riktignok blitt mer homogent, men med det var det også blitt mindre. Den 3. oktober 1990 fant dessuten gjenforeningen mellom Vest- og Øst-Tyskland offisielt sted, og Tyskland kunne feire seg selv som et felles land etter 45 års kald krig og adskillelse. Kun elleve dager senere var det valg i hele seks delstater, og i desember skulle det holdes Forbundsvalg for hele det forente Tyskland, samt det gjenforente Berlin.

Den 14. oktober var turen kommet for delstatsvalg i “hjemstaten” Bayern. På den ene siden ble dette en opptur for REP ved at de hadde en framgang på nesten 2 % fra forrige valg. Samtidig hadde moderpartiet CSU skiftet mening angående asylsøkerne, og frontet nå en mer innstrammende linje overfor disse i valgkampen.³⁰² Dette bidro mest sannsynlig til at dette alt i alt ble en meget bitter affære for REP. Da stemmene ble talt opp viste tallet på den endelige oppslutningen intet ringere enn 4,9 %. CSU hadde kapret såpass mange stemmer i konkurransen om de bayerske konservative velgerne, at de dermed hindret Republikanerne med et nødsrik fra å kunne flytte inn i delstatsforsamlingen. Knappt to måneder senere ble det første Forbundsvalget for hele det gjenforente Tyskland avholdt. Selv om i underkant av en million stemmeberettigede satte et kryss på REP-seddelen, var dette likevel ikke nok til å utgjøre mer enn 2,1% av den totale oppslutningen.

3.6 Innvandringen står igjen som REPs viktigste sak (1991)

Etter den tyske gjenforeningen mellom øst og vest stod Republikanerne i realiteten kun igjen med én hovedsak, nemlig problemene omkring den økende innvandringen. Av historiske

---

³⁰¹ (Childs, 1996, s. 224.).

³⁰² Der Spiegel. «Als ein Waffen-SS-Mann in Bayern 14 Prozent holte». 02.10.2018. <https://www.spiegel.de/geschichte/franz-schoenhuber-republikaner-als-ein-waffen-ss-mann-14-prozent-holte-a-1229940.html> (sist besøkt 27.05.20).

årsaker hadde Tyskland i lang tid hatt den mest liberale asylpolitikken i Vest-Europa, og mot slutten av 1991 hadde antallet asylsøkere passert en kvart million.³⁰³ Republikanerne bebreidet de etablerte partiene for å ha gjort Tyskland til et innvandringsland, og som dermed beredte grunnen for en multikulturell samfunnsideologi.³⁰⁴ REP så på innvandrerne først og fremst som gjester, og de argumenterte med at behovet for sikkerheten til tyske borgere måtte gå foran flyktningers rettigheter som å søke asyl, familiegjenforening og motta sosiale stønader.³⁰⁵ Dette førte til en heftig politisk debatt som ved utgangen av 1992 endte med at de etablerte partiene inngikk et kompromiss for å stramme inn på asylloven.³⁰⁶

For Republikanerne fulgte likevel valgfiaskoene på denne tiden som perler på en snor. Av de i alt femten valgene partiet deltok i mellom 1990 og 1991 maktet de ikke én eneste gang å passere sperregrensa [se tabell 3]. De røde tallene viste seg også på andre måter.

Medlemstallet, som hadde ligget på 20 093 i desember 1990, var ved utgangen av 1991 falt ned til 16 843.³⁰⁷ Et lite lyspunkt var riktignok at Forfatningsvernet ikke foretok noen nevneverdige endringer i synet sitt på partiet. Den tyske innenriksministeren uttalte følgende da han sommeren 1992 presenterte forfatningsvernrapporten for året 1991:

“I foreliggende forfatningsvernrapport 1991 er ikke ‘Die Republikaner’ nevnt fordi rapporten prinsipielt kun informerer om ekstreme organisasjoner. Granskningen av Republikanerne som for tiden pågår på føderalt nivå vil fortsette å vedvare.”³⁰⁸

Den lave oppslutningen omkring REP sammen med stormen av negativ publisitet i media og opinionen, gjorde at REP ble dømt nord og ned av mange eksperter, og vurdert til å forsvinne ved begynnelsen av 1990-årene.³⁰⁹

3.7 Brakvalg i Baden-Württemberg, terror og føderal overvåking (1992)

Tross de dystre spådommene viste Schönhubers fasthet å betale seg. I delstatsvalget i Baden-Württemberg i april 1992 slo Republikanerne tilbake som lyn fra klar himmel. Med slagordet “Båten er full – ikke mer asylsvindel” fikk partiet 10,9 % oppslutning i Rolf Schlierers

---

³⁰³ Betz, 1994, s. 76.

³⁰⁴ Ibid., s. 133.

³⁰⁵ Ibid., s. 134.

³⁰⁶ Ibid., s. 79.

³⁰⁷ Mudde, 2000, s. 34.

³⁰⁸ Jaschke, 1993, s. 143.

³⁰⁹ Mudde 2000 s. 35.

hjemstat.³¹⁰ Dette var Republikanernes desidert beste resultat noensinne, og de ble med det tredje største parti i en av Tysklands mest velstående delstater. CDU mistet absolutt flertall i delstatsparlamentet, og valgte å danne en storkoalisjon med SPD framfor et samarbeid med Republikanerne.³¹¹ Samme dag var det også valg i landets nordligste delstat, Schleswig-Holstein. Med 1,2 prosent ble det nok en gang bevist at REP primært var et sør-tysk fenomen, men ytre høyre gjorde det likevel godt også her; Dr. Gerhard Frey og hans DVU rykket nemlig inn med 6 mandater i delstatsforsamlingen i Kiel.³¹²

Likevel var det noe som rystet Tyskland gjentatte ganger på denne tiden, nemlig en økende nynazistisk aktivitet. I september 1991 hadde landet vært vitne til voldshandlinger begått av høyreekstreme i byen Hoyerswerda i Sachsen.³¹³ Dette skulle snart vise seg å ikke være et engangstilfelle, for i august 1992 skjedde det igjen. Denne gangen kom det til voldelige opptøyer mot asylsøkere i byen Rostock i Mecklenburg-Vorpommern, hvor flere hundre høyreekstreme deltok. Disse ble igjen støttet av flere tusen applauderende tilskuere, som også hindret politiet og andre nødetater i å gripe inn.³¹⁴ Noen måneder senere tok nynazister livet av tre mennesker i byen Mölln i Schleswig-Holstein. Bare i tidsrommet mellom januar og september 1992 kunne Forfatningsvernet rapportere om 700 sårede og 10 døde som følge av ugjerningene.³¹⁵ I lys av den eskalerende, nynazistiske terroraktiviteten ble det pekt på at Forfatningsvernet som “varslingsystem” mot ekstremisme hadde ikke fungert godt nok, men de ble snart tatt grep for å bremse utviklingen: I november og desember 1992 ble de to nynazistiske organisasjonene *Nationalistische Front* og *Deutsche Alternative* forbudt.³¹⁶

Selv om Republikanerne ikke kunne knyttes direkte til disse hendelsene, kom også disse nå i enda høyere grad i Forfatningsvernets søkelys. I september uttalte den daværende direktøren

---

³¹⁰ Ann-Kathrin Jeske. «Von den republikaner zur AfD. Deutschlandfunk. 06.09.18.

https://www.deutschlandfunk.de/rechte-parteien-seit-den-1990er-jahren-von-den-724.de.html?dram:article_id=427433 (sist besøkt 27.05.20).

³¹¹ Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg. Sist besøkt 27.05.20. <https://www.landtagswahl-bw.de/9482.html>

³¹² ARD. «Landtagswahl Schleswig-Holstein 1992».

<https://wahl.tagesschau.de/wahlen/1992-04-05-LT-DE-SH/index.shtml> (sist besøkt 27.05.20).

³¹³ David Krenz. «Die Tage der Schande». 20.09.2016. Der Spiegel.

<https://www.spiegel.de/geschichte/hoyerswerda-1991-rassistische-uebergriffe-in-sachsen-a-1112887.html> (sist besøkt 27.05.20).

³¹⁴ Julia Jüttner. «Als der Mob die Herrschaft übernahm». 22.08.07. <https://www.spiegel.de/panorama/rostock-lichtenhagen-als-der-mob-die-herrschaft-uebernahm-a-501220.html> (sist besøkt 27.05.20).

³¹⁵ Der Spiegel. «Anfang der Todesspur». Nr. 38. 1992. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13681826.html> (sist besøkt 27.05.20).

³¹⁶ Hans-Joachim Veen, Norbert Lepzy and Peter Mnich, *The Republikaner Party in Germany. Right-Wing Menace or Protest Catchall?* (Washington DC: Center for strat. and Int. studies 1993). S. 72.

for LfV-Hamburg, Ernst Uhrlau, at samarbeidet mellom “Die Republikaner” på ledernivå og “militante ekstremister”, gav grunnlag for å vurdere Republikanerne som et høyreekstremt parti — på linje med DVU og NPD.³¹⁷ Tre måneder senere skulle Uhrlaus formaning bli oppfylt. **Den 15. desember 1992 besluttet nemlig innenriksdepartementet, etter gjentatte forespørsler fra delstatene hvor LfV allerede hadde hatt Republikanerne under observasjon, å plassere REP under overvåking av *Det føderale kontoret for Forfatningsvern*.**

I all hovedsak kom disse forespørslene fra delstatene Nordrhein-Westfalen og Hamburg, som hadde hatt REP under overvåking med bruk av etterretningsmessige midler siden høsten 1989.³¹⁸ Særlig hadde informasjon fra LfV-Nordrhein-Westfalen bidratt til beslutningen, hvor framfor alt fremmedhat (*Ausländerfeindlichkeit*) hadde blitt dokumentert.³¹⁹ Den nordrhein-westfalske innenriksministeren Herbert Schnoor, uttalte til Der Spiegel at han anså Republikanerne for å være “de åndelige brannstifterne” av Mölln-angrepene, og han understreket videre at Republikanerne var innehavere av “rasistiske, fremmedfiendtlige holdninger”.³²⁰

I lys av denne beslutningen gikk BfV og samtlige av LfV inn for å etterforske REP med etterretningsmessige midler. Dette kunne innebære metoder som bruk av hemmelige agenter, skjult avlyttingsutstyr eller overvåking av brev- og postforbindelser.³²¹ Målet var å avdekke ytterligere og mer solide bevis på at “Die Republikaner” i realiteten var et høyreekstremt parti.³²²

---

³¹⁷ Der Spiegel. «Anfang der Todesspur». Nr. 38/1992.

³¹⁸ Mudde, 2000 s. 35.

³¹⁹ Der Spiegel. «Das Lied vom Tod». Nr. 52/1992. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13691936.html> (sist besøkt 27.05.20).

³²⁰ Ibid.

³²¹ Gössner, Rolf. "Die Republikaner – Ein Fall Für Den Verfassungsschutz? Zu Den Verwaltungsgerichtlichen Entscheidungen in Bayern, Baden-Württemberg, Nordrhein-Westfalen Und Niedersachsen." *Kritische Justiz* 27, no. 1 (1994): 58-66. Accessed May 27, 2020. www.jstor.org/stable/23998731. S. 58.

³²² Gillian More, "Undercover surveillance of the Republikaner party: Protecting a militant democracy or discrediting a political rival?," *German Politics* 3, no. 2 (1994/08/01). S. 284.

DEL 4 - Analyse

“Kjære venner, det finnes ingen demokratisk stat i Europa som går imot et demokratisk, godkjent parti med etterretningsmessige midler, det finnes ingen steder, det finnes kun hos oss (...) Dette er nazimetoder som griper om seg i Tyskland, og det er på tide å sette en stopper for disse kjeltringene”.³²³ - Franz Schönhuber

4.1 Republikanerne støvner Forfatningsvernet for retten (1993)

Republikanerne reagerte med sinne og frustrasjon på avgjørelsen om å legge partiet under hemmelig overvåking av Forfatningsvernet. Med tanke på hvilke konsekvenser merkelappen “høyreekstremisme” kunne ha for partiets politiske anseelse, var dette nokså forståelig sett fra partiets ståsted, og de forsøkte å bestride beslutningen gjennom åtte forskjellige rettsaker. De klaget BfVs føderale overvåking framfor Den føderale forfatningsdomstolen, i tillegg til syv rettsaker mot LfV.³²⁴

I påvente av utfallet av rettsakene inntok REP samtidig en mer tilbaketrukket holdning utad. Trolig hang dette sammen med at Schönhuber utstedte et rundskriv til alle funksjonærene i partiet kort tid etter at beslutningen var blitt tatt. Her skrev han at alle offisielle partiuttalelser var av topp prioritet og noe som Schönhuber selv skulle ta seg av.³²⁵ Dette bidrog muligens til at partiet unngikk å ordlegge seg på måter som kunne tolkes som grunnlovsstridig i flere tilfeller. Til tross for dette kunne likevel Det føderale kontoret for forfatningsvern i rapporten for året 1993 dokumentere ordbruk og retorikk ytret av fremtredende Republikanere som var typisk for høyreekstremer grupperinger. Allerede i første setning i forfatningsvernrapporten konkludere BfV med følgende: “Ytringer av fremtredende REP-representanter og partiprogrammatiske standpunkter påviser holdepunkter for høyreekstremistiske intensjoner mot den frie demokratiske grunnordningen.”³²⁶

---

³²³ BfV *Verfassungsschutzbericht* 1994, Bundesministerium des Innern, Bonn, 1995. S. 140.

Disse rapportene blir heretter sitert etter året hvis hendelser de beskriver (Publikasjonsåret er alltid det påfølgende året).

³²⁴ BfV *Verfassungsschutzbericht* 1993, s. 141.

³²⁵ *Ibid.*, s. 137.

³²⁶ *Ibid.*, s. 137.

BfV viste videre til eksempler på uttalelser myntet mot utlendinger og asylsøkere fra REP-flygeblader, partibrosjyrer og partiavisen “Republikaneren” (*der Republikaner*). Her ble begreper som “vedvarende anger” (dauerhafte Bußfertigkeit) og “omskolering” (Umerziehung) i forbindelse med fortidshåndteringen av nasjonalsosialismen, eller ordbruk som “planlagt kulturell fremmedgjøring” (Planmäßige Überfremdung) i forbindelse med innvandringspolitikken fylldig dokumentert. Av sistnevnte ordbruk henviste rapporten sågar til partileder Franz Schönhuber, da han hadde forespeilet et “faretruende tap av nasjonal identitet gjennom ustoppelige forsøk på kulturell fremmedgjøring”.³²⁷ Videre ble også tilsvarende retorikk fra andre deler av landet påvist, som dette sitatet fra et flygeblad fra delstatsorganisasjonen i Nordrhein-Westfalen: “Gammelpartiene har i mellomtiden gjort Tyskland til et innvandringsland. Denne tilstanden vil vi avslutte. Vi Republikanere elsker mangfoldet, i særdeleshet folkeslagene. Dette mangfoldet kan bare bevares hvis alle mennesker forblir på sitt tradisjonelle sted. Den flerkulturelle vrangforestillingen er folkeslagene og kulturenes død”.³²⁸

Også begreper som “nasjonalt fellesskap” (Volksgemeinschaft) ble påvist, for eksempel gjennom hvordan partilederen i Nordrhein-Westfalen, Uwe Goller (31), i et rundskriv vektla prioriteringen av dette: “Vi ønsker et nasjonalt fellesskap, der hvor solidaritet ikke er et uklart sosialistisk bilde, men derimot en hverdagslig virkelighet. (...) Vi skaper det nasjonale fellesskapet, som de etablerte benekter og ødelegger.”³²⁹

I tillegg til flere liknende eksempler, beskyldte også rapporten Schönhuber for æreskrenkelser mot forbundsresidenten Richard von Weizsäcker (CDU). I forbindelse med en diskusjon om den tyske fortidshåndteringen, angrep Schönhuber forbundsresidenten med ordene: “Det tyske folk kan da ingenting for at De hadde en far som ble dømt i Nürnberg. Hold nå endelig opp med å bearbeide fedrelandet Deres ved å tynge Deres far. Vi, herr von Weizsäcker, skammer oss ikke over å være tyske, men vi skammer oss over å være representert av Dem”.³³⁰

---

³²⁷ BfV *Verfassungsschutzbericht* 1993, s. 137.

³²⁸ *Ibid.*, s. 137.

³²⁹ *Ibid.*, s. 139.

³³⁰ *Ibid.*, s. 140.

Optimisme og nytt partiprogram

I 1993 vedtok REP igjen et nytt program, denne gang med tittelen “Wir machen uns stark...für deutsche Interessen” (Vi gjør vårt beste...for tyske interesser, REP 1993). Det var veldig likt 1990-versjonen, men nesten dobbelt så tykt. Det nye programmet var en reaksjon på to forskjellige hendelser, nemlig gjenforeningen av Tyskland og — kanskje enda viktigere — Maastricht-avtalen. Som en konsekvens av sistnevnte fikk partiets europapolitikk et helt eget kapittel.³³¹ REP tok i bruk et vidt spekter av argumenter for å uttrykke motstanden sin mot EU. Schönhuber snakket om Maastricht-traktaten som “Versailles uten krig”, og indikerte med dette at traktaten innebar nok en tysk kapitulasjon.³³² De økonomiske argumentene baserte seg på den store forskjellen mellom hvor mye Tyskland betalte til EU kontra hva de fikk tilbake, men de tok også i bruk gjengse argumenter, som EUs demokratiske underskudd, sentralisering og den ulike fordelingen i Europa-parlamentet.³³³ Misnøyen mot EU hang mye sammen med partiets nasjonale profil, der REPs “historiske oppdrag ” bestod i å berge “Det tyske fedrelandet”, noe de bebreidet de andre partiene for å neglisjere.³³⁴ Slik kunne de mikse både omskoleringen og anti-EU-retorikk sammen; “[...] som et siste bevis på den suksessfulle omskoleringen, er regjeringen vår villig til å ofre så vel suvereniteten vår som den tyske marken.”³³⁵

Selv med det økende presset fra de tyske myndighetene med Forfatningsvernet hengende over seg, håpet REP likevel å kunne gjenta fjorårets valgsuksess i Baden-Württemberg. I juni var det valg i Hamburg, og da stemmene ble talt opp kunne Republikanerne glede seg over at de fikk nesten dobbelt så mange stemmer som erkerivalen DVU. Likevel måtte de nok en gang bite i det sure eplet, for med 4,8 prosent var de bare 1500 stemmer i fra å entre delstatsparlamentet.³³⁶ Til tross for dette var optimismen i REP-leiren stor. Lokalvalgene i Berlin og Hessen samme år syntes å indikere at partiet hadde medvind. I begge disse valgene fikk partiet mer enn 8 % av stemmene, og Schönhuber erklærte at Republikanerne hans nå hadde lyktes i å få et gjennombrudd også på den andre siden av “Mainlinjen”.³³⁷ [Se kart 1 for

---

³³¹ Mudde, 2000 s. 20.

³³² BfV *Verfassungsschutzbericht* 1993, s. 140.

³³³ Mudde, 2000, s. 48.

³³⁴ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1993, s. 140.

³³⁵ Ibid., s. 139.

³³⁶ ARD. «Bürgerschaftswahl Hamburg 1993». <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/1993-09-19-LT-DE-HH/index.shtml> (sist besøkt 27.05.20).

³³⁷ BfV *Verfassungsschutzbericht* 1993, s. 140.

forklaring]. Sammen med fjorårets valgsuksess i Baden-Württemberg, hadde Republikanerne det siste året ikke bare bidratt betraktelig til store tap for de to styringspartiene SPD og Unionen, men de hadde også befestet posisjonen sin som det største partiet på ytre høyre.³³⁸

4.2 Forfatningsvernet kritiseres for å være del av en politisk strategi

“12 år med NS-opdragelse og nærmest et halvt århundre med kommunistisk indoktrinering har båret råtne og bedervelige frukter. Men den nasjonalsosialistiske- og kommunistiske ånden lever videre, i særdeleshet hos Forfatningsvernet, som med unntak av fysisk tortur bedriver de samme metodene som Stasi og Gestapo (...). Og nazistene snakket på nøyaktig måte som dagens Birzele og Schnoor. De snakket nemlig om forfølgelse og undertrykkelse. De er rødflakkerte nazister, Birzele og Schnoor.”³³⁹ -Franz Schönhuber

Til tross for at REP i partiprogrammet alltid hadde sverget sin troskap til demokratiet, ble de likevel satt under overvåking med etterretningsmessige metoder, og Schönhuber og Republikanerne rettet nokså hard kritikk mot så vel Forfatningsvernet som deres politiske overordnede.³⁴⁰ Mennene Schönhuber snakket om, innenriksministerne Frieder Birzele i Baden-Württemberg og Herbert Schnoor i Nordrhein-Westfalen, var begge sosialdemokrater som hadde bidratt til den nasjonale overvåkingen av “Schönhuber-partiet”. Dog var Republikanerne ikke alene om å kritisere Forfatningsvernets beslutning. Avgjørelsen ble i stor grad også fra andre hold beskyldt for å være politisk motivert. Noen kritikere hevdet at BfVs reklassifisering av REP enten var et forsøk på å ta brodden av partiets tilsynelatende økende trussel mot de etablerte partiene, eller for å vise handlekraft for å stoppe de økende angrepene på innvandrere — eller begge deler.³⁴¹

Statsviter Hans-Gerd Jaschke hevdet for eksempel at myndighetenes håndtering av REP de foregående årene gjennom de langvarige “prøve- og granskningsfasene”, ikke skyldtes usikkerhet vedrørende partiets ideologiske status, men snarere at dette var en metode som var et resultat av en politisk strategi.³⁴² Jaschke pekte på at Forfatningsvernsmyndighetenes framgangsmåte i det store og hele fulgte den samme måten som behandlingen deres av NPD på seksti-tallet. Også den gang kom innenriksministerne med trusler om forbud og kunngjorde granskningsfaser. Logikken var å bringe partiet i vanry for dermed å kunne skape usikkerhet

---

³³⁸ Betz, 1994, s. 19.

³³⁹ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1994, s. 140.

³⁴⁰ Ibid.

³⁴¹ R. Eatwell, i: *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, s. 8.

³⁴² Jascke, 1993, s. 143.

blant sympatisører og medlemmer, og dermed forhåpentligvis kunne vinne tilbake tapte velgere. Dette kalte Jaschke for “Forfatningsvernets politisk-instrumentelle betydning”.³⁴³ På samme måte som håndteringen av NPD, brakte diskusjonen om REP i 1989 usikkerhet overfor REP-medlemmer og sympatisører. Der særlig LfV-Nordrhein-Westfalen gikk inn for en hard og bestemt framgangsmåte overfor Republikanerne, var de føderale myndighetene på den andre siden imot dette. De valgte istedenfor å trekke overvåkingsbeslutningen ut i tid gjennom de langvarige granskningsfasene. Denne “fram-og tilbake-håndteringen” skapte usikkerhet for potensielle REP-velgere, men bidro samtidig til å gi dem sjansen til å distansere seg fra et parti med et “grumsete rykte”. Ifølge Jaschke stred denne “symbolpolitikken” med Forfatningsvernets egentlige formål, hvis mandat var å samle inn materiale omkring forsøk og intensjoner som var uforenelige med den frie demokratiske grunnordningen, for deretter å overbringe denne informasjon videre til myndighetene. I tillegg viste også Forfatningsvernets partipolitiske avhengighetsforhold seg på andre måter, påpekte Jaschke. De som til enhver tid innehadde innenriksministerposten og dermed den politiske styringen av Forfatningsvernet, ville ofte ha forskjellige interesser og strategier vedrørende hvilke politiske partier de eventuelt ønsket å observere. For eksempel uttalte nestlederen i LfV-Bremen, Lothar Jachmann, før den nasjonale overvåkingen av Republikanerne ble vedtatt i 1992, at REP var å anse som et høyreekstremt parti, men:

“Av politisk-opportunistiske grunner anser ikke de CDU/CSU-styrte delstatene det som nødvendig å overvåke REP. Dette er fordi om det skulle vise seg at man trenger REP for å få flertall i forskjellige saker, så ville det være uheldig hvis de da allerede hadde fått merkelappen ‘høyreekstremistisk’.”³⁴⁴

Det å skulle ta i bruk hemmelig overvåking mot et politisk parti og dermed øke sannsynligheten betraktelig for å kategorisere partiet som “ekstremt”, vil i realiteten frata partiet innflytelse og politisk samarbeid med andre demokratiske partier. I lys av dette kan man også forstå CDUs tilnærming til REP før valgkampen i Baden-Württemberg i 1992, der taktikken var å holde Republikanerne på god avstand, nærmest ved å fryse dem ut.³⁴⁵ Likevel, da REP etter valget ble det tredje største partiet i delstaten, og CDU dannet storkoalisjon med SPD, ble sosialdemokraten Frieder Birzele innenriksminister. Birzele var av den oppfatning at bare de som kunne avsløre REP for hva de egentlig var, ville kunne få dem små igjen, og han sa selv at han var en av pådriverne for å få i gang den nasjonale overvåkingen av

---

³⁴³ Jaschke, 1992, s 143.

³⁴⁴ Jaschke, 1992, s. 144.

³⁴⁵ Ann-Kathrin Jeske. «Von den Republikanern zur AfD» 06.09.2018.

Republikanerne i 1992.³⁴⁶ Som nevnt tidligere, hadde heller ikke SPDs fraksjonsleder i Nordrhein-Westfalen, i forbindelse med LfVs beslutning om hemmelige overvåking av REP i 1989, lagt skjul på at målet var for å sikre bevis for å kunne forby partiet på sikt.³⁴⁷ Jaschkes kritikk av disse politiske strategiene må likevel ikke tolkes som om det var en tydelig sammenheng mellom den politiske fargen til forskjellige regjeringspartier og måten disse håndterte ekstremister til høyre og venstre på. Den avgjørende beslutningen om å merke REP som høyreekstremt — og dermed bli lagt under overvåking — kom etter alt å dømme fra det bayerske CSU.³⁴⁸

For øvrig falt også overvåkingen av Republikanerne i sammenheng med en annen, og i større grad offentlig kritikk av Forfatningsvernet. Dette dreide seg om forholdet mellom hensynet til personvern og overvåkingssystemene som BfV kan ta i bruk mot partier og personer som blir kategorisert som grunnlovsstridige. Selv om dette i de fleste tilfeller er rettslig forankret i grunnloven og under kontroll av domstolene, har kritikken vært rettet mot det faktum at å anvende hemmelige agenter eller midler mot borgerne kan føre til alvorlig skade på de samme frihetene som angivelig blir opprettholdt av demokratiet.³⁴⁹ I løpet av rettsprosessene mellom Republikanerne og Forfatningsvernet, dukket det opp interessante innfallsvinkler vedrørende myndighetenes håndtering av partiet.

Utfallet av rettssaken i Niedersachsen

I rettsprosessene mellom Republikanerne og Forfatningsvernet var det særlig én verdikonflikt som utpekte seg i forbindelse med Forfatningsvernets utøvelse av etterretningsmessige metoder; På den ene siden måtte hensynet til å forsvare den frie demokratiske grunnordningen overveies mot Republikanernes rett på personvern og politisk frihet på den andre siden. I nesten alle rettsakene, og ofte med henvisning til det militante demokratiet, var det hensynet til de “uavvendelige demokratiske kjerneverdierne” som veide tyngst for domstolenes beslutninger.³⁵⁰ Kun i én delstat fikk REP medhold for saken sin, nemlig i Forvaltningsdomstolene Hannover og Lüneburg i Niedersachsen.

---

³⁴⁶ Ann-Kathrin Jeske. «Von den Republikanern zur AfD» 06.09.2018.

³⁴⁷ Jaschke, 1993, s. 141.

³⁴⁸ Eatwell and Mudde, *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. S. 199.

³⁴⁹ Ami Pedahzur, i: Eatwell and Mudde, *Western democracies and the New extreme Right Challenge*. S.113.

³⁵⁰ G. More, 1994, s. 290.

Etter at BfV hadde besluttet å overvåke REP med etterretningsmessige metoder i desember 1992, søkte Delstatsmyndighetenes forfatningsvern sine innenriksministere om tillatelse til å gjøre det samme, deriblant LfV-Niedersachsen. Innenriksminister Glogowski (SPD) var ikke sen om å godkjenne søknaden, men allerede den påfølgende dagen gikk REPs partilag til retten og ba om en midlertidig forføyning for å forhindre at dette skulle skje. Med henvisning til forfatningsvernsloven i Niedersachsen, argumenterte Republikanerne med at vilkårene for å ta i bruk hemmelig overvåking ikke var forankret i en juridisk hjemmel. For at så skulle skje, måtte LfV kunne legge fram “konkrete, saklige begrunnelser” på at REP deltok i aktiviteter som “aktivt eller aggressivt hadde som mål å bekjempe den frie demokratiske grunnordningen”.³⁵¹ Dette hadde ikke LfV gjort, hevdet Republikanerne, og de viste videre til at de selv både hadde rensset partiet for ekstremister og at partiprogrammet deres understreket troskap mot rettsstaten og grunnlovens verdier. Videre forsvarte de seg med at ytterliggående ord eller handlinger fra enkeltmedlemmer ikke kunne bli tillagt partiet som helhet, og de påstod at innenriksministerens overvåkingstillatelse var ren, politisk opportuniste.³⁵²

I motsetning til alle de andre rettsakene REP stevnet Forfatningsvernet for i Tyskland, fastslo domstolen i Niedersachsen at LfV ikke i tilstrekkelig nok grad hadde kunnet legge fram konkrete, saklige holdepunkter for at REP bedrev antikonstitusjonelle aktiviteter på bordet.³⁵³ Retten sa at et parti kan opptre i opposisjon til grunnlovens prinsipper (grunnlovsfiendtlig), men at dette i seg selv ikke var tilstrekkelig for å betegne partiet som grunnlovsstridig. Videre mente domstolen at bevisene fra LfV viste at Republikanerne var rasistiske, men dette slo bare fast at partiet var imot *vissø* konstitusjonelle verdier, men ikke at de var grunnlovsstridige.³⁵⁴ Retten mente også selv, at partier som opponerte mot den frie demokratiske grunnordningen heller burde utfordres politisk, heller enn ved bruk av rettslige midler.

Dette åpnet opp for spørsmålet om beskyttelsen av grunnloven, altså *forfatningsvern* i ubestemt form entall, enten burde utøves av myndighetene, eller av borgerne selv gjennom deres aktive engasjement i formingen av det politiske systemet. For sistnevnte sa også universitetslektor i europeisk jus, Gillian More seg enig. Hun hevdet at formålet med det

---

³⁵¹ G. More, 1994, s. 287.

³⁵² Ibid.

³⁵³ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1993, s. 141.

³⁵⁴ G. More, 1994, s. 289.

militante demokratiet ikke burde være noe staten utøvet ovenfra og ned, fordi dette kunne føre til beskyldningen om at de utøvende myndighetene forsøkte å uskadeliggjøre sine politiske rivaler (slik Republikanerne heftig bebreidet CDU og SPD for), samt å avlede oppmerksomheten vekk fra radikale idéer og følelser. More påstod at Republikanerne kun var et symptom på et dypereliggende samfunnsprobleme av økende nasjonalisme, rasisme og skuffelse over de tradisjonelle partiene i Europa. Derfor burde det moderne synet på “militant demokrati” være å sette i gang en meningsfull diskusjon over hvorfor dette så var tilfelle.

4.3 Samarbeid med DVU og klassifisering av BfV som høyreekstremt (1994)

På begynnelsen av 1994 uttalte Republikanerne at året kom til å bli “skjebnesvangert” hvis de skulle kunne etablere seg som en politisk kraft, men de hadde likevel store forhåpninger.³⁵⁵ Året 1994 var nemlig et såkalt “supervalgår”, der REP deltok i Forbundsdaysvalget, Europavalget, åtte delstatsvalg og ti kommunevalg. Dessverre for REP utartet supervalgåret seg til å bli alt annet enn supert. I samtlige valg ramlet partiet under sperregrensa, og med det mistet de også plassene sine i Europaparlamentet.³⁵⁶ [Se tabell 4].

Valgfiasken førte nok en gang til nye interne stridigheter, og igjen ble REP “dømt til døden”. Som følge av denne misnøyen havnet partileder Schönhuber i kryssilden av kritikk og meget sterkt internt press. Alt dette sammen med Forfatningsvernets overvåking, var sannsynligvis bakgrunnen for Schönhubers bemerkelsesverdige tilnærming til sin gamle fiende Dr. Gerhard Frey. Resten av REP-ledelsen ble fullstendig tatt på senga da Schönhuber sammen med Frey i august kunngjorde et nytt samarbeid mellom REP og DVU. For mange innad i REP-leiren framstod dette som meget underlig, ikke minst fordi Schönhuber alltid hadde distansert seg selv og Republikanerne åpenlyst fra det “høyreekstre DVU”.³⁵⁷ Etter dette eskalerte partistridighetene, og fra oktober ble Schönhuber to ganger avskjediget som partileder, men begge ganger skapte dette uroligheter. I lys av disse uenighetene dannet det seg innad i partiet to fløyer.³⁵⁸ På den ene siden stod Schönhuber og hans tilhengere. De oppfattet REP som et parti i “den høyre leiren”, som skulle tiltrekke seg velgere fra dette sjiktet. De ønsket å danne en “konservativ forsvarsfront” mot en “sosialistisk folkefront”. Den andre fløyen, anført av Schlierer, etterstrebet derimot å etablere et konservativt, demokratisk REP til høyre for

---

³⁵⁵ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1994, s. 142.

³⁵⁶ *Ibid.*, s. 144-8.

³⁵⁷ Mudde, 2000, s. 36.

³⁵⁸ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1994, s. 142.

CDU/CSU. Målgruppen var framfor alt de borgerlige velgerne, og ikke de som tilhørte “høyre-leiren”.³⁵⁹ På toppen av valgfiaskoer og intern splid, skulle nok en sak forverre Republikanernes situasjon ytterligere. **I 1994 ble Die Republikaner offisielt klassifisert som høyreekstremt av Det føderale kontoret for Forfatningsvern.**

Forfatningsvernrapporten 1994

Da innenriksminister Manfred Kanther (CDU) den 13. juli 1995 presenterte forfatningsvernrapporten '94, kom han med følgende erklæring:

[...] Rapporten meddeler at de faktiske holdepunktene for grunnlovsfiendtlige intensjoner i løpet av året 1994 ytterligere har styrket seg, og har i samsvarende vurdering av føderale og delstatlige myndigheter ført til å klassifisere partiet ‘Die Republikaner’ som ‘ekstremistisk’. Det betyr ikke at ethvert medlem av dette partiet automatisk er å anse som en ‘ekstremist’. Det vil i hvert enkelttilfelle- etter forhåndssatte prinsipper- bli etterprøvd av Den føderale Forfatningsdomstolen og høyesterett (avdeling for forvaltningssaker).³⁶⁰

I forfatningsvernrapporten fastslo BfV at holdepunktene for Republikanernes høyreekstremistiske bestrebelser nok en gang berodde på ytringer og oppførsel utøvet av partifunksjonærer og medlemmer i partiet, heller enn bevis på dette ut ifra programerklæringer og kunngjøringer.³⁶¹ Under press om å legitimere seg selv demokratisk hadde REP tilpasset partiprogrammet sitt en demokratisk ordlyd, men uavhengig av dette kom likevel høyreekstremt tankegods til syne, begrunnet rapporten. Blant annet kunne BfV påvise at flere partifunksjonærer la vekt på et “nasjonalt fellesskap” (Volksgemeinschaft) og innskrenking av individuelle rettigheter garantert av grunnloven, samt fremmedfiendtlige ytringer gjennom ordbruk som “oversvømmelsen av utlendinger kan undergrave retten til nasjonal og kulturell selvbestemmelse”, eller “gradvis ‘av-tyskifisering’ av Tyskland”.³⁶² BfV stadfestet at hånende og rasistiske ytringer gjennom partiavisen *Der Republikaner* tydeliggjorde at REP bar preg av å inneha åpenbare høyreekstremer posisjoner, og at dette forplantet seg helt opp til toppen av partiet.

---

³⁵⁹ Ibid, s. 143.

³⁶⁰ Die Bundesregierung. «Zum Verfassungsschutzbericht 1994 – Erklärung von Bundesminister Kanther». 13.07.1995. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/zum-verfassungsschutzbericht-1994-erklaerung-von-bundesminister-kanther-801732> (sist besøkt 27.05.20).

³⁶¹ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1994, s. 136.

³⁶² Ibid., s. 137.

Fremmedfiendtligheten kom særlig til uttrykk gjennom generalisering av asylsøkere og utlendinger, og partistrategene knyttet problemer vedrørende arbeidsløshet, kriminalitet, boligmangel og miljøproblemer på forenklete måter til denne gruppen av innvandrere. I en valgkampavis før forbundsdagsvalget med tittelen “Fortsatt herre i eget land?” agiterte REP mot at innvandringen førte med seg så vel kulturell fremmedgjøring som enorme utgifter, og advarte:

Innvandring betyr: bolignød, arbeidsløshet, økende kriminalitet og sosialstatens sammenbrudd. (...) Etter valgdagen vil innvandringen fortsette. Grunnlovsendringer ligger allerede klare i skuffen for å gjøre Tyskland til en multikulturell stat, som omfatter flere nasjonaliteter. Det eneste som kan hindre denne katastrofale utviklingen er velgernes protest. (...) Velgerne må sende et tydelig signal for at den kulturelle fremmedgjøringen ikke lenger fortsetter. Det handler om vår felles framtid. ³⁶³

Ytterligere dokumentasjon på partimedlemmers xenofobiske holdninger ble også dokumentert, slik for eksempel daværende landstyrestryremedlem Burghard Schmank ordla seg i oktoberutgaven av partiavisen *Der Republikaner*:

I Europa lever rundt 20 millioner muslimer som drømmer om et islamsk Europa med aksene Storbritannia-Frankrike. (...) Den i utgangspunktet fredelige masseinnvandringen fører til en økende rettsberøvelse fra lokalbefolkningen og fratrar dem omsider den mest elementære menneskeretten, nemlig retten til et hjem (Heimat). (...) Fremadskridende islamsk selvbevissthet truer vesentlige deler av våre møysommelige ervervede menneskerettigheter og grunnleggende friheter. ³⁶⁴

Vedrørende “Volksgemeinschaft-ideologi”, hvor individet underordnes folk og samfunn, oppfattet Forfatningsvernet REPs partileder i Hamburg, Werner Jamrowski som tilhenger av dette da han formodet: “Også i et demokrati må forståelsen av frihet bli oppfattet som ‘patriotisk’, hvilket betyr at den enkeltes rettigheter må forstås innenfor den sosiopolitiske rammen av samfunnet og folket.”

Reps revisjonistiske historiesyn berodde nok en gang på retorikken deres mot den angivelige omskoleringen av Tyskland, og med det bagatelliserte de både nasjonalsosialismen, Det tredje riket og Tysklands krigsskyld, begrunnet rapporten. Ikke overraskende var det Schönhuber som stod bak alle uttalelsene rapporten henviste til:

---

³⁶³ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1994, s. 137.

³⁶⁴ *Ibid.*, s. 138.

“Jeg er så lei av at omskolerte lærere og pastorer fortsatt får lov til å forgifte våre barn og barnebarn [...]. Dessuten krever vi nye historiebøker —ikke til forherligelse av Det tredje riket —for det var en urettsstat, men til historisk framstilling av ting slik de virkelig var, og ikke slik som noen amerikanere fra østkysten gjerne ønsker å få oss til å tro.”³⁶⁵

I anledning av markeringen av D-dagen, sa Schönhuber i en tale under REPs europavalgkamp:

Som åtselsgribber stupte seierherrene til bakken der Tyskland lå, og parterte det (...). frigjøringen (i vest) var begynnelsen på en omskolering, som systematisk fratok tyskerne nasjonal verdighet, respekt og gjorde Tyskland til en vilkårlig opphakkert masse etter seiersstatenes ønsker. (...) Vi er og forblir et fremmedbestemt land. Historien ble skrevet med seierherrenes støvelhæler. Fasiten er: Okkupasjonssoldatene trekker seg ut, men åndelig og moralsk forblir vi et okkupert land, og det må endre seg.³⁶⁶

BfV hadde også fyldige dokumentasjoner på uttalelser av Schönhuber der han gikk til angrep på institusjoner og representanter av det liberale demokratiet som Forfatningsvernet selv og etablerte politikere. Disse “angrepene” ble av BfV karakterisert som både æreskrenkelser og bespottelser. Særlig fikk sosialdemokratiske delstatsinnenriksministere unngjelde av REP, ikke minst Schnoor og Birzele. Rapporten påviste også bruk av antisemittisk retorikk, og igjen var det Schönhuber som var i rampelyset. I det store og hele dreide dette seg om hans anstrengte forhold til jøden Ignatz Bubis, som bl.a. ledet en kampanje mot tysk antisemittisme på denne tiden, og som Schönhuber til stadighet bebreidet for å være en “folkeoppvigler”.³⁶⁷

Rolf Schlierer tar over som partileder

I desember 1994 fant REPs landsmøte i Sindelfingen (Baden-Württemberg) sted. Her erklærte Schönhuber at han ikke lenger ønsket å stille til valg som partileder. Dermed stod slaget om partiledertittelen mellom to representanter for hver sin fløy, henholdsvis Rolf Schlierer på den siden og Schönhuber-tilhengeren Rudolf Krause på den andre siden. Schlierer gikk nokså overlegent av med seieren, men måtte bevitne at Krause fikk den ene av de fem nestlederplassene.³⁶⁸ Av frykt for å rippe opp i uenighetene som hadde herjet partiet den siste tiden, unngikk landsmøte å ta stilling til hvilken ideologisk-taktisk kurs REP skulle legge seg på videre. Dermed var partiets framtid ved utgangen av 1994 fortsatt uviss. Ni år etter at

---

³⁶⁵ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1994, s. 139.

³⁶⁶ *Ibid.*, s. 139-40.

³⁶⁷ *Ibid.*, s. 138.

³⁶⁸ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1994, s. 144.

Franz Schönhuber for første gang hadde tatt over ledervervet i REP, tok han med et kort og godt “Macht’s gut” farvel som Republikanernes partileder.³⁶⁹ Likevel var han ikke helt ute av manesjen ennå, og fortsatte enn så lenge som ordinært partimedlem.

Året 1994 viste seg å bli et fryktelig år for REP. For det første hadde alle valgene de deltok i endt med fiasko, for det andre var partiet delt i to og for det tredje — etter å ha blitt styrt med en autoritativ stil i nesten 10 år av Franz Schönhuber — hadde kapteinen i det angivelige “førerpartiet” nå forlatt roret. Sammenliknet med “Annus Mirabilis” i 1989, utartet 1994 seg til å bli et “Annus Horribilis” for Republikanerne. Det kunne synes som om partiet hadde falt tilbake like fort som det hadde dukket opp.

4.4 Schönhuber trer av for godt (1995)

Etter et år med “bitre skuffelser”, kalkulerte Schlierer med at det nå ville begynne å gå oppover igjen for REP.³⁷⁰ Schlierers prognoser gikk derimot ikke i oppfyllelse. Synlige tegn på det var høye tall på medlemmer som meldte seg ut, en forverret finanssituasjon, og den vedvarende splittelsen mellom Schlierer-leiren og Schönhuber-tilhengerne. Dette førte til en lammelse i den videre utviklingen av partiet, og særlig angående hvordan partiet skulle forholde seg til de andre høyreekstreme partiene. Schönhuber-leiren ønsket som sagt å forene partiene på ytre høyre, mens Schlierer-fløyen ønsket å distansere seg fra disse og bygge opp REP til å bli det eneste parlamentariske partiet til høyre for Unionspartiene, slik som Schönhuber tidligere også hadde jobbet for. Forfatningsvernet tvilte likevel på om Schlierer gjorde dette av rene ideologiske grunner, og mistenkte at dette heller dreide som om taktiske valg.³⁷¹ De begrunnet dette med at Schlierer i meget høy grad hadde tillatt høyreekstreme posisjoner og ytringer innad i partiet. Et tydelig eksempel på det var at han ikke hadde gjort noe for å motsi denne utbasuneringen fra nestleder Christian Käs:

“Vi ønsker ikke lenger å være skueplass for våre regjeringers multietniske fantasier, vi ønsker ikke lenger å være ofre for økende utenlandsk og anti-tysk makt, vi stiller oss ikke lenger til disposisjon som tumleplass for alle verdens raser og folkeslag, og etter masseinnvandringens slutt gjentar vi derfor det gamle

---

³⁶⁹ Der Spiegel. «Hang zur Intrige». Nr. 52/ 1994.

<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13687325.html> (sist besøkt 27.05.20).

³⁷⁰ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1995 s. 146.

³⁷¹ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1995, s. 146-47

kravet så høyt og så ubrutt at det må være klart for selv den siste negerlandsbyen i Afrika: Tyskland vil ikke ha dere, Tyskland vil ikke ha dere, Tyskland vil ikke ha dere.”³⁷²

Muligens ønsket ikke Schlierer å konfrontere Käs i frykt for å framprovosere høyrefløyen og partisplittelsen i enda høyere grad. Dessuten hadde den symbolske lederskikkelsen for REPs høyrefløy, Franz Schönhuber, blitt mer og mer ytterliggående på sine eldre dager. Det siste året hadde han på papiret riktignok bare vært et vanlig enkeltmedlem, men som partiets “grand old man” hadde han fortsatt stor tyngde. Flere styremedlemmer i “Schlierer-fløyen” ønsket nå likevel å få Schönhuber ut av partiet.³⁷³ I august kom Schönhuber ut med en ny bok, med tittelen *In Acht und Bann* (Bannlyst). Her skrev han at hans tidligere beslutning om å avgrense seg til de andre høyreekstreme partiene hadde vært gal, og han vedkjente seg en “viss sympati for Mussolini”. Schlierer ble derimot i boka beskrevet som en “ustabil, ubesluttsom mann”.³⁷⁴

Likevel tok Schönhuber en oppsiktsvekkende vending. Den 16. november 1995 kunngjorde han at han fra nå av trakk seg ut av “Die Republikaner” for godt.³⁷⁵ Med det hadde Schlierer blitt kvitt en av sine argeste opponenter, og vunnet en liten seier, men han hadde likevel ikke vunnet kampen om REPs posisjonering i forhold til de andre høyreekstreme partiene.³⁷⁶ Dessuten gjorde valgene i Bremen og Nordrhein-Westfalen lite for å styrke Schlierers posisjon, der REP i begge valgene fikk under 1 prosent av stemmene.³⁷⁷

---

³⁷² Ibid., s. 141.

³⁷³ Der Spiegel. «Schönhuber raus». Nr. 40/ 1995.

<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-9223446.html> (sist besøkt 27.05.20).

³⁷⁴ Der Spiegel. «Ehrgeizig und geldgierig». Nr. 35/1995.

<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-9208788.html> (sist besøkt 27.05.20).

³⁷⁵ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1995, s. 147.

³⁷⁶ Mudde, 2000, s. 36.

³⁷⁷ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1995, s. 148.

Forfatningsvernets holdepunkter mot REP styrker seg

I rapporten for 1995 forelå det som aldri før tydelige, faktiske holdepunkter for bestrebelser rettet mot **den demokratiske rettsstats grunnleggende verdier**. Med ordbruk som “liberalismens gift”, “kulturell fremmedgjøring”, “omskolering”, antisemittiske forestillinger om “jødisk herredømme”, ærekrenkelser mot demokratiske politikere, partier og medier samt rasistiske ytringer som gikk helt opp til toppen av partiet, hevdet BfV å kunne påvise partiets høyreekstremistiske karakter.³⁷⁸ En som delte disse oppfatningene var lederen for REPs ungdomsparti i Bayern, Thomas Stockmaier. Han begrunnet utmeldingen sin av *Der Republikanische Jugend* med at tendensene til høyreekstremisme ikke bare var noe Forfatningsvernet beskyldte REP for å inneha, men som han stadfestet; “Det er også en realitet”.³⁷⁹

Riktignok erkjente BfV at de kvantitative, påviselige holdepunktene for høyreekstreme bestrebelser i 1995 hadde gått tilbake i forhold til de foregående årene. Grunnen til det ble forklart med at Schlierer, i motsetning til sin forgjenger Schönhuber, var mer forsiktig med å blottlegge partiets ytterliggående standpunkt, samtidig som han var tydelig på å framstille REP som et demokratisk parti overfor potensielle velgere. I tillegg hadde publikasjonsaktiviteten gått kraftig ned på grunn av partiets finansielle situasjon. Dessuten hadde de indre stridighetene angående partiets retningskurs etter valgkatastrofene i 1994 delvis paralyisert partiet.³⁸⁰

Agitasjon mot utlendinger og asylsøkere var fortsatt en viktig bestanddel av REPs propaganda selv om den riktignok ikke hadde den samme betydningen som det foregående året. Den fremmedfiendtlige retorikken ble i det mest vesentlige vinklet mot at innvandringen representerte en fare for det tyske folks undergang. Dermed ble de sosiale og samfunnsmessige problemene høydramatisert og opphevet til eksistensielle spørsmål, samtidig som alle fremmedkulturelle ble skjært over en kam.³⁸¹ I en artikkel i partiavisen *Der Republikaner* advarte REP mot en kulturell fremmedgjøring av det tyske folket som en irreversibel katastrofe:

---

³⁷⁸ BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1995, s. 139-46.

³⁷⁹ *Ibid.*, 1995, s. 139.

³⁸⁰ *Ibid.*, 1995 s. 140.

³⁸¹ *Ibid.*, s. 140.

Det er enestående i verdenshistorien at en regjering i fredstid tillater, ja sågar fremmer, forhold som fører til en snikende erobring av eget land og endring av den fastboende befolkningen. Og det er makeløst at det hjemmehørende folket så til de grader blir forstyrret gjennom permanent skyld, bedrag og underkuelse, at det motstandsløst utstår denne alvorlige samfunnsmessige endringen.³⁸²

Når regjeringen snakket om “multikulturell berikelse”, meddelte REP at dette i virkeligheten innebar rotløse mennesker, massiv kriminalitet, statlige utgifter på 40 mrd. tyske mark i året og overgivelsen av det tyske folk.³⁸³ Angående masseinnvandringen og “Überfremdung” hevdet nestlederen Christian Käs at dette beredte grunnen for et folkemord på det tyske folk, og han snakket videre om en kulturkamp mellom europeisk kultur og multikulturell oppløsning.³⁸⁴

I forbindelse med REPs historierevisjonistiske holdninger var fremdeles *omskolering* hyppigst anvendt i partipropagandaen. I en REP-utgivelse fra mai 1995 ble omskoleringen forklart med å være et amerikansk program for bekjempelsen av nasjonalsosialistisk tankegods. Kjernen i dette programmet bestod i å innsprøyte en kollektiv skyldfølelse i befolkningen, i tillegg til overtakelsen av den “angelsaksiske demokratiforståelsen.”³⁸⁵

Rapporten påviste således angrep på institusjoner og representanter for det liberale demokratiet — spesielt de demokratiske partiene og deres representanter, men også mediene — som REP utøvet på en polemisk og delvis krenkende og forulempende måte, ifølge BfV. Denne godt likte framgangsmåten blant høyreekstremister dreide seg om mye mer enn å sette i gang en kritisk ideologisk-politisk diskusjon, understreket BfV. Dette var snarere et ledd i å framstille det parlamentariske systemet som udugelig, korrupt og mot folkets interesser i sin helhet, med mål om å sette hele den demokratiske rettsstaten under tvil.³⁸⁶

---

³⁸² BfV *Verfassungsschutzbericht*, 1995, s. 140.

³⁸³ Ibid., s. 141.

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ Ibid., s. 144.

³⁸⁶ Ibid.

Post Schönhuber

Fram mot årtusenskiftet fikk REP etter hvert konsolidert seg selv, særlig økonomisk, og under Schlierer i greide partiet å beholde 14 mandater i Baden-Württemberg-valget i 1996. Dette var likevel det eneste valget hvor REP hadde noen form for suksess, og de greide aldri å befeste seg som noen reel kraft videre. Franz Schönhuber utgav nok et par bøker, bl.a. en bok om sitt franske idol, Jean-Marie le Pen i 1997, samt *Schluß mit deutschem Selbsthaß* i 2001. Han stilte også til forbundsdagsvalg for DVU i 1998, og i oktober 2005 for NPD i Dresden. Dette ble noe av det siste han rakk å foreta seg. I november 2005 måtte den gamle soldaten, journalisten, politikeren og forfatteren Franz Schönhuber gi tapt for lungeemboli. Han ble 82 år.³⁸⁷

---

³⁸⁷ Der Spiegel. «Franz Schönhuber gestorben». 28.11.2005.
<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/rechtsextremismus-franz-schoenhuber-gestorben-a-387341.html> (sist besøkt 27.05.20).

DEL 5 - Konklusjon

Die Republikaner ble startet opp i 1983 i protest mot CSUs økonomiske politikk overfor DDR. REP hadde dermed sitt ideologiske utgangspunkt fra de etablerte, konservative, kristendemokratene i Bayern. Etter at Schönhuber overtok sjefsstolen i 1985 rykket partiet lenger til høyre, men Schönhuber satte likevel et skille mellom Republikanerne og de andre høyreekstreme partiene. REP viste sin konservative grunnholdning på mange plan, men først og fremst var de et nasjonalistisk parti, der de viktigste sakene var gjenforeningen av Tyskland og en meget stram innvandringspolitikk. Med tiden ble det tydeligere at partiet også leflet med tanken om et *Volksgemeinschaft*, og — særlig gjennom Schönhuber — var de forfektet av et historierevisjonistisk syn.

Det var liten tvil hos forskere og politikere om at REP kunne karakteriseres som et radikalt høyreparti. Dette viste seg blant annet gjennom deres “ensidige løsninger som gikk til roten på visse problemer”, som deres kritikk av innvandringspolitikken eller den etablerte historieskrivingen. Imidlertid viste partiet få tydelige tegn på et ønske om å eliminere den frie demokratiske grunnordningen. Likevel, det faktum at radikalisme *kunne* oppfattes som en overgang til ekstremisme, men at den likevel ikke *måtte* være det, skapte hodebry for hvordan de etablerte partiene og Forfatningsvernet tilnærmet seg Republikanerne. Utfordringen lå i å fastslå i hvor stor grad REP befant seg innenfor demokratiets aksepterte spilleregler, eller om de hadde krysset grensen over til det ekstreme.

REP hadde to høydepunkt i partihistorien sin hvor de nådde en velgertopp, henholdsvis i 1989-valgene, samt suksessen i Baden-Württemberg i 1992. Det er påfallende at diskusjonen vedrørende REPs grunnlovslojalitet fikk et oppsving begge disse gangene. Forut for valget i Vest-Berlin viet ikke kristendemokratene, med unntak av CSU i Bayern, Republikanerne noen oppmerksomhet i nevneverdig grad. Etter valget derimot, gikk debatten heftig for seg blant CDU om hvordan de skulle forholde seg til “Schönhuber-partiet”. Etter mye om og men, landet de på at de ikke under noen omstendigheter skulle samarbeide med dem, men heller bekjempe REP på samme måte som NPD. Dette gjorde de gjennom å legge partiet under vedvarende gransknings- og prøvofaser av Forfatningsvernet, men uten å innlede etterforskning med fordekte midler. Denne strategien kunne se ut til å fungere, for

oppslutningen omkring REP var på et lavmål i 1990. Dette hadde naturlig nok også sammenheng med de historiske begivenhetene som fant sted på denne tiden, men allikevel anså ikke den CDU-styrte forbundsregjeringen det som nødvendig å legge REP under overvåking med fordekte midler forut for partisplittelsen i 1990, til tross for at BfV visste om flerfoldige høyreekstreme innad i REP. Sosialdemokratene derimot, la ikke skjul på at de ønsket en føderal overvåking av Republikanerne helt fra starten av 1989.

Det er også påfallende at Forfatningsvernet i begge årene hvor REP hevdet seg i politiske valg, tok grep som skulle vise seg å bli skjellsettende for partiet. I 1989 innledet flere av Delstatsmyndighetenes forfatningsvern overvåking av REP, og i to tilfeller sågar med bruk av fordekte midler i etterretningsmessig hensikt. Informasjonen fra disse delstatene skulle vise seg å ha avgjørende betydning for beslutningen om å legge REP under overvåking av BfV i 1992. På bakgrunn av fremmedfiendtlig retorikk mot utlendinger og asylsøkere, koblet Forfatningsvernet REP indirekte til den høyreekstreme volden som herjet Tyskland på denne tiden, og REP ble dermed offisielt mistenkt for å være et høyreekstremt parti. Avgjørelsen om å overvåke partiet med etterretningsmessige midler, ble begrunnet i å videre kunne avdekke konkrete bevis på at REP i virkeligheten var et høyreekstremt parti.

På bakgrunn av partiprogrammer og offisielle kunngjøringer var det lite som tydet på at REP ønsket å bekjempe den demokratiske rettstatens grunnleggende verdier, verken helt eller delvis. Til tross for minimale endringer i partiprogrammene utover 1990-tallet, valgte likevel Det føderale kontoret for forfatningsvern å klassifisere REP som et høyreekstremt parti i 1994. Årsakene til klassifiseringen baserte seg i hovedsak på ytterliggående uttalelser og propaganda fra ledende partimedlemmer, som kunne tolkes å være i strid med den frie demokratiske grunnordningen. Her ble flere høyreekstremistiske trekk dokumentert, som nasjonalistiske, rasistiske og delvis antisemittiske holdninger, samt kampen for “historisk sannhet”, hovedsakelig ved bruk av begrepene “omskolering” og den såkalte “krigsskyldløgnen”. Med tanke på at høyreekstreme kan sette Forbundsrepublikkens legitimitet i tvil ved å anse *omskoleringen* som påtvungen og dermed illegitim, kan dette sammen med de ovennevnte trekkene ansees som et vesentlig argument fra Forfatningsvernets side om å klassifisere REP som et høyreekstremt parti.

Likevel gir ikke dette i tilstrekkelig nok grad svar på hvorvidt REP forfulgte antidemokratiske mål. REP erklærte aldri noe eksplisitt ønske om å bekjempe rettstaten, det parlamentariske

systemet eller deltok i aktiviteter som *aktivt eller aggressivt hadde som mål å bekjempe den frie demokratiske grunnordningen*. Som utfallet i rettssaksprosessene i Niedersachsen viste, konkluderte retten der med REPs grunnlovsfiendtlige holdninger, men ikke at de hadde krysset grensen til å bli betegnet som grunnlovsstridige. Retten oppfordret til å ta opp kampen politisk, heller enn juridisk. På mange måter var det dette moderpartiet CSU også gjorde i det bayerske valget i 1990. Ved å ta til seg tilstrekkelig REP-politikk hindret de i all sannsynlighet at REP maktet å overvinne sperregrensa, men det var til gjengjeld med et nødskrik. På den annen side viser dette REPs to “usynlige” seire som de likevel greide å oppnå. Ved å utfordre de etablerte partiene som de gjorde, fikk de presset CSU enda lenger til høyre, samtidig som de indirekte bidro til asylkompromisset mellom de parlamentariske partiene i 1992 som førte til innstramminger i asylpolitikken.

Man skal være forsiktig med å konkludere med om Forfatningsvernets beslutninger i 1992 og 1994 var riktige eller gale. Radikale partier kan vippe på grensen mellom det som er innenfor og det som er utenfor, og hvor denne grensen trekkes kan dessuten endre seg med tiden. Det som imidlertid er mer sikkert, er at REP ikke endret seg vesentlig ideologisk i akkurat disse årene i forhold til de foregående årene. Dermed ligger i all sannsynlighet forklaringen bak BfVs beslutning om å plassere REP i forfatningsvernrapporten i desember 1992 i eksterne faktorer. Kombinasjonen av LfVs allerede innledede overvåking av REP med etterretningsmessige midler, i tillegg til økende nynazistiske voldsgjerninger på samme tid som Republikanernes brakvalg i Baden-Württemberg, førte til at Republikanerne ble lagt under overvåking av Det føderale kontoret for Forfatningsvern i desember 1992.

Kilder og Litteratur

Rapporter

BfV *Verfassungsschutzbericht* 1993, Bundesministerium des Innern, Bonn, 1994.

BfV *Verfassungsschutzbericht* 1994, Bundesministerium des Innern, Bonn, 1995.

BfV *Verfassungsschutzbericht* 1995, Bundesministerium des Innern, Bonn, 1996.

Partiprogrammer

Grundsatzprogramm, (REP 1983).

Das Siegburger-Manifest, (REP 1985).

Programm der Republikaner, (REP 1987).

Die Republikaner, Parteiprogramm, (REP 1990).

Wir machen uns stark...für deutsche Interessen, (REP 1993).

Aviser og magasiner

Der Spiegel.

Die Tageszeitung.

Frankfurter Allgemeinen Zeitung.

Süddeutsche Zeitung.

Litteratur

- Adamson, Göran. *Populist Parties and the Failure of the Political Elites : The Rise of the Austrian Freedom Party (Fpö)*. Demokrit. Vol. volume 6, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016.
- Betz, Hans-Georg. "Politics of Resentment: Right-Wing Radicalism in West Germany." *Comparative Politics* 23, no. 1 (1990): 45.
<https://doi.org/10.2307/422304>.
- . *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Basingstoke: Macmillan, 1994.
- Betz, Hans-Georg, and Stefan Immerfall. *The New Politics of the Right : Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press, 1998.
- Braun, Aurel, and Stephen J. Scheinberg. *The Extreme Right : Freedom and Security at Risk*. Boulder, Colo: Westview Press, 1997.
- Cheles, Luciano, Ronnie Ferguson, and Michalina Vaughan. *Neo-Fascism in Europe*. London: Longman, 1991.
- Eatwell, Roger, and Cas Mudde. *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. Routledge, 2004. doi:10.4324/9780203402191.
- Enghausen, Frank. *Meilensteine Der Deutschen Geschichte : Von Der Antike Bis Heute*. Duden. Edited by Kay Peter Jankrift, Michael Erbe, Jörn Leonhard, Gabriele Metzler, Dietmar Schiersner, Axel Schildt, Hans-Ulrich Thamer and Walter Mühlhausen. Berlin: Dudenverlag, 2015.
- Griffin, Roger. *The Nature of Fascism*. 1991.
- Gule, Lars. *Ekstremismens Kjennetegn : Ansvar Og Motsvar*. Oslo: Spartacus, 2012.
- Görtemaker, Manfred. *Der Weg zur Einheit, Informationen zur politischen Bildung*, 2015
- Gössner, Rolf. "Die Republikaner – Ein Fall Für Den Verfassungsschutz? Zu Den Verwaltungsgerichtlichen Entscheidungen in Bayern, Baden-Württemberg, Nordrhein-Westfalen Und Niedersachsen." *Kritische Justiz* 27, no. 1 (1994): 58-66. www.jstor.org/stable/23998731.
- Heidar, Knut, Einar Berntzen, and Elisabeth Bakke. *Politikk I Europa : Partier, Regjeringsmakt, Styreform*. 2. utg. ed. Oslo: Universitetsforl., 2013.
- Hirsch, Kurt. *Schönhuber : Der Politiker Und Seine Kreise : Mit Einem Beitrag Von Tho Mas Assheuer Über Die "Ideologischen Brücken Nach Rechts"*. Edited by Hans Sarkowicz. Frankfurt am Main: Eichborn, 1989.
- Jaschke, Hans-Gerd. 1993. *Die "Republikaner" Profile einer Rechtsaußen Partei*. Verlag J.H.W. Dietz Nachf.
- Jupskås, Anders Ravik. *Ekstreme Europa : Ideologi, Årsaker Og Konsekvenser*. Oslo: Cappelen Damm, 2012.

- Katzenstein, Peter J. *West Germany's Internal Security Policy : State and Violence in the 1970s and 1980s*. Western Societies Program Occasional Papers. Vol. no 28, Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1990.
- Leggewie, Claus. 1989. *DIE REPUBLIKANER Ein Phantom nimmt gestalt an*. Berlin: Rotbuch Verlag.
- Larres, Klaus, and Panikos Panayi. *The Federal Republic of Germany since 1949 : Politics, Society and Economy before and after Unification*. London: Longman, 1996.
- Merkel, Peter H., and Leonard Weinberg. *The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties*. Cass Series on Political Violence. Vol. 3, London: Frank Cass, 1997.
- More, Gillian "Undercover surveillance of the Republikaner party: Protecting a militant democracy or discrediting a political rival?," *German Politics* 3, no. 2 (1994/08/01).
- Mudde, Cas. *The war of words defining the extreme right party family (1996)*, *WestEuropean Politics*, 19:2, 225-248, DOI: [10.1080/01402389608425132](https://doi.org/10.1080/01402389608425132)
- , *The Ideology of the Extreme Right*. Edited by Cas Mudde. 2000. doi:10.7228/manchester/9780719057939.001.0001.
- Payne, Stanley G. *A History of Fascism 1914-1945*. London: UCL Press, 1995.
- Pfahl-Traughber, Armin. *Rechtsextremismus in Der Bundesrepublik*. Beck'sche Reihe. Zweite, aktualisierte Auflage. ed. Vol. 2112, München: Beck, 2000.
- Strømmen, Øyvind. *Den Sorte Tråden : Europeisk Høyre-radikalisme Fra 1920 Til I Dag*. Oslo: Cappelen Damm, 2013.
- Stöss, Richard. *Die Extreme Rechte in Der Bundesrepublik : Entwicklung — Ursachen — Gegenmaßnahmen*. 1st ed. 1989. ed. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1989.
- . *Politics against Democracy : Right-Wing Extremism in West Germany*. German Studies Series. New York: Berg, 1991.
- Sørensen, Øystein, Bernt Hagtvet, and Nikolai Brandal. *Venstreekstremisme : Ideer Og Bevegelser*. Oslo: Dreyer, 2013.
- Veen, Hans-Joachim, Norbert Lepzy and Peter Mnich, *The Republikaner Party in Germany. Right Wing Menace or Protest Catchall?* (Washington DC: Center for strat. and Int. studies 1993)

Tillegg

Tabeller

Tabell 1: *NPD/DVU-alliansens valgresultater 1986-1990*³⁸⁸

Valg	År	Parti	Oppslutning	Mandater
Forbundsdagen	1987	NPD	0,6 %	-
	1990	NPD	0,3 %	-
Delstatsparlamentet:				
Bayern	1986	NPD	0,5 %	-
Hessen	1987	Deltok ikke		
Hamburg	1987	Deltok ikke		
Rheinland-Pfalz	1987	NPD	0,8 %	-
Bremen	1987	DVU-liste D	3,4 %	1
Schleswig-Holstein	1987	Deltok ikke		
Baden-Württemberg	1988	NPD	2,1 %	
Schleswig-Holstein	1988	NPD	1,2 %	
Vest - Berlin	1989	Forbudt		
Europaparlamentet	1989	DVU-Liste D	1,6 %	-

Tabell 2: *Republikanernes valgresultater 1986-1989*

Valg	År	Oppslutning	Mandater
Forbundsdagen	1987	Deltok ikke	-
Delstatsparlamentet:			
Bayern	1986	3,0 %	-
Hessen	1987	Deltok ikke	
Hamburg	1987	Deltok ikke	
Rheinland-Pfalz	1987	Deltok ikke	-
Bremen	1987	1,2 %	-
Schleswig-Holstein	1987	Deltok ikke	
Baden-Württemberg	1988	1,0 %	-
Schleswig-Holstein	1988	0,6 %	-
Vest - Berlin	1989	7,5 %	11/ 138
Europaparlamentet	1989	7,1 %	6/ 78

³⁸⁸ Alle valgresultater er hentet fra ARD «Alle Wahlen von 1946-2020». Sist besøkt 27.05.20.

<https://wahl.tagesschau.de/wahlen/chronologie/chronologie.shtml>

Tabell 3: Republikanernes valgresultater 1990-1991

Valg	År	Oppslutning	Mandater
Forbundsdagen	1990	2 %	
Delstatsparlamentener:			
Saarland	1990	3 %	-
Volkskammerwahl	1990	Forbudt fra å delta.	
Niedersachsen	1990	1,5 %	-
Nordrhein-Westfalen	1990	1,8	-
Brandenburg	1990	1,1 %	-
Bayern	1990	4,9 %	-
Mecklenburg-Vorpommern	1990	0,8 %	-
Sachsen	1990	0,6 %	-
Sachsen-Anhalt	1990	0,6 %	-
Thüringen	1990	0,8%	-
Berlin	1990	3 %	-
Hessen	1991	1,6 %	-
Rheinland-Pfalz	1991	2 %	-
Hamburg	1991	1,2 %	-
Bremen	1991	1,5 %	-

Tabell 4: Republikanernes valgresultater 1992-1995

Valg	År	Oppslutning	Mandater
Forbundsdagen	1994	1,86 %	-
Delstatsparlamentener:			
Baden-Württemberg	1992	10,9 %	15/ 146
Schleswig-Holstein	1992	1,2 %	-
Hamburg	1993	4,8 %	-
Niedersachsen	1994	3,7 %	-
Sachsen-Anhalt	1994	1,3 %	-
Brandenburg	1994	1,1 %	-
Sachsen	1994	1,2 %	-
Bayern	1994	3,9 %	-
Mecklenburg-Vorpommern	1994	1 %	-
Saarland	1994	1,4 %	-
Thüringen	1994	1,3 %	-
Hessen	1995	2,0 %	-
Bremen	1995	0,3 %	-
Nordrhein-Westfalen	1995	0,8 %	-
Berlin	1995	2,7 %	-
Europaparlamentet	1994	3,9 %	-

Karthenvisninger

Kart 1 Kart over Det tyske keiserrike (1871-1918). De blå feltene er Preußen.³⁸⁹

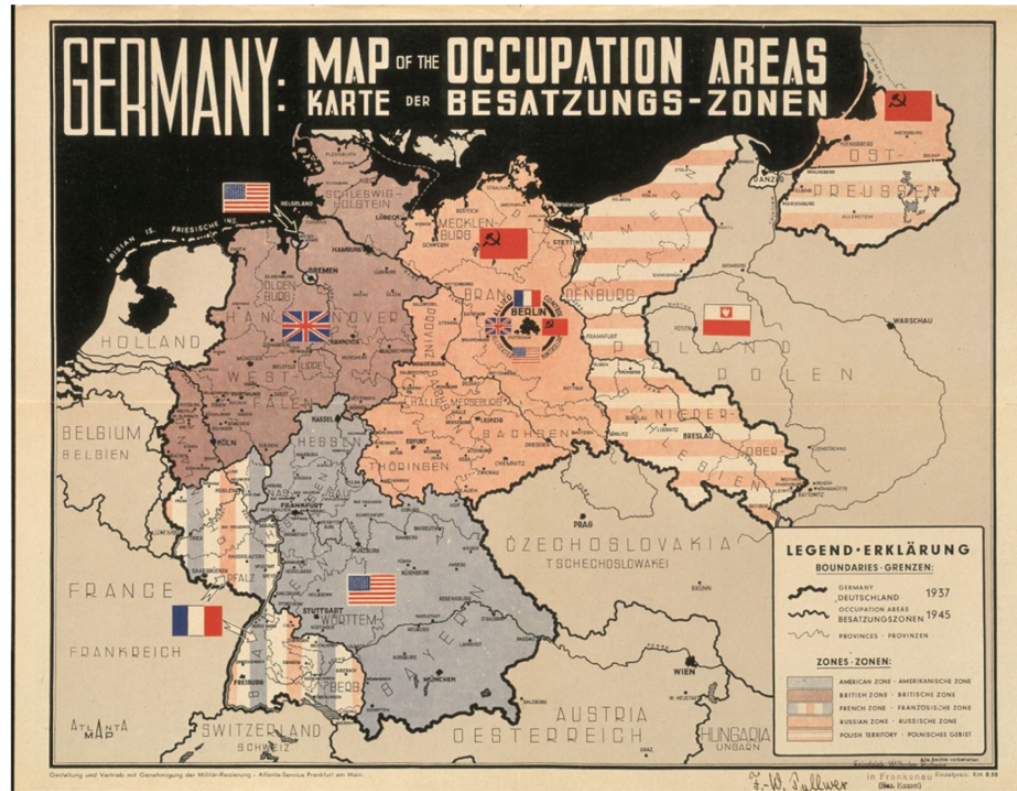

¹ Den såkalte “mainlinjen” som skiller det politiske og religiøse Tyskland, deler det politiske-kulturelle nord (Preußen og Sachsen) mellom det politiske-kulturelle sør (hovedsaklig dagens Bayern og Baden-Württemberg).

³⁸⁹ Kilde: «Wikipedia».. Sist besøkt 27.05.20.

[https://no.wikipedia.org/wiki/Det_tyske_keiserrike#/media/Fil:Deutsches_Reich_\(1871-1918\)-de.svg](https://no.wikipedia.org/wiki/Det_tyske_keiserrike#/media/Fil:Deutsches_Reich_(1871-1918)-de.svg)

Kart 2 Tyskland 1945. Områdene øst for elven Oder-Neiße ble gitt til Polen eller USSR³⁹⁰

Kart 3 Tyskland anno 1957 etter at delstaten Saarland ble en del av BRD i 1957³⁹¹

³⁹⁰ Kilde: «Lebendiges museum Online». Sist besøkt 27.05.20.

<https://www.hdg.de/lemo/bestand/objekt/karte-besatzungszonen.html>

³⁹¹ Kilde: «Wikimedia Commons». Sist besøkt 27.05. 20.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karte_Innerdeutsche_Grenze.png